

FoU-rapport nr. 4/2011

Kjønnsforskjeller i en likhetskultur

En studie av arbeidsdeling, sosialisering
og likestilling i Agder

Ove Skarpenes

Ann Christin Eklund Nilsen

Tittel	Kjønnforskjeller i en likhetskultur. En studie av arbeidsdeling, sosialisering og likestilling i Agder
Forfattere	Ove Skarpenes og Ann Christin Eklund Nilsen
Rapport	FoU-rapport nr. 4/2011
ISBN-nummer Trykk	978-82-7602- 148-6(pdf) 978-82-7602- 149-3(trykk)
ISSN-nummer	1892-0497(pdf) / 0803-8198 (trykk)
Trykkeri	Kai Hansen, 4626 Kristiansand

Bestillingsinformasjon

Utgiver	Agderforskning Gimlemoen 19 N-4630 Kristiansand
Telefon	48 01 05 20
Telefaks	38 14 22 01
E-post	post@agderforskning.no
Hjemmeside	http://www.agderforskning.no

Forord

Prosjektet “Arbeidsdeling, sosialisering og likestilling” springer ut fra tidligere forskning på likestilling som har synliggjort at en del kommuner i Agder har større likestillingsutfordringer enn ellers i landet. Denne situasjonen har vært stabil over lang tid. Med bakgrunn i denne kunnskapen valgte vi å sette et spesifikt fokus på hvordan likestilling og ulikestilling videreføres fra en generasjon til den neste. Utgangspunktet for dette prosjektet har med andre ord vært et ønske om å lære mer om hvilke likestillingsverdier foreldre viderefører til sine barn. Formålet har vært å utforske hva som skjer på likestillingsfronten innenfor husets fire vegger, og derigjennom løfte frem noen tendenser og problemstillinger som kan sette oss på sporet av hvilke sammenhenger det er som inntreffer når likestillingsmønsteret i en region reproduseres over tid. Prosjektet er finansiert av Sørlandets kompetansefond, som en del av Agderforsknings levekårsprogram.

I tillegg til denne rapporten blir det skrevet en fagartikkel på bakgrunn av prosjektet, som i en foreløpig versjon ble presentert på den Europeiske sosiologikonferansen (ESA) i september 2011.

Prosjektet er gjennomført av Skarpenes og Nilsen i fellesskap. Skarpenes har hatt hovedansvaret og har gjort det meste av datainnsamlingen. Forfatterne har hatt ansvar for ulike deler av rapporten; Skarpenes har skrevet kapittel 1, 3.1, 4, 6 og 7, mens Nilsen har skrevet kapittel 2, 3.2 og 5. Begge har imidlertid deltatt i analysen av intervjuene og diskusjonene underveis.

Takk til May Linda Magnussen for verdifulle innspill underveis i prosjektperioden.

Prosjektet hadde ikke vært gjennomførbart uten de 14 informantene som sa seg villig til å la seg intervju av oss. Tusen takk til dere!

Kristiansand, desember 2011

Innholdsfortegnelse

FORORD.....	I
INNHOLDSFORTEGNELSE.....	II
SAMMENDRAG	III
1 INNLEDNING OG BAKGRUNN.....	1
1.1 Litt om Sørlandets politiske historikk.....	3
1.2 Problemstillinger.....	5
1.3 Rapportens oppbygning	7
2 METODISK GJENNOMFØRING	8
2.1 Om datainnsamlingen	8
2.2 Utvalg og rekruttering.....	10
3 TEORETISK TILNÆRMING	12
3.1 En kultursosiologisk tilnærming til rettferdiggjøring	12
3.2 Hvilken betydning spiller familie og sosialisering?.....	18
4 OM ARBEIDSDELINGEN	25
4.1 Arbeid utenfor hjemmet: Mennenes perspektiv.....	25
4.2 Arbeid utenfor hjemmet: Kvinnenes perspektiv	29
4.3 Menns og kvinners perspektiv – en komparasjon.....	33
4.4 Menn og kvinner: om arbeid i hjemmet.....	40
4.5 Aktivitetsfedre og omsorgsfulle kvinnelige administratorer	42
5 OM SOSIALISERINGEN	44
5.1 ”Det gode liv”- diskursen.....	44
5.2 Trygghetsdiskursen.....	50
5.3 Likestilling og rollemodeller.....	53
6 VERDIORIENTERINGER HOS INFORMANTENE.....	58
7 AVSLUTTENDE DISKUSJON:	63
7.1 Likestillingen ”ute” og ”hjemme”	64
7.2 Men hva med friheten til å velge?.....	66
LITTERATURLISTE	71
VEDLEGG 1: INTERVJUGUIDE.....	79
VEDLEGG 2: INFORMASJONSBREV	82
VEDLEGG 3: LISTE OVER VERDIER.....	84
FOU INFORMASJON.....	85

Sammendrag

Rapporten *Kjønnsforskjeller i en likestillingskultur* omhandler oppfatninger om arbeidsdeling, likestilling og oppdragelse, slik de kommer til uttrykk og praktiseres i et utvalg familier i to kommuner i Vest-Agder. Bakgrunnen for at prosjektet ble igangsatt er Agder kommuners langvarige dårlige score på SSBs likestillingsindeks. Forskning tyder på at det kan se ut til å foregå et samspill mellom økonomiske, politiske og kulturelle forhold som har bidratt til utviklingen av sørlendingers forhold til utarbeid, arbeidsdeling i hjemmet og oppdragelse av egne barn. Denne rapporten er et empirisk supplement til den forskningen som allerede foreligger på feltet i regionen.

De problemstillingene som drøftes i rapporten er: *Hvordan betrakter personer i Agder kjønnsforskjeller i en likhetskultur som den norske? Hvordan rettferdiggjøres egne livsvalg?* På det teoretiske planet tar vi utgangspunkt i en ny retning innenfor sosiologi, som kan omtales som ‘sosiologi om kritikk’ (i motsetning til kritisk sosiologi). Innenfor denne retningen søker man å få fatt i den allmennmenneskelige reflekterte kritikken. I stedet for å engasjere seg i en avsløring av det skjulte, søker man å avklare manifeste. Det betyr konkret at man må lete etter de moralske verdier, de regler, de kategorier, med andre ord de handlingsregimene, som folk tar i bruk i samtaler med andre der man av og til blir enige og av og til blir enige om å være uenige. Vi trekker her veksler en modell over ulike *verdsettingsrepertoar*, utviklet av Luc Boltanski og Laurent Thévenot. I rapporten går vi gjennom aktørenes egne begrunnelser og oppfatninger av arbeidsdelingen utenfor og i hjemmet. Hva er deres forklaringer på egne livsvalg? Hvem gjør hva og hvorfor? Hvem har deltid og hvorfor? Hvordan har de delt fødselspermisjoner og hvordan forstår de selv likestilling? Vi setter videre et eksplisitt fokus på sosialiseringsprosessen. Hva har de lagt vekt på i barneoppdragelsen og hvorfor? Hvem gjør hva med barna og hvorfor? Hva skal til for at ungene får et godt liv? Hva er en bra organisert familie og hvorfor?

Datainnsamlingen har bestått av individuelle intervjuer med 6 menn og 8 kvinner i to ulike kommuner i Agder. Vi har lagt vekt på å finne informanter som har gjort ulike valg med hensyn til arbeidsdelingen. Med unntak av en av mennene, som jobbet 80 %, hadde alle mennene full stilling. Tre av dem hadde ektefeller som jobbet redusert. Fem av kvinnene som ble intervjuet hadde full, eller tilnærmet full stilling (90 % eller mer), mens en av dem hadde en ektefelle som jobbet redusert (men som kombinerte jobb med studier). Informantene ble rekruttert etter snøballmetoden. Intervjuene omhandlet både abstrakte forhold (som holdninger, verdier og synspunkt) og konkrete forhold knyttet til både hverdagssekvensene morgen og ettermiddag, prak-

tiske gjøremål, gaver til barna osv. Vi har vært opptatt av å få frem informantenes refleksjoner og begrunnelser knyttet til konkrete hverdagslige valg og gjøremål, både hva angår arbeidsdelingen og omgangen med barna. I tillegg til intervjuene har vi gått gjennom aktuell tidligere forskning på feltet.

Med få unntak vitner intervjuene om at arbeidsdelingen i alle familiene minner om en tradisjonell arbeidsdeling, der mannen har hovedansvar for arbeidet ute, mens kvinnen har hovedansvar for arbeidet hjemme. Dette gjeldt også i de familiene der kvinnene hadde fulle stillinger. I diskusjonen om arbeidsdelingen mellom kjønnene fant vi at både kvinner og menn i stor utstrekning gjorde dette til et arbeidslivsrelatert spørsmål, der det Boltanski og Thévenot kaller *markedets verdsettingsrepertoar* blir mobilisert. I den situasjonen som blir satt opp er økonomisk konkurranse øverste verdi, og i denne konkurransen er kvinner de som oftest taper. I tillegg betraktes familien som en enhet som skal administreres mest mulig effektivt – dvs. at et *industrielt verdsettingsrepertoar* også gjøres relevant i bedømmingen. For å utnytte familiens tid og ressurser på en best mulig måte, synes det å bli oppfattet som mest effektivt at det er kvinnen som jobber deltid. Samtidig fant vi at både menn og kvinner mobiliserer kulturens *domestiske verdsettingsrepertoar*. Det handler på ulike måter om å videreføre tradisjoner, plikt, oppdragelse, slektningsrelasjoner, der informantene gjør relevant egen oppdragelse (og mange hadde hjemmeverende mødre), historien, ‘det vanlige’, respekt for det man tror er den andres ønsker og så videre.

I sosialiseringen av barna er det primært to diskurser som råder. Vi har kalt dem for diskursen om det gode liv og trygghetsdiskursen. I diskursen om det gode liv vektlegges et høyt aktivitetsnivå og god tid. I trygghetsdiskursen legges det vekt på hjemmets betydning som ‘trygg base’. Sett i sammenheng mobiliserer disse diskursene både et *inspirasjonelt verdsettingsrepertoar* (lykke, pasjon) og et *domestisk verdsettingsrepertoar* (hjemlighet, trygghet og tradisjon). I tillegg finnes det verdier knyttet til et kjærlighetsregime (agape), som er hinsides rettferdiggjøring.

Foreldrenes roller i sosialiseringen fremstår som ulike. Mens mødre tar seg av innkjøp, logistikk, lekser, kos og trøst, er fedrene oftere på banen for å hente og bringe barna til aktiviteter, og tar barna med på turer i skog og mark. Mødrene kan i så måte sies å være hjemmets administrerende direktører og beredskapstropp, mens fedrene representerer broen til livet utenfor hjemmets trygghet. Vi operer med en tredeling av omsorgsbegrepet som omfatter beskyttelse, utviklingsstøtte og forsørgelse, og innenfor en slik forståelse ser morsomsorgen til å være mer preget av beskyttelse enn farsomsorgen, som derimot er preget av forsørgelse og utviklingsstøtte.

Basert på disse intervjuene kan man hevde at det både i arbeidsdelingen og sosialiseringen eksisterer et skille mellom hjemme og ute, mellom det private og det offentlige, der likestillingen kommer til kort. Informantene utviser imidlertid reflekterte og bevisste synspunkt i forhold til sine valg, og det er ikke vår oppfatning at det foregår noen form for taus undertrykkelse. Det kan likevel være en utfordring fra et likhetsfeministisk ståsted at dersom menn og kvinner blir værende i ulike roller i arbeidslivet og i "hjemmesfæren", så vil også barna sosialiseres inn i en rolleforståelse som de har sannsynlighet for å ta med seg ut i arbeidslivet. Fra dette ståstedet kan man derfor argumentere for at det private er politisk, særlig i generasjonsperspektiv. Dette utløser noen problematikker både fra et samfunnsøkonomisk perspektiv, fra et levekårs- og livskvalitetsperspektiv, og fra et demokratisk perspektiv.

1 Innledning og bakgrunn

I denne rapporten diskuterer vi hvordan oppfatninger om arbeidsdeling, likestilling og oppdragelse kommer til uttrykk og praktiseres i familier i Vest-Agder. Vi er interessert i å få tak i holdninger og atferd som skapes, endres eller reproduseres mellom foreldre og barn. For å gjøre konteksten for våre tolkninger bredere har vi også samlet inn informasjon om familiemedlemmenes syn på religion, politikk, lykke og deres betraktninger og vurderinger av andre mennesker.

Litteraturen om likestilling og familiers ulike fordeling av arbeidsoppgaver er omfattende, også den norske (f.eks. Christensen og Syltevik 2009 (red.)) Agderforskning har også i flere år forsket på tema knyttet til levekår, oppvekst og likestilling på Sørlandet (Skaar 1996, Magnussen m.fl. 2005, Magnussen 2007 a, Magnussen 2007 b, Ellingsen 2008, Ellingsen m.fl. 2009 a, Ellingsen m.fl. 2009 b, Ellingsen 2010, Olsen m.fl. 2009). Utgangspunktet for denne forskningen har vært Agder-fylkenes lave score på Statistisk Sentralbyrås levekårs- og likestillingsindekser. «Kommunene i Agder har ligget lavt på Statistisk sentralbyrås likestillingsindeks i alle de årene den har vært publisert. Revisjonen av indeksen i 2009 og den ferske indeksen for 2010 har ikke endret bildet» (Senter for likestilling 2011:8).

Vi vet at kvinner i alle europeiske land har hovedansvaret for hus- og omsorgsarbeid. I Norge gjør kvinner ca. tre ganger så mye husarbeid som menn, hhv ca. 12 timer og ca. 4 timer (husarbeid er da definert som vasking, rydding, matlaging, vedlikehold, mens omsorgsarbeid og fritidsaktiviteter var ikke tatt med Knutsen og Wærnes 2008). Det er flere deltidsarbeidene kvinner på Sørlandet enn ellers i landet. Derfor er det grunn til å tro at kvinnene gjør mer hus- og omsorgsarbeid i denne regionen. Siden deltidsarbeid er utbredt blant kvinner i regionen er også inntektsforskjellene større mellom kjønnene. Vi vet også at kvinners deltakelse i kommunestyre er lav (Magnussen m.fl. 2005, Magnussen 2007a, for en problematisering av SSBs likestillingsindeks, se Dale 2011).

De kommunene med flest yrkesaktive kvinner er kommuner med mange arbeidsplasser, godt barnehagetilbud og som befinner seg langt fra kyststripa (Magnussen m.fl. 2005: 210). Dale viser i en nyere studie at det er samvariasjon mellom kvinners deltid og et homogent arbeidsmarked (Dale 2011). Før Stoltenbergs første ”rødgrønne”- regjering gjorde barnehagedekningen til et nasjonalt mål, var barnehagedekningen i stor grad et kommunalpolitisk anliggende. At flere sørlandskommuner ikke hadde bygget ut barnehagesekto-

ren må derfor betraktes som et utslag av manglende lokalpolitisk vilje. På den annen side velger jo befolkningen selv sine politikere, så dersom barnehagedekningen var for lav for å øke sysselsetningen opp til et nivå hvor man fikk positive utslag på leveårsindeksen, kan det, i hvert fall i en viss grad, betraktes som en konsekvens (uintendert eller intendert) av den demokratiske folkeviljen. Kanskje hadde barnehageutbyggingen gått fortere med flere kvinner i kommunestyrene? Sikkert er det at jo høyere barnehagedekningen er, desto større er sjansen for at flere *kan* arbeide mer. Dette er et område hvor Agder har tatt igjen etterslepet, og har en barnehagedekning på landsgjennomsnittet (Senter for likestilling 2011). I tillegg må det være arbeidsplasser å fylle. Et variert arbeidsmarked med etterspørsel etter arbeidskraft vil bidra til å få flere mennesker i arbeid. Deler av Agder har ikke hatt et slikt variert sammensatt arbeids- og næringsliv. Dårlig kommunikasjon (som riktignok har blitt kraftig forbedret med den nye E-18 mellom Grimstad og Kristiansand) har heller ikke gjort det enkelt å pendle fra utkantene. Dette er meget viktige faktorer som forskningen om levekår og likestilling i regionen kanskje har underfokuseret betydningen av (Røed og Vangstad 2011). Det ser også ut til å være en tydelig sammenheng mellom et variert arbeidsmarked, uførhet og kvinners deltid. Forskningen tyder altså på at det er viktige økonomiske og politiske årsaker til ”ulikestillingen” på Sørlandet.

Videre er det slik at kvinner i Agder oftere velger (eller tvinges til å ta, dersom det ikke er andre jobber i området) typiske ”kvinneyrker”, og i deler av regionen er det generelt mer tradisjonelle holdninger til familieliv og uttak av fødselspermisjoner. Det stemmes mer konservativt og tradisjonelt, har flere enn i andre landsdeler som er religiøst aktive (Magnussen 2007a). I rapporten *Det gode liv på Sørlandet og tradisjonelle kjønnsroller* (2010) kartlegger Dag Ellingsen og Ulla-Britt Lilleaas sørlendingers holdninger til likestilling, og de diskuterer hvordan slike holdninger kan være kulturelt forankret. Forfatterne bruker data fra Norsk Monitor.¹ I følge forfatterne ser det ut til å

¹ En analysedimensjon Norsk Monitor bruker er skillete mellom de moderne og de tradisjonelle. De indikasjonene som Ellingsen brukte for å skille mellom tradisjonelle og moderne holdninger til likestilling var:

- Hvor enig eller uenig er du i hver av følgende påstand: Menn og kvinner bør dele ansvaret for husarbeid og barneoppdragelse likt. (Helt uenig, delvis uenig, delvis enig, helt enig, helt umulig å svare på).
- Det snakkes om endringer i menns og kvinners roller i familien. Nedenfor beskrives tre slags familier. Hvilken av disse svarer best til din oppfatning av hva en familie skal være?
 - a) En familie der de to partnere har like krevende jobber og hvor husarbeid og barnepass deles likt.
 - b) En familie der kvinnen har en mindre krevende jobb enn mannen, og der hun har hovedansvaret for hus og barn.

foregå en reproduksjon av tradisjonelle holdninger til likestilling i Agder. Litt stereotyp kan det se ut som at de sørlandske mennene er mer religiøse og mer familieorienterte enn ellers i landet, og de mener oftere enn andre å se et moralsk forfall i samfunnet. Vi ser altså at forskningen også antyder kulturelle årsaker til ”ulikestillingen” på Sørlandet.

Oppsummert kan det se ut til å foregå et samspill mellom økonomiske, politiske og kulturelle forhold som har bidratt til utviklingen av sørlendingers forhold til utarbeid, arbeidsdeling i hjemmet og oppdragelse av egne barn. Det er ikke like enkelt å identifisere årsakssammenhenger, men forskningen tyder på at det foregår et samspill mellom ulike typer av variabler. Vi ønsker derfor å understreke at det virker sannsynlig at det foregår et samspill mellom kultur og struktur, og slik sett må rapporten leses som et empirisk supplement til den forskningen som allerede foreligger på feltet i regionen.

1.1 Litt om Sørlandets politiske historikk

Det ligger ikke innenfor rammene av denne rapporten å brette ut det historisk-politiske bakteppet, men vi vil likevel kort skissere noen mulige historiske årsaker til den ”tradisjonaltiteten” som kort er beskrevet ovenfor. I sin informative artikkel om partipolitiske mønstre på Sørlandet, lanserer Helge Røed flere potensielle historiske årsaker til ulikheter i partipolitiske preferanser mellom Sørlandet og resten av landet (Røed 2010). Disse historiske årsakene kan også bidra til å forklare kjønnsrollene i landsdelen.

Vi summerer kort og skjematisk opp viktige poeng i Røeds artikkel. Sammenligner vi med andre landsdeler vet vi at Arbeiderpartiet har stått svakt, mens KrF har stått sterkt på Sørlandet. Motkulturene har hatt stor innflytelse (avholdsbevegelsen, frikirkene og lavkirkeligheten). Fremdeles med det komparative blikket kan vi slå fast at religion generelt har hatt stor betydning for hvordan livet har vært levd i landsdelen. I tillegg har den sosiale polariseringen vært svak i Agderfylkene. Det var få store gårder, og de mange små familiebrukene leide ikke inn mye arbeidskraft. Derfor utviklet det seg ikke noe sterkt bygdeproletariat i Agder. Den store utvandringen fra slutten av 1800-tallet minsket også polariseringen og utydeliggjorde de sosiale motsetningene. Ytterligere et sentralt poeng er at landsdelen sent ble industrialisert. De rettighetene som arbeiderklassen hadde kjempet fram i utviklingen av det

-
- c) En familie der bare mannen har jobb, og der kvinnen tar seg av hus og hjem.
 - d) I tvil.

norske klassekompromisset var allerede delvis institusjonalisert. Behovet for mobilisering og arbeiderkamp var slik sett ikke like åpenbart til stede i Agder som i områder som ledet an i industrialiseringen. Videre vet vi at skipsfarten har vært en avgjørende næringsvei på Sørlandet. Til tross for at denne sektoren avgjort var/er hierarkisk oppbygget, utviklet det seg heller ikke i denne sektoren noen sterke arbeiderkollektiv. Grunnen var at sjøfolkene heller enn å identifisere seg med hverandre, fant sin tilhørighet hos rederen og rederiet man seilte for. Endelig er det et faktum at det sekulære kulturlivet utviklet seg senere på Sørlandet enn andre steder i landet, antagelig fordi den slags verdslige gleder ble opplevd som noe negativt sett fra et religiøst ståsted (Røed 2010: 146-197).

På bakgrunn av slike historiske prosesser virker det plausibelt å trekke den slutningen at det ikke har etablert seg noen sterk kultur for radikal politisk endring i regionen. En slik kultur er antagelig viktig for å forankre politiske bevegelser (f.eks. feminismen) og politiske reformer (f.eks. likestilling).² Derfor virker det adekvat å argumentere at moderniseringsprosessene på Sørlandet har vært akkompagnert av en kontrasterende endrings skeptisk kultur. Det er ikke usannsynlig at det fremdeles forekommer både levninger av denne endringsviljen (alt var bedre før), og mer dagsaktuelle beskrivelser og begrunnelser for tidsutypiske livsvalg.

Det er altså en mulighet at det finnes en endrings skepsis som er forankret i den kulturelle livsformen og i den samfunnsformasjonen som har utviklet seg på Sørlandet. Samtidig kan jo endrings skepsis forstås på andre måter. I visse tilfeller kan manglende vilje til endring bli forstått som et uttrykk for progressiv motkultur. Vår tid virker i mange tilfeller å være sterkere preget av fortidsangst enn av framtidsangst, og på flere områder har vi sett utviklingen av en (reform-)vilje til endring nærmest for endringens egen skyld (se

² Samtidig mener Aanby (2010) at det ikke har vært kultur for å stenge kvinnene ute av arbeidslivet i Aust-Agder. Hun viser at kvinnene fikk utfolde seg i mennenes fravær. Mannsfravær har vært et mønster i Agder, særlig i oppgangstider, og i denne situasjonen har kvinnene (i hvert fall overklassens kvinner) aktivt deltatt i det lønnede arbeidslivet (Aanby 2010: 216). Til dette kan vi knytte noen kommentarer. Kvinnene har måttet ta et stort ansvar når mennene var borte. Vi kan også legge til at mange fiskere og fiskerbønder hadde kvinner som tok seg av langt mer enn barneoppdragelse og husstell. Så sent som i 1975 var 10 % av den totale selselsetningen sjøfolk på Sørlandet. Også dette må ha bidratt til å gjøre mange kvinner sterke og selvstendige sammenlignet med andre steder i landet. Samtidig kan det også tilføyes at dette kan ha bidratt med å skape en kultur for hjemmeværende kvinner. Og selv i gode tider for sjøfarten tilhørte majoriteten av de som hadde sin mann på sjøen ikke overklassen. Kanskje er det derfor slik at dette skapte en kultur for sterke kvinner med mye ansvar – også administrativt ansvar for familien. Samtidig fikk man kanskje også en kultur for hjemmeværende kvinner.

f.eks. Marsdal og Wold 2005). Motstand mot endringer kan i noen tilfeller også være uttrykk for en motkultur. Likevel er det verdt å bemerke at dersom utslag av denne endringsviljen fremdeles har kjønnsurettferdige konsekvenser, må det løftes fram og diskuteres.

Ellingsæter og Leira (2006) fremhever at den nordiske likestillingsmodellen som er basert på at begge foreldrene arbeider like mye ute og hjemme (dual-earner/dual-carer family eller the adult worker family modell som er Sue Lewis betegnelse, se Nilsen og Skarbø 2009) i all hovedsak er underbygget av sosialdemokratiske og venstreorienterte verdier. De hevder at det samtidig eksisterer en alternativ familiemodell, tuftet på sentrum-høyre politiske verdier, der omsorg for barn og deltidsarbeid står i fokus, og der kontantstøtten anses som et gode. Nettopp en slik familiemodell synes å stå sterkere på Sørlandet enn ellers i landet, noe som trolig kan knyttes til de historiske faktorene kort omtalt over. Mens den første modellen forbindes med det moderne familielivet, er den andre ansett som tradisjonell. De to familiemodellene gjenspeiler spenningen mellom likestillingsdiskursen på den ene siden og diskursen om 'det frie valget' på den annen side – en politisk debatt som er vel så aktuell i dagens samfunn som den var på 70-tallet. Det er nettopp denne diskusjonen, i sin lokale variant, denne rapporten springer ut fra.

Begrepene "tradisjonell" og "moderne" er hyppig brukt i likestillingsdiskusjonen. Utgangspunktet for dette prosjektet var blant annet et ønske om å utforske "det tradisjonelle" og "det moderne". Vi har vært interessert i å utvikle dette videre, og som vi vil komme tilbake til er informantenes holdnings- og handlingsrepertoarer større enn at de lar seg plassere innenfor en "tradisjonelt vs. moderne"- forståelse. Likevel vil vi av analytiske årsaker bruke betegnelser som har konnotasjoner til en slik forståelse, som "kjønnstradisjonalisme", med den hensikt å synliggjøre det som ofte oppfattes som hhv. tradisjonelt eller moderne³.

1.2 Problemstillinger

Helga Hernes er opphavskvinnen til uttrykket "statsfeminismen" som dekker det faktum at det finnes en rekke lover som fastslår at det skal være likestilling mellom kjønnene i Norge (likestillingsloven, forbud mot seksuell trakassering, forbud mot kjønnsdiskriminerende reklame, forbud mot voldtekt, bestemmelsen av om 40 % av begge kjønn i ASA-styrer (Holst 2009: 114-115). Likestillingen har også blitt fremmet gjennom økt barnehagetilbud,

³ Begrepet 'tradisjonell' som motsats til 'moderne' brukes i rapporten til Ellingsen og Lilleaas som vi refererte til ovenfor. Ved å studere informantenes egne tolkninger, ser vi at denne dikotomien ikke er helt uproblematisk.

lang foreldrepermisjon, fortrinnsordninger og kvotering til verv med mer. Det er ikke uvanlig å snakke om at vi har fått en kvinnevennlig politikk ovenfra som i kompani med en mobilisering av kvinner nedenfra har gjort Norge til et likestilt samfunn sammenlignet med mange andre land (Østerud m.fl. 2003). Likevel sliter kvinner med innpass i ulike samfunnseliter, de har problemer på arbeidsmarkedet og strever med å kombinere arbeid og fritid (Østerud m. fl 2003: 180). Som forfatterne av sluttboken i forrige maktutredning påpeker, så er Norge definitivt et likestillingsland sammenlignet med de fleste andre land, men dette betyr ikke likestillingen er fullført. På en rekke felter er det fremdeles stor avstand mellom politisk retorikk og empirisk realitet (ibid: 180). Når kommunene i Agder hele tiden har ligget lavt på SSBs likestillingsindeks, så blir det også ekstra interessant å finne fram til hvordan aktørene selv opplever sine livsvalg knyttet til arbeid og sosialisering. Hvordan betrakter personer i Agder kjønnsforskjeller i en likhetskultur som den norske? Hvordan rettfærdiggjøres egne livsvalg? Det er denne problematikken som særlig diskuteres i rapporten.

Vi vet at verdier og holdninger er avhengig av et institusjonelt grunnlag for sin produksjon og reproduksjon. Utdannelsestektoren og arbeidslivet er sammensatt av mennesker med mange ulike typer av verdier og holdninger. Og selv om kjønnsforskjeller fremdeles reproduseres innad i disse institusjonene kan vi hevde at en kvinnevennlig politikk ovenfra har bidratt både strukturelt og retorisk i retning av mer kjønnslikestilling. Man kan derfor anta at en "kjønnstradisjonalisme" også må formidles i en annen samfunnsinstitusjon, og det er nærliggende å tro at sosialiseringen i familien er viktig for utbredelsen av kjønnsforskjeller. I denne sammenhengen kan vi kanskje snakke om en "kultur for kjønnstradisjonalisme". Et inntak til å forstå dette er derfor å studere den sosialiseringen som foregår i familien. Det problemfeltet vi ønsker å diskutere i denne studien er knyttet til arbeidsdeling og sosialisering. Som nevnt er likestillingsdiskusjonen i noen grad preget stereotypiske og polariserte forståelser der særlig kvinner, men også menn, blir tilagt holdninger og valg som i mer eller mindre grad blir oppfattet som "frie". Vi mener det er behov for å la personene selv få være kritiske og vurderende.

I rapporten vil vi derfor gå gjennom aktørenes egne begrunnelser og oppfatninger av arbeidsdelingen utenfor og i hjemmet. Hva er deres forklaringer på egne livsvalg? Hvem gjør hva og hvorfor? Hvem har deltid og hvorfor? Hvordan har de delt fødselspermisjoner og hvordan forstår de selv likestilling? Videre vil vi analysere sosialiseringprosessen. Hva har de lagt vekt på i barneoppdragelsen og hvorfor? Hvem gjør hva med barna og hvorfor? Hva skal til for at ungene får et godt liv? Hva er en bra organisert familie og hvorfor? Vi har også gitt informantene et ark med mange ulike typer av ver-

dier og bedt dem plukke ut de fem de synes er viktigst i barneoppdragelsen og rangere disse. På denne måten får vi tak i aktørenes egne begrunnelser og kan sette dem inn i et større perspektiv.

1.3 Rapportens oppbygning

Etter innledningen følger et kapittel der vi redegjør for den metodiske tilnærmingen i prosjektet. Deretter tar vi for oss noen teoretiske perspektiver som legges til grunn for analysen av det empiriske materialet og som har vært styrende for utviklingen av problemstillingene i prosjektet. Dette kapitlet har to deler. I den første delen redegjør vi for noen perspektiver som anvendes på et overordnet plan og som særlig aktualiseres i kapittel fire og seks. I den andre delen tar vi for oss ulike teoretiske bidrag som omhandler familie og sosialisering, og som særlig aktualiseres i kapittel fem. I kapittel fire tar vi for oss arbeidsdelingen, slik den beskrives og begrunnes av informantene selv. Kapittel fem omhandler sosialiseringen, og informantenes beskrivelser og begrunnelser for de intenderte og uintenderte valgene som gjøres i forbindelse med sosialiseringen av barna. Kapittel seks omfatter en nærmere redegjørelse for informantenes verdiorienteringer, som kan bidra til å kaste lys over tendensene som fremkommer i de andre kapitlene. Avslutningsvis, i kapittel syv, diskuterer vi funnene på tvers og aktualiserer det som fremkommer i rapporten i forhold til den pågående samfunnsdebatten om likestilling.

2 Metodisk gjennomføring

2.1 Om datainnsamlingen

Vi har lagt opp til en eksplorerende undersøkelse. Det som kjennetegner denne formen for undersøkelse er at man arbeider ut fra et sett åpne formulerte problemstillinger som man har fått forhåndsdefinerte oppfatninger omkring. Snarere enn å lete etter svar på gitte spørsmål søker man med andre ord innsikt og forståelse i bredere forstand, og ikke minst ønsker vi å få tak i informantenes egne begrunnelser og forklaringer på de tema vi ønsker innsikt i. Et slikt opplegg tilsier en kvalitativ metodisk tilnærming. I kvalitative intervjuer er det mulighet for å få fram informantenes egne formuleringer, og vektlegge det de selv anser som viktige og sentrale aspekter i relasjon til de ulike fenomener studien tar opp. Det er mulig fordi informantene gis anledning til å uttrykke og utdype det de mener er relevant i forhold til temaer som er i fokus i samtalen. Informantene velges nettopp ut på grunnlag av at en tenker at nettopp deres erfaringer og opplevelser er vesentlige som ledd i å forstå fenomenene som en er forskningsmessig interessert i (Kvale 1997).

I dette prosjektet har vi valgt å samle inn data ved hjelp av kvalitative intervjuer med mødre og fedre bosatt i Agder; til sammen fjorten personer. For å få innblikk i deres hverdagssituasjon ønsket vi å legge til rette for at informantene kunne fortelle om sine erfaringer i dagliglivet på en slik måte at også begrunnelsene for hvorfor de handler som de gjør i ulike situasjoner kommer fram. Derfor har det vært viktig å få til intervjusituasjoner hvor informantene fikk fortelle om sine erfaringer. Fortellinger, eksempler og beskrivelser sier ofte mer om intervjupersonenes erfaringer og måter å strukturere verden på enn synspunkter og holdninger (Mishler 1986).

Deler av intervjuet var inspirert av en måte å intervju på som omtales som "livsformsintervju". Dette er en variant av det kvalitative forskningsintervjuet. Det ble først lansert av Hanne Haavind (1987) og har senere blitt benyttet av flere forskere som har tilpasset den til sine formål (bl.a. Andenæs 1996, Gulbrandsen 1998, Ulvik 2005, Sagatun 2005). Gjennom livsformsintervjuet tar man utgangspunkt i konkrete hendelser og stiller spørsmål ved hvem som var involvert, hva som skjedde og hvordan, samt informantenes refleksjoner rundt hendelsene. På denne måten gjøres "taus" kunnskap om hverdagslige (trivielle) forhold eksplisitt, samtidig som det frembringes refleksjoner rundt og begrunnelser for hverdagspraksis og relasjonelle forhold. Livsformsintervjuet kan på den måten tjene som et alternativ til observasjon

av hverdagsliv. Intervjuformen springer ut fra et sosialt konstruktivistisk vitenskapssyn (Berger og Luckmann 1966), som innebærer at vår virkelighetsoppfatning er foranderlig og subjektiv, og dannes gjennom sosial interaksjon.

Livsformintervjuer justeres etter det som er kunnskapsformålet for den konkrete undersøkelsen. I dette prosjektet brukte vi ideer fra livsformintervjuet som hjelp til å holde informantene fast i enkelte hverdagssekvenser gjennom døgnet, som morgenritualer (vekking, frokost, bringing i barnehage eller sending til skolen osv) og ettermiddagen (middag, lekser, fritidsaktiviteter osv). Selv om fokus ikke var på et bestemt døgn, fikk vi beskrivelser av hendelser og handlingssekvenser knyttet til enkelte hverdagssekvenser, og betraktninger rundt det som vanligvis skjedde og om det uvanlige. Det ble stilt en rekke oppfølgingsspørsmål for å få informantene til å utdype sine beskrivelser av hendelsesforløpet.

Foruten beskrivelsene av ulike hverdagssekvenser stilte vi en rekke spørsmål om informantenes bakgrunn (yrke, utdanning, lønn, oppvekstfamilie osv), verdiorienterte spørsmål (som politisk og religiøs oppfatning), spørsmål knyttet til hvordan familielivet var organisert med hensyn til arbeid og fritid, samt konkrete spørsmål som angår barna (som hva de sist fikk i gave, hvilke fritidsaktiviteter de deltar på osv). Informantene fikk i tillegg utdelt en liste med verdier der de ble bedt om å plukke ut og rangere de fem verdiene de anser som viktigst å overføre til sine barn.

Alle intervjuene ble tatt opp på lydbånd og siden ordrett transkribert.

Intervjuene fant sted i Agderforsknings lokaler, på informantenes arbeidssted, på kafé, eller hjemme hos informantene. Intervjuformen som er benyttet reiser noen etiske utfordringer. En av disse er at det fremskaffes mye informasjon som ikke nødvendigvis er relevant for prosjektet. Forskerne har et etisk ansvar for at informasjon som ikke er relevant for prosjektet ikke ”misbrukes”. I intervjuene kom det også tidvis fram sensitive opplysninger knyttet til forhold som helse eller tredjepersoner som ikke er direkte relevant i prosjektet. Slike opplysninger er ikke tatt med i rapporten.

Alle informantene har blitt anonymisert i rapporten. Både direkte identifiserbare opplysninger (som navn, arbeidssted og lignende) og indirekte identifiserbare opplysninger (som alder og kjønn på barna, bosted og lignende) har blitt endret eller utelatt. Informantene er gitt fiktive navn. Forskerne er ansvarlige for at prosjektet er foretatt på en etisk forsvarlig måte.

2.2 Utvalg og rekruttering

Utvalget består av fjorten personer; seks menn og åtte kvinner. Informantene er bosatt i to ulike kommuner i Agder; en liten bykommune og Kristiansand⁴. Til grunn for utvelgelsen la vi følgende kriterier: Utvalget skulle bestå av relativt like mange menn og kvinner. Alle informantene skulle ha barn. Vi valgte også å konsentrere oss om personer som lever i parforhold, og vi inkluderte derfor ikke enslige foreldre i utvalget.. Utvalget var også ment å dekke ulike yrker, utdanning og variasjon i foreldrenes stillingsprosent. Vi etterstrebet et mangfoldig utvalg.

Tabellen under gir en oversikt over informantene:

Menn:

"Navn"	Sted	Alder	Barn	Eget arbeid	Ektefellens/samboerens arbeid
Arne	LB. ⁵	40-50	2	100 %	100 %
Bendik	LB	40-50	3	100 %	100 %
Christan	LB	50-60	3	100 %	80 %
Daniel	K	30-40	2	100 %	100 %
Einar	K	40-50	3	100 %	80%
Fredrik	K	40-50	3	80 %	67%

Kvinner:

"Navn"	Sted	Alder	Barn	Eget arbeid	Ektefellens/samboerens arbeid
Gudrun	LB	30-40	2	50-60 %	100 %
Helle	LB	40-50	4	100 %	100 %
Ida	LB	40-50	3	100 %	100 %
Julie	LB	50-60	2	90-100 %	100 %

⁴ Gitt at det bare er en stor bykommune i regionen er denne identifiserbar, og vi har derfor valgt å bruke kommunens riktige navn. Vi har imidlertid ikke inkludert opplysninger knyttet til bydel. Informantenes anonymitet regner vi som godt ivaretatt, gitt kommunens størrelse og at andre personidentifiserende opplysninger er utelatt.

⁵ LB: Liten bykommune på Sørlandet. K: Kristiansand. Det er en overvekt av informanter i offentlig sektor.

Agderforskning

Karen	K	30-40	3	90%	50 % jobb, 50 % studier
Lise	K	30-40	2	0 %	100 % +
Marte	K	30-40	2	100 %	100 %
Nora	K	30-40	4	20% + +	100 %

I rekrutteringen av informanter benyttet vi ”snøballmetoden” der en kontakt ledet oss videre til den neste. I tillegg annonserte vi i lokale medier. Intervjuene ble gjennomført fra september 2010 til januar 2011.

3 Teoretisk tilnærming

I denne delen av rapporten vil vi ta for oss de teoretiske inntakene som har vært retningsgivende for analysen av det empiriske materialet. Kapittel 3.1 omhandler en overordnet teoretisk tilnærming som gjøres gjeldende gjennom hele rapporten. I kapittel 3.2 presenteres en del teorier som mer spesifikt omhandler familie og sosialisering, og som særlig gjøres gjeldende i kapittel fem.

3.1 En kultursosiologisk tilnærming til rettferdiggjøring

Når Agder har scoret lavt på SSBs likestillingsindeks i 'likhets- og likestillingslandet Norge', er det interessant å finne ut hvordan personer i regionen opplever og rettferdiggjør sine egne organiseringer av familieliv og sosialiseringspraksiser og hvordan de kritiserer andres. Hvordan betrakter man regionale kjønnsulikheter i en nasjonal likhetskultur? Den teoretiske (og metodiske) tilnærmingen vi har anvendt i denne studien henger sammen med ønsket om å finne noen svar på dette spørsmålet, og vi ønsker å utvikle nye hypoteser.

I 1991 publiserte Luc Boltanski og Laurent Thévenot boka *De la justification: les économies de la grandeur* (oversatt til engelsk i 2006, *On Justification: Economies of Worth*). Arbeidet bygget på tidligere analyser av konstruksjoner av ulike sosiale kategorier og hvordan samfunnsvitenskapene hadde bidratt til disse konstruksjonene. I følge Peter Wagner (1999) tok Boltanski og Thévenot et steg tilbake fra de eksisterende teoriene for å forstå det intellektuelle rommet hvori de eksisterende teoriene selv var konstruert. Dessuten søkte de å gjøre sosiologien i stand til å forstå og analysere den kritiske aktiviteten og det rettferdiggjøringsarbeidet aktørene utfører i den sosiale verden på en mer adekvat måte. Hva betyr dette? Med det nye programmet i sosiologien fikk vi et skifte fra en kritisk sosiologi til en sosiologi om kritikk. Studier som ble gjort innenfor dette programmet viste stor likhet mellom vanlige menneskers hverdagslige kritikk og den kritikken som ble utøvd av sosiologer.

I følge Boltanski og Thévenot er det et problem ved mye av den klassiske teorien (og her kritiserer de både Durkheim, Marx, Bourdieu) at vanlige menneskers rettferdighetssans og moral ikke tillegges noen egen (ontologisk) vekt. De søker å gjøre sosiologien i stand til å forstå og analysere den kritiske aktiviteten og det rettferdiggjøringsarbeidet som aktørene selv utfører i den sosiale verden. Problemer med mange tidligere teorier var at disse ikke var i stand til å tildele alminnelige menneskers kritisk evne og sans for

rettferdighet noen egen ontologisk vekt. Aktørenes egne kritikker og moralske evner ble redusert til bakenforliggende anonyme strukturer, lovmessigheter og maktforhold som bare sosiologen hadde privilegert adgang til. Moralsk refleksjon blir således monopolisert av forskeren. Boltanski og Thévenot mener på sin side at alle er utstyrt (om enn i ulik grad og på ulike måter) med slike kritiske evner. Selvsagt er aktørenes handlingsmuligheter og handlingsbegrensninger alltid påvirket av den konteksten og den kulturen de er deltakere i. Samtidig er de kritisk reflekterende, de har rettferdighetssans og vilje til å legitimere valg og handlinger. En stor del av hverdagslivet er nettopp orientert mot å kritisere andre eller rettferdiggjøre egne synspunkter. Er ikke en vanlig dag full av slike diskusjoner hvor man kritiserer eller rettferdiggjør? I kaffepausen, ved middagsbordet, i avisene, på foreldremøter osv. (se f.eks. Held 2011). Hvordan kan man forstå all denne aktiviteten dersom aktørene kun tilsynelatende er handlingssubjekter, mens det i virkeligheten er 'strukturen' som utfører alt dette sosiale arbeidet (forkledd som makt, interesser, osv). Boltanski skriver at innenfor sin egen optikk kan den kritiske sosiologien ikke gjøre aktørenes kritiske operasjoner til gjenstand for analyser, men det er nettopp denne som er avgjørende for forståelsen av våre samfunn som kan defineres som kritiske samfunn i den forstand at alle aktørene besitter kritiske evner. Dessuten gjør så godt som alle konstant bruk av disse evnene i den sosiale virkeligheten (Boltanski 2011: 86). At det er ulike kritiske ressurser som er til rådigheter i ulike samfunn (og ulike regioner) bør derfor være analyseobjekt for den komparative forskningen.

Reflektert kritikk er ikke spesifikk for (bestemte) vitenskaper, men er allmennmenneskelig. Dette betyr at man i stedet for å engasjere seg i en avsløring av det skjulte, bør søke etter å avklare det manifeste. Det betyr konkret at man må lete etter de moralske verdier, de regler, de kategorier som folk tar i bruk i samtaler med andre. Man må kort sagt forsøke å finne fram til den kompetansen som folk tar i bruk i samtaler der man av og til blir enige og av og til blir enige om å være uenige. Det er i slike alltid pågående sosiale praksiser at den sosiale orden vedlikeholdes og endres.⁶

⁶ «De tok dermed avstand fra den "objektiverende" kritiske sosiologien, og mener det er umulig å bekrefte gyldigheten av ståstedet for å utøve denne typen av kritikk. I Bourdieus forstand forutsetter denne at det eksisterer underliggende maktsystem som strukturerer ulike sosiale handlingsfelt. Strukturene er skjult for aktørene. Boltanski og Thévenot snur opp ned på dette bildet. Reflektert kritikk er ikke spesifikk for (bestemte) vitenskaper, men er allmennmenneskelig. Den kommer til syne i "kritiske øyeblikk" hvor aktører er involvert i konfliktløsning, kritikk og legitimeringspraksiser. Både sosiologen og de studerte aktørene driver med kritikk, evaluering, rettferdiggjøring, og dette perspektivet fremholder derfor en prinsipiell symmetri mellom sosiologen og de studerte (jr. symmetritenkningen i vitenskapssosiologien)» (Skarpenes og Hestholm 2007: 65).

I den tilnærmingen som Boltanski og Thévenot har utviklet finnes ulike typer av det de kaller handlingsregimer. Blant annet er det slik at noen situasjoner i livet er hinsides rettferdiggjøring (kjærlighet – agape) og noen situasjoner løses med vold. Dette representerer andre handlingsregimer. Men et stort antall handlinger krever en form for legitimering – eller rettferdiggjøring – og det er dette handlingsregimet som vi forholder oss til i denne studien. Basert på sine empiriske undersøkelser utviklet Boltanski og Thévenot en modell for å undersøke hvordan folk begrunner og rettferdiggjør sine handlinger og synspunkter i dette regimet (Boltanski og Thévenot 1999: 365). Når man diskuterer og kritiserer andre, må rettferdiggjøre eget standpunkt:

... one has to bring together different sets of people and objects and to make connections between them. One has, for instance, to connect stories and de-

«Spissformulert har den kritiske sosiologien en sterk tendens til kritikkløshet i forhold til hvilke historiske kontroverser og hvilken politikk den vitenskapelige kunnskapen - også den kritisk-sosiologiske - hviler på. Om man i større grad tar innsiktene fra vitenskapshistorien inn over seg, blir det vanskeligere å fastholde den sikre og privilegerte posisjonen som den kritisk-sosiologiske tilnærmingen ofte inntar. Dessuten går avslørende former for kritisk sosiologi glipp av hva hverdagslige og offentlige vurderinger og legitimeringer orienterer seg mot; nemlig å få i stand koordinert handling (Thevenot 1996).) Videre er det mange ulike måter å kritisere andre og legitimere egne synspunkter på, og disse ulike måtene måtte håndteres symmetrisk. Boltanski og Thévenot fant i sine studier at det finnes et begrenset antall måter å kritisere og legitimere kunnskap, argumenter og synspunkter. Disse ulike normative verdsettingsrepertoarene er formalisert i den politiske filosofien, slik den har utviklet seg gjennom århundrene. Samtidig eksisterer disse også som tydelige normative verdsettingsrepertoar i kulturen generelt. De anvendes av alle slags aktører i situasjoner der man argumenterer og kritiserer. Wagner påpeker at Boltanski og Thevenot utviklet en slags "rettferdiggjøringens antropologi" (2001a: 114), og viste at politisk filosofi faktisk ble brukt av aktørene for å løse disputer og kontroverser i ulike situasjoner. Slike situasjoner inntreffer i politiske institusjoner, mens også i andre kontekster, for eksempel i bedrifter, og i helt dagligdagse situasjoner (Wagner 1999, 2001a). Ved å fokusere på hvordan slike repertoarer mobiliseres, kan en si at det er den politiske filosofien slik den praktiseres i den sosiale verden som er i sentrum for analysen. De er ikke ute etter å formulere generelle kriterier for rettferdighet (jf. John Rawls, Michael Waltzer). På den andre siden kan vi si at de går lengre enn vanlig politisk filosofi ved å vise at aktørene faktisk bruker disse teoriene ganske konsekvent for å håndtere ulike disputer og situasjoner. Det DLJ gjør er å forbinde politisk filosofi med empirisk samfunnsvitenskap (Wagner 1999). Den empirisk orienterte sosiologien må undersøke hvordan aktørene i praksis appellerer til slike normative repertoarer i ulike former for handling og hvordan de blir institusjonalisert i ulike praksiser. I stedet for å starte den sosiologiske analysen med en kritisk avslørende strategi, er det nødvendig å "holde tilbake sin egen kritikk" (Boltanski og Thévenot 2000) for å se hvordan aktørene selv kritiserer, begrunner og legitimerer. Hvis man ikke gjør det, mister sosiologien rett og slett evnen til å forstå og analysere viktige aspekter ved den sosiale virkeligheten» (ibid: 65-66). Det finnes en rekke empiriske studier som bruker denne tilnærmingen. Det er også mange bidrag som har syntetisert teorien og diskutert den i forhold til andre sentrale teoretikere som Bourdieu, Latour, Habermas, Honneth, Rawls og Waltzer). Vi mener ikke det ligger innenfor denne rapporten å gå inn i slike diskusjoner og presisering.

tails sampled from the past in order to display the pertinent characteristics they share. The operation of bringing together different items or different facts must be justified with reference to a principle of equivalence which clarifies what they have in common (s. 361).

Modellen som senere også har blitt videreutviklet. Men i en forenklet utgave ser modellen slik ut⁷:

	Prinsipper som viser verdier, verdifulle relasjoner, egenskaper og kvalifikasjoner.	Subjekter	Objekter/ting
Marked	Overordnet verdiprinsipp er konkurranse, verdighet vises i forretningslivet, menneskelige relasjoner er forretningsmessige, beviser er fortjeneste, storhet viser seg i eiendom, vurderingsmåte er pris.	Kunder, konkurrenter	Penger, varer, tjenester
Inspirasjon	Overordnet verdiprinsipp er å bli lykkelig og finne inspirasjon, storhet og verdighet er spontanitet, pasjon, kreativitet, individuell særegenhet.	Genier, barn, kunstnere, russa personer	Ånder, kropper, bøker, filmer, uttrykk for personlige erfaringer
Domestisk	Overordnet prinsipp er videreførelse av tradisjoner og hierarkier, storhet er å akseptere hierarkier, verdighet handler om plikt og å vise respekt og ansvarlighet, relasjon mellom mennesker er oppdra-	Over- og underordnede, sjefer, ledere, slektninger	Gaver, titler, arv

⁷ For en bredere innføring i perspektivet på norsk, se Skarpenes og Hestholm 2007.

	gelse og reproduksjon, respekt for overordnede, tillit.		
Sivil	Verdiprinsippet er kollektivets velferd, storhet og verdighet har å gjøre med borgernes frihet og rettigheter, relasjonen mellom mennesker er kollektive handlinger, solidaritet, likhet, representativitet er viktig.	Like borgere, kollektive personer.	Regler, lover, rettigheter, valgurner, folkets hus.
Industriell	Prinsippet er teknisk effektivitet, storhet bedømmes ut i fra det som fungerer, framskritt, kompetanse, planlegging, pålitelighet, målbarhet er viktig.	Profesjonelle fagfolk, eksperter.	Metoder, redskaper, maskiner, figurer, oversikter, planer.
Opinion	Det overordnede verdiprinsippet handler om andre menneskers oppfattelse av en selv, storhet handler om å bli berømt og gjenkjent, det er viktig å overbevise et publikum.	Alle slags kjendiser, ledere, synsere.	Medieoppslag, merker, lanseringer, framvisninger.

Modellen viser ulike måter å rettferdiggjøre sine synspunkter på, seks måter som viser til hver sin kollektive verdiorden. I offentlige situasjoner der aktører kritiserer andre eller rettferdiggjør egne synspunkter, må de aktivisere ett eller flere av disse prinsippene.

Thévenot (sammen med Michael Moody og Claudette Lafaye) har senere funnet at det er i ferd med å utvikles en ”grønn” verdiorden eller hva vi kan kalle for en økologisk måte å legitimere på (Thévenot m.fl. 2000). I et forsøk på å utvikle perspektivets historiske dimensjon, har Boltanski (sammen med Eve Chiapello) analysert framveksten av den nye kapitalismen se siste tiåre-

ne. De identifiserer en ”ny kapitalistisk ånd”, knyttet til det de kaller for en ”prosjektorden” hvor den kritiske kapitalismekritikken fra 1968 nå er assimilert i nye måter å organisere arbeidet på (Boltanski 2002). I Norge har ulike forskere som Torvald Sirnes (2003), Jill Loga (2002), Terje Tvedt (2003) og Nina Witoszeks (2011) arbeidet med begrepet om godhetsregime, og muligens finnes det et særegent moralsk repertoar i Norge (Skarpenes og Saks-lind 2011) som også kan supplere den ovenforstående modellen. Viktigst i denne sammenhengen er Boltanski og Thévenots argument om at det finnes et antall verdsettingsformer som har kollektivt legitimitet i et samfunn. Vi skal bruke modellen som utgangspunkt for å sortere aktørenes argumenter.

Vi kan forsøke å eksemplifisere. En person argumenterer for en bedre og større vei fra Åmli til Arendal. Skal et slikt argument ha noen gjennomslag må man vise at dette ikke handler bare om å bedre livet for seg selv. Man må altså appellere til noe som kan sies å være i fellesskapets interesse. Det nytter altså ikke å si at man har en pleietrengende bestemor i Arendal, og at derfor hadde det vært bra med en bedre vei, man må argumentere for at en bedre vei f.eks. vil gjøre det enklere å pendle og at det kan utvikle det økonomiske markedet i regionen osv (markedets verdsettingsform), eller så kan man argumentere mot en større vei ved å hevde at en slik vei vil ødelegge et tradisjonelt landskap med kulturhistoriske verdi osv (en domestisk verdsettingsform). Poenget til Boltanski og Thévenot er at når man kritiserer andre eller rettferdiggjør egne oppfatninger så appellerer man til/trekker på slike kollektive verdsettingsformer eller repertoarer. Ved å spørre personer direkte om arbeid, sosialisering, likestilling, osv skaper man en kritisk situasjon som ofte utløser rettferdiggjøring og kritikk. På den måten kan man få tak i det som anses som legitime måter å rettferdiggjøre livsvalg på, og gjennom det også antyde hvordan slike verdsettinger preger samfunnet.

Michéle Lamonts arbeider har et tydelig slektskap til Boltanski og Thévenot. Hun har analysert symbolic boundaries definert som måter grupper skaper og opprettholder demarkasjonsgrenser mellom seg selv og andre (Lamont 1994, 2000). Sammen med Thévenot har Lamont gjennomført komparative studier hvor de sammenligner det de kaller *national cultural repertoires of evaluation* i Frankrike og USA. Inspirert av disse analysene ønsker vi å utvikle forståelsen av de repertoarene/verdsettingsformene slik de kommer frem i studiet av sosialisering og likestilling i Agder. Å forklare hvorfor noen repertoarer er sentrale i det norske samfunnet og hvorfor repertoarene inneholder det de gjør, byr på analytiske utfordringer. Det er ikke enkelt å identifisere lineære kausalsammenhenger. Snarere er det slik at flere forhold virker sammen over tid og bidrar til å skape konfigurasjoner av verdier og normer. Slike verdirepertoarer er nedfelt i den nasjonale kulturen og de er således til-

gjengelig for å bli mobilisert av menneskene i denne kulturen. Samtidig har deler av repertoarene også blitt institusjonalisert, og gjennom sosialiseringprosesser har de også blitt internalisert. Dessuten er det slik at framveksten av ulike institusjoner har utviklet verdier og normer som i sin tur forankres kulturelt. Dette betyr at individer er frie til å mobilisere de repertoarene de selv ønsker, men at dette skjer innenfor en samfunnsformasjon som gjør noen repertoarer mer legitime å anvende enn andre. Derfor er det ulike regionale og nasjonale mønstre i grensedragningsprosesser. Med andre ord: Det som har legitimitet varierer.

3.2 Hvilken betydning spiller familie og sosialisering?

I tillegg til det kultursosiologiske fokuset vi har på aktørenes evne til å mobilisere argumenter for å rettferdiggjøre egne synspunkt, kort beskrevet ovenfor, forholder vi oss også til familie- og sosialiseringssosiologi. Fremveksten av moderne familieliv, kjønnsroller og omsorg står sentralt innenfor familie- og sosialiseringssosiologien. Vi presenterer derfor kort noen sentrale bidrag innenfor denne som vi har trukket på i analysene.

3.2.1 Relasjonene mellom kjønn i moderne familier

Til tross for at det har skjedd radikale samfunnsendringer det siste århundret har familien som sosialt system likevel blitt opprettholdt, dog i stadig nye former. En familie kan forstås både som institusjon og som ideologi (Moxnes 1990). Familien som *institusjon* består av ideer eller regler om hva som utgjør en familie i kulturell, sosial og juridisk forstand; hvordan familier dannes og opprettholdes, og hvordan arbeidsoppgaver skal fordeles mellom familie og det øvrige samfunn og innad i familien. Som *ideologi* er familien et sett av ideer om hvordan en familie bør være. Et familieideal som ofte refereres til er 1940-, -50 og -60- tallets kjernefamilie med mor, far og barn, hvor far stod for forsørgelsen og mor for omsorgen av barna. Strukturfunksjonalister som Talcott Parsons mente at kjernefamilien, med foreldres komplementære roller (far som forfekter av instrumentelle verdier og mor som forfekter av ekspressive verdier), var den høyest spesialiserte familietype som var perfekt tilpasset det industrialiserte kapitalistiske samfunn (ibid). Ideologien kommer til syne ved at en slik familietype gjøres til noe naturlig, ideelt og nødvendig.

Moderne vestlige familier har blitt betegnet som ”forhandlingsfamilier” (Frønes 2003) og ”symmetriske familier” (Giddens 1992; Jørgensen 1999).

Betegnelsene viser til hvordan relasjonene mellom familiemedlemmene arter seg. Det tradisjonelle "familiehierarkiet" der hovedforsørgeren, som vanligvis var far, ble regnet som familiens overhode, har blitt erstattet av familier med mer symmetriske relasjoner. Dette har sammenheng med endringer i kjønnsrollemønsteret, endringer i livsfasene, en økende demokratisering i samfunnet, og et endret syn på barndom. Den moderne familien har blitt en mer demokratisk enhet enn den var tiårene etter krigen, og beslutninger nås i større grad ved hjelp av forhandlinger, både mellom foreldrene og mellom barn og foreldre (Frønes 2003). Dette stiller nye krav til familiemedlemmenes forhandlingskompetanse, og innebærer samtidig en økt bevissthet og respekt for de ulike aktørenes subjektivitet, også med hensyn til barn. Endringen i fokus har kommet til syne i forskningen der det har vært en utvikling fra å studere barn som del av en familie til også å studere barn som selvstendig kategori. Den mest åpenbare endringen i retning mer symmetriske familier er at mor og far tilsynelatende har blitt mer likestilt. Dette er en virkelighetsbeskrivelse av moderne familieliv som ikke alle deler. Mange kjønnsforskere hevder at snarere enn likestilling har endringene medført en tilsløring av ulikestilling og over- og underordningsrelasjoner basert på kjønn (Røthing og Aarseth 2006). Flere forskere viser hvordan den tradisjonelle over- og underordningsrelasjonen mellom kjønnene opprettholdes i heteroseksuelle parforhold gjennom kvinners "relative underordning" (Haavind 1982) og utbyttingen av kvinners kjærlighetskraft (Jonasdottir 1994). Denne ulikestillingen kommer klart til uttrykk i empirisk forskning, som viser at det fremdeles er stor forskjell i kvinners og menns tidsbruk til tross for at kvinner er blitt mer deltakende "ute" og menn hjemme. Blant annet viser tidsbruksundersøkelser at sammenlignet med menn bruker kvinner med barn under 3 år nesten dobbelt så mye tid med barna. Denne forskjellen reduseres imidlertid med barnas alder, og utjevnes nesten helt når barna når tenårene (Vaage 2002).

Overgangen fra husmorfamilien til en mer moderne likestilt familie knyttes først og fremst til kvinners inntreden på arbeidsmarkedet. Studier av pardannelse og familieformer i den nye, likestilte middelklassen viser at moderne par investerer i relasjonen på nye former, der anerkjennelsen av den andres individualitet og individuelle prosjekt (f.eks. jobb) skaper nye former for romantikk og begjær (Aarseth 2011), og danner «superpar» (Kjær 2009). Denne overgangen til et moderne familieliv har også medført en økende bevissthet omkring farsrollen. Flere mannsforskere har vært opptatt av hvordan en forsørgermaskulinitet har blitt avløst av en omsorgsmaskulinitet der relasjonen mellom far og barn settes i fokus (Røthing og Aarseth 2006). Dette synes å være mest synlig blant utdanningsmiddelklassen (Brandt og Kvande 2003). Amerikanske undersøkelser har vist at tilstedeværelsen av en deltakende far (i tillegg til mor) medfører mye positivt for barna, både kognitivt

og emosjonelt (Lamb og Tamis-Lemonda 2004), og at effekten er størst der far selv ønsker å delta, og der han opplever mestring og har selvtillit i rollen som far (Pleck 1997). De amerikanske forskerne har identifisert tre former for kontakt mellom far og barn. Engasjement handler om fars direkte interaksjon med barna, for eksempel knyttet til lek eller stell. Tilgjengelighet dreier seg om fars mulighet til å stille opp for barnet, enten direkte eller indirekte. Ansvarlighet handler om fars deltakelse i dagligdagse eller større avgjørelser som omhandler barnet, som om barnet er for sykt til å sendes i barnehagen, hvilke fritidsaktiviteter barnet skal meldes på osv.

3.2.2 Betydningen av familiebakgrunn

Det er en klar oppfatning at familiebakgrunn spiller en meget viktig rolle for hvilke valg man tar og hvordan man håndterer livet sitt. Familien er barnets ”signifikante andre” (Mead 1972), og står for primærsosialiseringen der barnet lærer å se seg selv som en del av et fellesskap med de til enhver tid gjeldende normer og forventninger. Giddens (1997) hevder at en del av forklaringen på hvordan mennesker mestrer utfordringene i samfunnet, finnes i barndomserfaringene.

Det har vært gjort utallige studier av hvordan barn ”arver” sine foreldres verdier, holdninger og preferanser. Særlig har sammenhengen mellom familiebakgrunn og skoleprestasjoner blitt fokusert, og da med et særskilt blikk langs klassesdimensjonen (Bourdieu og Passeron 1990 [1970]; Bernstein 1971; Hernes 1974). Likestillingsdimensjonen har i mindre grad blitt fokusert. Et viktig unntak er Hildur Ves renommerte artikkel fra 1977 om klasse- og kjønns-spesifikk sosialisering. I følge Ve oppdras jenter til at deres plass er i familien, mens gutter oppdras til at deres plass er i yrkeslivet. For jentenes del kan dette føre til en form for ”familisme”, det vil si en ”altfor sterk innlevelse i myten om at familien er det eneste sted for lykkelig livsutfoldelse for kvinner” (Ve 2007[1977]:51), mens guttene derimot tenderer mot individuering og utskilling fra familien. Ve mener imidlertid at klasseperspektivet ved sosialiseringen også må tas i betraktning. Mens arbeiderklassebarna får med seg verdier som bærer preg av solidaritet, blir verdier knyttet til individuell prestasjonsmotivering og konkurransemotivering formidlet til barn i middelklassen. Sett i sammenheng er verdiene som formidles til gutter i middelklassen (individuering og konkurransemotivert) og jenter i arbeiderklassen (familistisk og solidarisk) samsvarende, mens verdiene som formidles til gutter i arbeiderklassen (individuering og solidarisk) og jenter i middelklassen (familistisk og konkurransemotivert) er motstridende. Rollesettet for jenter i middelklassen og gutter i arbeiderklassen innebærer med andre ord noen spenninger som stiller disse to kategoriene ovenfor noen spesielle

utfordringer. Ve er særlig opptatt av at sosialiseringen av jenter i arbeiderklassen svekker deres situasjon i yrkeslivet, og derigjennom deres rolle i samfunnet.

Selv om Ves artikkel er basert på et lite materiale og forskningen er gjort i en tid hvor kvinners deltakelse i arbeidslivet var lav sammenlignet med i dag, er analysene hennes og perspektivene hun antar fremdeles aktuelle.

3.2.3 Et utvidet omsorgsbegrep

Innenfor den tradisjonelle utviklingspsykologien har man vært opptatt av at barnet går gjennom ulike stadier, som er universelle og essensielt like, på vei mot et voksenliv (Shweder1990). Innenfor en slik forståelse dreier omsorg seg først og fremst om behovstilfredsstillelse. Så lenge barnets behov blir ivaretatt vil barnet bevege seg over til neste trinn i den normale utviklingen. Den primære relasjonen i et slikt perspektiv er relasjonen mellom mor og barn, der moren betraktes som den primære omsorgsyteren og barnet ensidig betraktes som mottaker av omsorg. Foreldrenes, og særlig mødrenes, oppgave blir å kompensere for en samfunnsutvikling som kan ramme barnet negativt. Dette gir i stor grad grobunn for dårlig samvittighet hos foreldrene og en følelse av å komme til kort (Andenæs 1996).

Dette synet har blitt kritisert for å legge for liten vekt på det relasjonelle aspektet ved utvikling som særlig Mead (1972) og Vygotsky (1978) er talspersoner for. Et alternativ til den tradisjonelle lineære utviklingsforståelsen er en forståelse av utvikling som stadig økende gjensidighet mellom mennesker, der barnet i økende grad blir bevisst på seg selv i relasjon til andre og til hvordan hun kan inngå i hensiktsmessige relasjoner til andre (Haavind 1987). Et slikt perspektiv endrer forståelsen av omsorg. Fra et syn på omsorg som beskyttelse vender fokuset seg i større grad over mot utvikling og samfunnsdeltakelse. Andenæs (1996) omtaler dette som utviklingsstøtte⁸. Utviklingsstøttende omsorg dreier seg om å legge til rette for barnets videre utvikling og å ruste barnet til å delta sammen med andre i det samfunnet de er en del av. Det at foreldrene har kunnskap og erfaring med et voksenliv der jobb og annen sosial aktivitet inngår, er av betydning for deres mulighet til å yte utviklingsstøttende omsorg, argumenterer Andenæs (2002), og utdyper:

⁸ Begrepet utviklingsstøtte har klare paralleller til Vygotskys "scaffolding"-begrep og teorien om "the proximal zone of development".

Det er gjennom forankring til samfunnet omkring, ikke ved å holde seg hjemme, at man kan være den kompetente veiviser og ledsager som unger trenger for å tilegne seg de kulturelle redskaper som skal til for å gjøre seg forståelig og forstått av andre, og finne seg til rette i en rekke forskjellige sammenhenger. (Andenæs 2002:25)

Foreldrenes kulturelle orientering er med andre ord av vesentlig betydning. Barnets muligheter ligger nettopp i de forventningene man stiller til det, men begrenser seg også til de forventningene. Og forventningene er preget av ulike kulturelle orienteringer. Utviklingsstøttende omsorg innebærer derfor en kime til sosial ulikhet som ikke gjør seg like gjeldende i den tradisjonelle forståelsen av utvikling som har et mer universelt preg, hevder Andenæs. Hun har særlig studert forutsetningene til såkalte barnevernsbarn, og funnet at manglende integrasjon i samfunnet for øvrig, som en følge av at foreldrene ofte er i en situasjon preget av sosial eksklusjon, er en av disse barnas største utfordringer.

Foreldrenes kunnskaper om hvilke konkrete ferdigheter, væremåter og forståelser som skal til for at barnet skal fremstå som et kompetent medlem av sine omgivelser, er med andre ord svært vesentlig. Dette er en undervurdert side ved foreldreoppgaven, mener Andenæs (1996). Omsorgsarbeid handler i stor grad om det som skjer utenfor stuedøra, som å sørge for at barnet har med seg bålmat på skolen på mandag når klassen skal på tur i skogen, at de har gjort leksene sine og øver på bokstaven som er ukas læringsmål, og at gave er innkjøpt og pentøyet vasket til bursdagsselskapet på onsdag. At slike tilsynelatende trivielle detaljer er på plass, er helt avgjørende for at barnet skal leve det som i vår kultur blir betraktet som et passende og tilfredsstillende liv.

3.2.4 Kjønn og sosialiseringspraksis

I debatter om kjønn og likestilling henvises det ofte til biologiske argumenter, som baserer seg på synet om at kvinner og menn fra naturens side er ulike, og at de biologiske forskjellene ikke lar seg endre eller overse. Både feministiske teorier og det som kalles 'queer theory' stiller imidlertid spørsmål ved en slik oppfatning. Den mest radikale motstanden mot å betrakte kjønn som noe ensidig biologisk finner vi innenfor queer theory. I boka *Gender Trouble* (1990) tar Judith Butler til motmæle mot feminismen. Hun mener at til tross for sitt fokus bort fra biologi mot en forståelse av kjønn som sosialt konstruert, har deler av feminismen likevel bidratt til å opprettholde en binær forståelse av kjønnsrelasjoner. Oppfatningen av hva som er 'feminint' og 'maskulint' er fremdeles knyttet til kropp. I følge Butler må kjønn snarere betraktes som relasjonelt betinget. Kjønn utspiller seg med andre ord ulikt i

ulike kontekster og i forhold til ulike subjekter. Snarere enn å betrakte kjønn som noe man *er* bør kjønn betraktes som noe man *gjør*, hevder Butler. Spørsmålet om vi skal spille et kjønnspill eller ikke, er ikke relevant, i følge Butler, ettersom det er noe vi alle gjør. Spørsmålet er snarere hvilke former forestillingene om kjønn skal ha. Gjennom å handle på andre måter enn det som er forventet kan forestillingene om kjønn og todelte kjønnsnormer endres. Vi vil ikke gå inn i noen nærmere diskusjon av dette perspektivet her. Likevel mener vi det er verdt å anskueliggjøre ettersom det tilbyr en alternativ forståelse av hvordan kjønnsforståelser etableres, og ikke minst ettersom perspektivet fremhever handlingen som det grenseoverskridende potensial i den sosiale konstruksjonen av kjønn.

I avsnittet over har vi presentert noen ulike syn på omsorg. Felles for disse synene er at omsorg betraktes som en form for enveisytelse. Selv om endringen i retning mer symmetriske familier har medført økt fokus også på gjensidigheten mellom voksne og barn i omsorgsutøvelsen, er tendensen likevel at barn i de fleste sammenhenger reduseres til objekter for voksnes innsats, enten det er i form av omsorg, oppdragelse eller sosialisering. Det er, hva den voksne gjør som påvirker barnet. Dette prosjektet er intet unntak. Ved å snakke med foreldrene om hvordan de oppdrar sine barn blir også i dette prosjektet de voksne gjort til subjekter og barna til objekter. Vi er opptatt av å få kunnskap om foreldrenes bevisste og intenderte innsats i barneoppdragelsen, og hvilke verdier og forståelser de legger til grunn for innsatsen. Men vi er også opptatt av å få kunnskap om forhold de er mindre bevisst på, og utforske hvordan de uintendert kan bidra til å fremme kjønnsforståelser og kjønnsnormer. Vi velger å kalle dette for henholdsvis intendert og uintendert kjønns sosialisering.

I en svensk studie av pedagogisk likestillingsarbeid i barnehager identifiserte man to ulike strategier som tok sikte på å fremme kjønnslikestilling; kjønnsnøytrale strategier og kompensatoriske strategier (Eidevald & Lenz Taguchi, upublisert). Kjønnsnøytralitet baserer seg på synet om at menn og kvinner, enten fra naturens side eller som en konsekvens av sosialiseringen, er essensielt ulike, og at likestilling best kan oppnås ved at menn og kvinner får like muligheter – at de behandles likt og på samme forutsetninger. Med andre ord dreier kjønnsnøytralitet som strategi seg om å oppheve kjønn som kategori, med sikte på å fremme det som, oversatt til Hernes' (1974) likhetsbegreper, dreier seg om sjanselighet. Gitt sjanselighet står gutter og jenter fritt til å velge hva de vil bli. Spørsmålet blir så hva som er gode valg. Eidevald og Lenz Taguchi hevder av 1970-80-tallets bestrebelser på å fremme kjønnsnøytralitet bidro til å etablere en oppfattelse av det maskuline som det normativt nøytrale. Dette begrunner de med at gode valg, i betydningen for-

målsrasjonelle eller økonomisk fordelaktige valg, i praksis var valg som forbindes med maskuline egenskaper, som makt og rasjonalitet. Deres undersøkelse viser at kjønnsnøytralitet som pedagogisk praksis lever i beste velgående i svenske barnehager, og kommer særlig til uttrykk ved at de ansatte bestreber seg på å snakke likt til gutter og jenter⁹. Samtidig finner de at personalet også anvender kompensatoriske strategier. Slike strategier tar sikte på å oppheve ulikheter mellom gutter og jenter, som i utgangspunktet antas å være sosialt konstruerte, ved å utvide barnas repertoar, for eksempel ved å lokke jenter og gutter til å bruke nye steder i barnehagen. I Hernes sin terminologi dreier denne strategien seg om å fremme resultatlikhet – ved at man kompenserer for ulikheter. Motsetningen mellom de to perspektivene er at mens kjønnsnøytralitet baserer seg på en forståelse av at ingenting i utgangspunktet er “kjønnet” (for eksempel er ikke dukker for jenter og biler for gutter), baserer de kompensatoriske strategiene seg på en forståelse av at alt er kjønnet, og at for å fremme likestilling må man endre bruksområder og forståelser. Disse to perspektivene er også relevante i en analyse av foreldres uintenterte kjønns sosialisering. Selv om ikke disse begrepene anvendes av foreldrene selv, gir foreldrene klart uttrykk for hva de tenker om kjønn og hva de gjør med tanke på å fremme lik behandling for jenter og gutter.

Dersom man skal utforske den uintenterte kjønns sosialiseringen er det nærliggende å se på hvordan foreldrene selvhandler. Vi baserer oss her på en forståelse av foreldrene som rollemodeller – at barn gjennom å betrakte foreldrenes adferd skaper mening og tilegner seg kunnskap om hvilke normer og forventninger som stilles dem i deres roller som henholdsvis gutt eller jente, eller i den queer-teoretiske ånd, ganske enkelt som barn og fremtidig voksen. I et slikt perspektiv er det nærliggende å studere hvordan foreldrene selv «gjør kjønn». Foreldrenes arbeidsdeling er derfor både av direkte (hvem gjør hva i direkte interaksjon med barna) og indirekte (som rollemodeller) relevans for å studere hvordan kjønn aktualiseres i sosialiseringen av barna.

⁹ To lokale eksempler kan i den forbindelse trekkes frem. Likestillingstesting i barnehager i hhv Vegårshei (Kjelvik 2005) og Kvinesdal (Moen 2009) viser at de ansatte i barnehagene snakker ulikt til gutter og jenter; eksempelvis nevnes gutters navn oftere enn jenters navn og gutter får oftere enn jenter respons fra voksne på sine utspill. I Kvinesdal fant man imidlertid at bevisst innsats bidro til at de ansatte i større grad møtte gutter og jenter på samme måte.

4 Om arbeidsdelingen

En av de største samfunnsendringene i vestlige samfunn de siste tretti årene er økningen i kvinners og mødres deltakelse i lønnet arbeid. Yrkesaktiviteten i de skandinaviske landene er blant de høyeste i verden (Christensen og Syltevik 2009). Samtidig har vi fremdeles et kjønnsdelt arbeidsmarked, få kvinner i toppstillinger og kvinner jobber fremdeles oftere deltid enn menn. Det har blitt framstilt som et nordisk likestillingsparadoks at vi har høy kvinnelig yrkesaktivitet og et kjønnsdelt arbeidsmarked, men som Jorunn Solheim og Mari Teigen (2006) har argumentert, er den store økningen i kvinners deltakelse i arbeidslivet muliggjort av velferdsstatens ekspansjon og profesjonaliseringen av det private omsorgsarbeidet (Christensen og Syltevik 2009: 16). Et viktig vendepunkt i den sosiologiske litteraturen om arbeid knyttet til kjønn kom da den mannlige forsørgermodellen ikke lenger var enerådende og da deler av det tidligere usynlige hushold- og omsorgsarbeidet langsomt ble synliggjort i samfunnet. Kari Wærness viste i et arbeid fra 1975 at verdien av det arbeidet som ble gjort i hjemmene var større enn det samlede antall årsverk i industrien på samme tid (ibid: 13). Sosiologien om arbeid skulle unngå kjønnsdifferensierte analysemodeller (ibid: 12).¹⁰ Vi er interessert i å forstå hvilke oppfatninger aktørene selv har av hvordan arbeidet (ute og hjemme) bør deles. Det er dette vi vil diskutere i det følgende.

4.1 Arbeid utenfor hjemmet: Mennenes perspektiv

Vi skal i denne delen av rapporten legge fram de mannlige informantenes oppfatning av arbeidsfordelingen utenfor hjemmet, eller det vi kan kalle forsørgelsen av familien. Hvorfor er det slik at de selv stort sett har fulltidsstillinger og mange kvinner ikke har det?

Av de seks mennene vi har intervjuet i denne studien er det bare én som ikke arbeider i 100 % stilling. Den deltidsansatte mannen hadde fram til 2010 arbeidet 100 prosent, mens ektefellen hadde vært i 60 % jobb. Da hun begynte å tjene bedre, økte hun sin stilling litt og han reduserte sin. Han bruker økonomiske argumenter for å begrunne endringene:

Altså, jeg kunne ikke jobbet 50 og hun 100, det hadde ikke svevet rundt. Men nå som hun tjener mer enn meg, så har jeg gått ned en dag til 80. (Fredrik)

¹⁰ På ulike måter kan det hevdes at de klassiske teoriene i faget ikke var lagt til rette for å inkludere kvinners arbeid (Christensen og Syltevik 2009: 14).

3 av disse mennene som jobber i 100 prosent stillinger har også en ektefelle som jobber like mye (og en av informantene har en ektefelle som nå jobber 80 %, men som stort sett har jobbet 100 %). To av disse mennene har lederstillinger i det private, og de har også ektefeller som er selvstendig næringsdrivende. Da er det ikke enkelt å jobbe redusert.

Vi kunne nok jobbet 20 % mindre altså sånn økonomisk sett, i år har hun sikkert jobbet mer enn 100 %. Det har vært en del permisjoner og slike ting. Så da må hun jobbet ekstra. (...) Jeg ville jo følt at det var litt rart å jobbe 80%, egentlig. Jeg hadde følt det hadde blitt mer stress - en må jo ta det igjen. En måtte tatt det igjen allikevel. (...) Dersom en har turnus, eller jobber som sykepleier eller lærer så er det jo noen som tar jobben når du ikke er der. Her hadde jeg følt jeg måtte gjort det likevel. (Arne).

Tilsvarende resonnerer en av de andre mennene:

Når han eldstemann var liten, så hadde jeg et år som jeg jobbet 80 %. Så det var veldig trivelig. Men problemet, det kommer jo litt an på hvilken jobb man har, for dersom en er lærere (...) de er jo ferdig når de er ferdig. Når jeg jobbet 80 %, da jobbet jeg i en kommune, da fikk jeg 80 % lønn, men det var jo forventet at en gjør den samme jobben. (...) Dersom en jobber prosjektrelatert eller en har tildelte saksmengder så må en jo gjøre det. (Einar).

Den andre av våre informanter som hadde en lederstilling i det private og en ektefelle som var selvstendig næringsdrivende (begge var i 100 % jobber), fylte på med flere argumenter. Da hans familie tok til seg fosterbarn, reduserte han jobben sin til 60 % i en periode, og han opplevde ikke sin arbeidsreduksjon som noe problematisk normbrudd blant sine venner og bekjente i den lille sørlandsbyen. Men på sikt er det vanskelig å ta slike permisjoner i arbeidslivet, mente han. Hadde arbeidslivet vært organisert på en annen måte, og det var større aksept for at også menn arbeidet redusert i småbarnsfasen, hadde flere kunne gjøre det. Men etter hans mening er det ikke tilrettelagt for det i arbeidslivet, og menn er ikke opplært til å tenke at de kan arbeide redusert i denne tiden. Etter hans oppfatning kunne arbeidslivets parter lett endret dette (trenger ikke en gang politikerne med).

I tillegg nevnte han at denne arbeidsdelingen også har en økonomisk side. I etableringsfasen trenger de fleste mye penger og må jobbe tilsvarende. To informanter med ektefeller som jobber hhv 100 % og 80 % kunne gjerne sett at familiens samlede arbeidstid i utarbeid var redusert. De begrunnet sine 100 % stillinger med at det var/hadde vært økonomisk nødvendig. Felles for

disse var også at de så det som mest sannsynlig at det var ektefellen som hadde redusert sin stilling til f.eks. 50 % hvis økonomien hadde tillatt det. Den ene informantene begrunnet det med at ektefellen ønsket det, og den andre (som tilhører den eldre delen av utvalget), mente det ikke var noe for han å være hjemme.

Tre av mennene vi har intervjuet har ektefeller som jobber i 100 % stillinger. Mennene betraktet også denne arbeidsdeltakelsen ut i fra økonomiske forhold og arbeidslivets organisering. Den ene av informantene mente at ektefellen (som sine venner) hadde høyskoleutdanning og derfor ville være i jobb. En av de andre mennene (med høyskoleutdannet ektefelle) mente derimot at hun ville ha vært hjemme om de hadde hatt råd. For de som har hatt en ektefelle i deltidsjobb har det vært fordi ”man jobber for å ha det greit, ikke sope til seg mest mulig penger”, ”barna har godt av å være i alle fall noe hjemme”, og en (hvor begge jobbet fulltid) ønsket at familien hadde hatt råd til at en av dem jobbet 50 %, fordi dagene i barnehagen kunne blitt litt kortere: ”Bare det at en kunne fått litt, litt mer tid på morgenen og kanskje hentet litt tidligere”. En av informantene begrunner ikke ektefellens deltid, men viser til ”i ’hine, horde dager’. Da var kona alltid hjemme”. Han viser her til noe som er felles for mange av våre informanter, nemlig at deres egne mødre var hjemmeværende eller deltidsarbeidende.

Felles for dem er et ønske om mer tid. Selv om det er eksempler i utvalget på at også mennene har jobbet/jobber redusert. Det er likevel noe uklart om de ønsker at det er ektefellen som skal få mer tid med barna, eller om de selv også ønsker bedre tid med dem.

Det er klart at begrunnelse for hvorfor noen av ektefellene jobber redusert – og ikke dem selv - delvis framkommer av svarene på hvorfor de selv jobber/har jobbet fullt. For eksempel sier den informantene som nylig har redusert sin stilling at det ble muliggjort av at kona fikk høyere lønn. Så årsaken til at det er kona som har jobbet redusert er økonomisk motivert, men ikke bare det: ”Jeg tror nok litt at hun trives mer med det. Det har hun gitt uttrykk for.”

En av informantene sier at i en familie med flere barn så er det greit at en av foreldrene jobber noe redusert:

SV¹¹: Dersom noen av dem er i den rette alderen, altså i sånn barnehagealder, så tror jeg at de har godt av å være i alle fall noe hjemme. Vi har ikke

¹¹ SP: Spørsmål. SV: Svar.

hatt våre fullt. Om det er mannen eller dama, kona som er hjemme, det har jeg ikke så veldig mye forhold til. Det blir jo som oftest dama som blir hjemme, og ofte, men ikke alltid så har det litt med lønn å gjøre også.

(...)

SP: Så da er det hun som har 80%, ja, er det mest på grunn av lønnen det da?

SV: Ja. Noen personlige preferanser er det også, hun har jo jobbet redusert i flere år. (...). Ja, jeg kunne vært hjemme jeg (og han jobbet 80 % da eldstemann var liten), jeg synes det er fint å være hjemme, ikke for mye, men det synes ikke hun heller. (Einar).

Og en annen:

SP: Så dersom dere hadde hatt små unger nå og det hadde vært et alternativ, at dere hadde hatt råd til det, enten at kona di var hjemme 50% eller at dere var hjemme 20 % hver, hva tror du at du hadde valgt da?

SV: 20 % Hjemme? Nei, jeg tror ikke det hadde, nei, jeg tror ikke at jeg hadde trivdes med akkurat det. (...) Nei, men jeg vet ikke hva en skulle finne på for noe. (Christian).

Ytterligere en annen er i en familiesituasjon der begge jobber fulltid, men ønsker at en av dem kunne jobbet 50 %. Han sier at det gjerne kunne vært han, men han ser det som mer sannsynlig at det hadde blitt henne. ”Jeg tror hun har mer lyst til å være hjemme enn det jeg har”, sier han.

Statistikk fra SSB viser at fedre i Agder tar ut mindre foreldrepermisjon (<http://www.forskning.no/artikler/2010/november/270601>). Når det gjelder slik permisjon, har to av våre mannlige informanter tatt ut mer enn det som er forbeholdt far.. En av mennene i den lille bykommunen tok ut noen dager i uka.

Jeg føler kjønnsrollene kommer tydeligere fram når en får barn. Kanskje spesielt dersom de [kvinnene] da er hjemme. Noen er gjerne hjemme 1 år eller 2 år før de begynner å jobbe igjen. Så blir det jo litt stivnet i det. For våres del så har jeg hatt en del fri for vi har jo tatt en del permisjon og hun begynte å arbeide tidlig, etter 3-4 måneder. (...) vi hadde dagmamma og så tok jeg ut en dag i uken, to dager i uken. Så det ble i grunnen veldig annerledes. Jeg ser jo de hvor moren er hjemme i 1, kanskje 2 år, så blir det nok litt annerledes. Det tror jeg altså. (Arne).

En annen av mennene (Bendik) hadde tatt ut mye permisjon med barna fra det første ekteskapet, men ”fikk ikke lov til å ta mer enn det som var tilmålt” da han fikk barn med nåværende kone. Samtidig var han mye hjemme da pa-

ret tok til seg fosterbarn. Bortsett fra det har de andre mennene vi har intervjuet bare tatt ut den tildelte pappapermisjonen. For noen var det ikke et tema å ta ut mer enn det som var forbeholdt far, men andre hadde vurdert det. En av dem sier at de spøkte litt med at han skulle være hjemme, og fikk tilbudet, mentakket nei. Ektefellen ville helst være hjemme også. Han mente det lå mer for henne å være hjemme, kanskje på grunn av kjønn, kanskje fordi hun var mer av en omsorgsperson enn han. Selv var han i oppveksten mer opptatt av biler og mopeder og «tøffe ting». En av de andre mennene fortalte også at ektefellen ønsket å være hjemme, men at de hadde pratet om å dele opp permisjonstiden mer.

Men den måneden som jeg var alene hjemme og satt alene som mann på lekeplassen med en liten unge og det var en haug med andre damer med småunger. (...) Altså, det passer bedre for henne enn for meg. (Fredrik).

Det vi skal huske på i denne sammenhengen er at flere av disse hadde små barn for en god stund siden, og det har blitt vanligere at far tar ut mer av permisjonen de siste årene. Men likevel er det verdt å merke seg at den personen som skiller seg ut i dette materialet er han som faktisk er alene med sine barn noen dager i uken i permisjonstiden.

4.2 Arbeid utenfor hjemmet: Kvinnenes perspektiv

På intervjutidspunktet var det tre kvinner i utvalget som jobbet i 100 % stillinger. Det gis litt ulike begrunnelser for dette. Delvis handlet det om økonomi, at familien trengte pengene, delvis var det et poeng at de ønsket å bruke utdanningen sin, og det snakkes om å utvikle seg i arbeidslivet. En av de kvinnelige informantene arbeidet redusert da barna var små. Det ønsket hun selv og da fikk hun anledning til å studere ved siden av. De to andre har arbeidet fulltid hele tiden. Den ene informanten fortalte at hennes mann, som er kunstner, i perioder hadde vært hjemme, men det var ikke bare for å være med barna, hjemme kunne han arbeide med det han helst ville (kunsten). Alle disse tre kvinnene i utvalget har høyere utdanning.

Det er også to kvinner i utvalget som er i nesten fulle stillinger. En av disse forteller at hun alltid har ønsket å jobbe. Hun trives ikke med å være hjemme. Hun var litt hjemme da barna var små, men hadde mannen den gang hatt en annen jobb hvor det var enklere for han å være hjemme, ville det fungert bra. Han trives bedre med å være hjemme. Den andre av disse informantene i

deltidsstillinger jobber 90 %. Mannen har en 50 % stilling, og studerer ved siden av. Hun oppgir også som forklaring at mannen hennes trives bedre med å være hjemme. Den første av disse kvinnene er fagarbeider og den andre har høyskoleutdanning.

I utvalget er det også to kvinner som har mindre deltidsstillinger. En er hjemmeværende. Av disse tre kvinnene har to høyere utdanning og en er fagarbeider. To forteller at de ikke ser hvordan de skulle fått kabalen til å gå opp uten å være en del hjemme. De ønsker også å bruke mer tid med barna. Mennene er mye ute og reiser og de må ta det meste av arbeidet i hjemmet. Den siste fortalte at hun hadde måttet gå mange runder med seg selv før hun våget å være hjemmeværende. Først når hun finner noe hun virkelig vil kommer hun til å jobbe igjen. En av kvinnene resonnerer også slik at siden mannen tjener så mye mer enn henne, er det best for familien at hun er hjemme, mens de to andre ikke er helt fornøyd med situasjonen. For eksempel forteller den ene at det må bli mer akseptabelt i arbeidslivet at menn er mer hjemme med barna. Hun gjør dette til et samfunnsspørsmål heller enn til et individuelt og peker på arbeidslivet og dets organisering. Den siste kvinnen som på intervjutidspunktet var hjemmeværende på fulltid ønsker å jobbe redusert. Samtidig ønsker hun at mannen skal være mer hjemme. Etter hennes oppfatning hadde det vært best om de hadde kunnet delt 50/50:

For da hadde han fått den samme muligheten som meg, at han kunne vært hjemme og sett litt mer til barna. Og så kunne jeg, for jeg kunne jo tenkt meg og fått et arbeidsmiljø, dersom jeg hadde funnet noe som jeg kunne trives i. Men jeg ville jo også gjerne hatt muligheten til å være hjemme litt. Så det er litt med det at da stiller en likt. (Lise).

Samtidig nevnes det også at man som kvinne kanskje kan oppleve negative reaksjoner dersom man blir oppfattet som en «karrierekvinne».

To kvinner har hatt menn som har tatt ut mer permisjon enn den tildelte. En mann har tatt ut flere måneder for begge sine barn, den andre tok ut flere måneder med det første barnet (mellom 3-4 måneder). I tillegg er det en kvinne som sier at mannen tok ut en dag i uken over noe tid.

To kvinner (i 90 % + lang pendling til jobb, og en annen i 100 %) hadde hatt menn som jobbet/hadde jobbet redusert. Årsaken til at mennene var hjemme var at de trives der og at de kunne gjøre noe arbeid hjemmefra. At mennene jobbet 100 % fikk ulike former for forklaringer blant kvinnene. Flere mente at mennene likte å jobbe. Men også blant de kvinnelige informantene er den-

ne arbeidsdelingen delvis begrunnet økonomisk og med henvisning til arbeidslivet. I en familie der begge er fagarbeidere jobbet hun litt redusert, i 82 % stilling (men med ekstravakter var det mer). For dem har det vært viktig å ha høye stillingsprosent for å ha litt ekstra å rutte med, og fordi hun «ikke føler at hun er skapt for å være hjemme». I en periode jobbet hun bare 50 %. Hun ville heller ha delt denne perioden slik at begge kunne vært f.eks. 20 % hjemme.

SV: I vårt tilfelle så er min mann like god som meg akkurat på det området med å ta seg av ungene og slikt, så det tror jeg hadde vært ... [bra].

SP: Hadde han fått lov av sin arbeidsgiver da?

SV: Nei, det er ikke sikkert, for det er mer steilt der på slike områder. Har du en jobb så skal du komme på jobb hver dag. Det er mange ganger slik i de mannsdominerte yrkene. (...) Det sier vi også at dersom en hadde fått mer menn i vårt yrke [hjelpepleier], så hadde det blitt store forandringer der også etter hvert. Men typiske dameyrker blir bare slik øvrigheten vil. (Julie).

Flere av dem mente også at mennene ønsket å jobbe fullt, at de trivdes med det, og at det var det vanlige i gjengen. En av de som jobbet redusert ble spurt om hva som ville skjedd om de hadde byttet roller. Han jobber redusert og hun jobbet fulltid:

SV: Der kommer en inn på det med litt utradisjonelle valg og slik, og det tror jeg hadde blitt merkelig i vår omgangskrets. For de fleste har det omtrent som oss, hvor han tjener ufattelig mye mer enn henne. Ingeniør eller ja, de er vel det stort sett alle sammen, eller jobber i Nordsjøen eller sånt, hvor vi kan gå og treffes på IKEA. Å dette høres ut som en ekkel amerikansk såpeopera. He, he, nei, og "fytti grisen", nå kjenner jeg at det var litt ekkelt å høre på.

SP: He, he, hvorfor synes du det var ekkelt?

SV: Nei, for det høres litt ut som, nei jeg ville jo helst at det skulle være litt likt da, egentlig, sånn idealistisk sett så er jeg litt farget av Arbeiderpartiet og familien, men svigerfar får vel "dåne dimpen", nei huff av meg. (Nora).

Hun forteller videre at mannens mor var hjemme og faren var i jobb, og svigermoren synes hun må stresse ned og ikke være så aktiv. Det er flere informanter som nevner at dette også har å gjøre med tradisjoner som tilsier at mannen jobber fullt. . Denne tradisjonaliteten kommer muligens også til uttrykk ved at mannens 100 % deltakelse i arbeidslivet ofte tas for gitt? Den er ikke underlagt samme begrunnelsestvang som kvinners 100 % deltakelse (eller kvinners reduserte arbeidstid for den saks skyld). I vårt materiale er det altså kvinner som sier at det ikke er helt *comme il faut* å være «karierekvin-

ne».¹² De ville ikke følt det komfortabelt. Samtidig er det kvinner som sier at vennene ville sett rart på dem dersom de ikke hadde jobbet 100 %. En sier endog at hun er sikker på at folk rundt henne da ville ha hvisket om at dette med deltidsarbeid hadde hun sikkert ikke bestemt selv, dette var nok mannens påfunn. Selv ville hun ha opplevd det som deilig å ha fri en dag uken. Ikke for å ta barna ut av barnehagen eller noe slikt, men for å gjøre egne ting. Ha tid til seg selv. Det er altså åpenbart en polarisering mellom miljøer der det er forventet at kvinner skal jobbe 100 %, og miljøer der det er forventet at kvinner skal jobbe mindre.

Kvinnens grad av deltakelse i arbeidslivet synes med andre ord å være større gjenstand for kontrovers enn menns deltakelse. Basert på det som kommer frem i disse intervjuene kan det se ut som at menns aktive valg om å jobbe redusert blir tolket som uttrykk for individualitet og "frihet", påvirkes kvinnens valg av det som er den kollektive normen i det miljøet hun er en del av. Kvinnens arbeidsdeltakelse synes med andre ord å være langt mer politisert enn menns arbeidsdeltakelse. Menn går på tvers av det konvensjonelle når de velger å jobbe redusert, mens kvinner (mødre) i en god del miljøer går på tvers ved å jobbe fullt. Den samme tendensen fant Magnussen et al. (2005) i sin studie om likestilling og arbeidsliv i Agder. De finner at både kulturelle faktorer og arbeids- og barnehagemarked har betydning for Agderkvinnens relative svake arbeidstilknytning. Undersøkelsen deres vitner om at Agder er sterkt preget av forestillinger om at barn har godt av å være mye hjemme, og at dette fremfor alt er normativt for mor. I følge forfatterne er forestillingen om 'den gode mor' en som tilpasser seg andres behov, er tilgjengelig og ikke arbeider «for mye». Likeledes finner de at menn tar for gitt en kjønnsbestemt arbeidsdeling mellom forsørgelse og omsorg.

¹² At kvinner og menn stilles overfor ulike kulturelle begrunnelseskrav i forbindelse med jobb kommer til uttrykk også i den forstand at ingen snakker om «karrieremenn», mens flere nevner «karrierekvinner». Om dette kan vi si at det (tydeligvis) ikke har vært bruk for et begrep om «karrieremenn» (det har blitt tatt for gitt), mens begrepet om «karrierekvinner» i noen sammenhenger kan romme positive konnotasjoner (frigjøring, selvstendighet), mens det i andre sammenhenger ser ut til å bære på negative konnotasjoner (egoisme, familieglisjering). I følge informantene i denne studien, virker det som de mener at ordet «karrierekvinne» på Sørlandet oftest forbindes med noe negativt.

4.3 Menns og kvinners perspektiv – en komparasjon

4.3.1 Tilpasning til arbeidslivet

Når man ser nærmere på de enkelte aktørenes oppfatninger og begrunnelser for disse livsvalgene knyttet til arbeid og familie, ser vi at det er et ganske sammensatt bilde som kommer fram. Likevel er det noen verdsettingsrepertoarer som mobiliseres oftere enn andre når slike valg begrunnes. I diskusjonen om arbeidsdelingen mellom kjønnene ser vi at både kvinner og menn i stor utstrekning gjør dette til et arbeidslivsrelatert spørsmål. Kanskje kan vi si at flere av aktørene viser en form for pragmatisk tilnærming. Mennene tjener mest derfor arbeider de mest. Her ser vi tydelig hvordan det Boltanski og Thévenot kaller *markedets verdsettingsrepertoar* blir mobilisert i begrunnelsene av livsvalg, og i den situasjonen som blir satt opp er økonomisk konkurranse øverste verdi. I denne konkurransen er kvinner de som oftest taper. I tillegg betraktes familien som en enhet som skal administreres mest mulig effektivt – dvs. at et *industrielt verdsettingsrepertoar* også gjøres relevant i bedømmingen. For å utnytte familiens tid og ressurser på en best mulig måte, er dét, mener mange av aktørene, mest effektivt at det er kvinnen som jobber deltid.

I tillegg til at menn oftere er i stillinger hvor de tjener mer enn kvinner er det også flere av informantene som peker på at kvinner og menn ofte er i ulike typer stillinger. Vi vet at kjønnssegregeringen på arbeidsmarkedet både kan være vertikal og horisontal. Med vertikal kjønnssegregering forstår vi at menn oftere enn kvinner er i toppstillinger, mens med horisontal kjønnssegregering forstår vi at ulike yrker er manns- eller kvinnedominerte (Nilsen og Skarsbø 2009). I Norge utgjør kvinnene 70 % av de ansatte i offentlig sektor og deltidsarbeid er svært utbredt. I privat sektor er 63 % menn (Nilsen og Skarsbø 2009: 145). Vi vet også at på Sørlandet er antallet deltidsarbeidene kvinner ekstra høyt. Og det er særlig den horisontale kjønnssegregeringen flere av informantene implisitt peker på. Mennene er i stillinger hvor det er vanskeligere å jobbe deltid. Både blant de familiene hvor en jobbet deltid (kvinnen), og blant de familiene der det var et uttrykt ønske om å få økonomisk rom til at en jobbet deltid, gis det begrunnelser som uttrykker en slags pragmatisk tilpasning til den måten arbeidslivet (for tiden) er organisert. I følge flere informanter følger altså arbeidsdelingen mellom kjønnene av at familiens økonomi og administrasjon tilpasses arbeidslivets krav og organisering. Det innebærer antakelig at jo mindre differensiert og variert arbeidsmarkedet er, desto mer kjønnssegregert kan arbeidsmarkedet bli. Det vil i så tilfelle kunne bidra til en skjev arbeidsdeling mellom kjønnene (se også Dale 2011). Denne mobilisering av økonomiske- og effektivitetsargumenter (markedets og det industrielle verdsettingsrepertoaret) betrakter vi

som en kulturell praksis der aktørene gjør arbeidsdelingen i familien til et samfunnsstrukturelt spørsmål. Dette kan tyde på at det er en kultur blant informantene på Sørlandet å gjøre relevant slike strukturargumenter i sine begrunnelser for arbeidsdelingen i hjemmet. Trekker vi denne tolkningen litt videre kan det se ut som at aktørene mener at endringer i arbeidsdelingen mellom kjønnene først vil inntreffe når arbeidslivet har endret karakter. En kvinnelig fagarbeider i helsesektoren mente at lønnsvilkårene der først ville bedres om det kom flere menn inn i yrket, en annen kvinnelig høyskoleutdannet deltidsarbeider mente at det måtte blir mer akseptabelt i arbeidslivet at menn var mer hjemme. Basert på intervjuene kan det derfor se ut til at det er mønsteret for yrkesrekruttering og selve arbeidslivskulturen som behøver endres. Så selv om informantene selv har valgt hvordan de skal leve sine liv, så er det strukturer utenfra som setter rammene. Det er som et ekko av Karl Marx' kjente poeng fra Louis Bonapartes 18. Brumaire: "Menneskene skaper sin egen historie, ikke etter selvvalgte forhold, men ut fra de betingelser som er gitt og overlevert dem". I sine legitimeringspraksiser problematiserer flere informanter nettopp disse betingelsene.

4.3.2 Tradisjonelle roller

I tillegg til disse typene av forklaringer finnes det også andre. Stilt overfor alternativet om hvorvidt mennene kunne arbeidet deltid dersom arbeidslivet var organisert slik at det var enklere for dem (eller om mennene hadde hatt andre typer jobber) så er det likevel slik at det ikke er helt åpenbart at arbeidsdelingen ville blitt likere. I diskusjonene om hvem som skal/kunne vært hjemme mobiliserer mennene argumenter som "ikke er opplært til det", "kona ønsket det", "i 'hine, horde dager'. Da var kona alltid hjemme", "hun trives mer med det, det har hun gitt uttrykk for", "tror hun har mer lyst til å være hjemme enn det jeg har." Den formen for tradisjonelle verdier som mennene her gjør relevante i sine forklaringer, handler om det de mener er respekt for partneres ønsker og reproduksjon av visse former for relasjoner mellom kjønnene. I det ligger antakelig også en bestemt form for forventning om at de selv skal jobbe fullt. Slike forventninger kan komme fra arbeidslivet, venner og ektefeller. Kvinnene formulerte seg noe annerledes. Det var ønsker om å være mer med barna, en ville jobbe redusert, men best om de hadde kunnet delt 50/50, for da kunne faren sett barna mer, bedre om begge kunne vært f.eks. 20 % hjemme, mannen like å jobbe, og "det med litt utradisjonelle valg og slikt, og det tror jeg hadde blitt merkelig i vår omgangskrets." Vi ser at både menn og kvinner mobiliserer kulturens *domestiske verdsettingsrepertoar*. Det handler på ulike måter om å videreføre tradi-

sjoner, plikt, oppdragelse, slektningsrelasjoner, osv. Aktørene gjør relevant egen oppdragelse (og mange hadde hjemmeværende mødre), historien, det vanlige, respekt for det man tror er den andres ønsker osv. Samtidig ser det ut til at mennene her er mer tradisjonelle enn kvinnene i sine begrunnelser.

Det er også flere som snakker om de forventningene som tillegges tradisjonelle kjønnsroller. På den ene siden snakkes det om at "karrierekvinne" ikke oppleves som noe positivt. Flere vil ikke selv føle seg bekvem med den betegnelsen, En av kvinne i utvalget sier "Vi hører jo den: "Herregud, hun har tre unger, men går på jobb hver dag". Samtidig er det heller ikke mange menn som eksplisitt er opptatt av karriere i den forstand at de ønsker å stige oppover på en vertikal skala. Det kommer fram i et par av intervjuene at når arbeidsdelingen diskuteres i gjengen (og her er det både kvinner og menn) ville det blitt opplevd som et normbrudd at mannen og ikke kvinnen var den som arbeidet deltid. Dette kan tyde på at det i visse kretser fremdeles kan oppleves som et press at det er kvinnen som skal jobbe redusert. Samtidig er det også interessant at flere nevner at det i deres gjeng virker unaturlig at kvinnen ikke jobber fulltid. En av informantene sa at vennene ville blitt overrasket om hun reduserte sin stilling (selv om hun kunne hatt lyst på en dag for seg selv), og hun var overbevist om at vennene ikke ville tolket en slik arbeidstidsreduksjon som hennes ønske, men som mannens ønske. Vi kan altså (som tidligere nevnt) fra materialet ane en form for polarisering mellom grupper der det er forventet at kvinnene skal jobbe fulltid og grupper der det er forventet at kvinnene i perioder skal jobbe deltid. Samtidig er det slik (riktignok av ulike grunner) at mange av dem som arbeider redusert når barna er små, fortsetter med det yrkesløpet ut (Olsen 2002). Det kommer fram i materialet (også i dette) at kvinner med høy utdanning er de som er minst villige til å jobbe deltid. Det kan se ut til at det med høy utdanning følger et ønske om å bruke utdanningen. Men også en kvinne med et mer typisk arbeiderklasseyrke i helsesektoren, er klar på at hun trives bedre i arbeidslivet enn hjemme.

Sammenlignet med f.eks. Oslo, Bergen og Stavanger er boligprisene relativt lave på Sørlandet. Kanskje er det slik at en kombinasjon av økonomiske muligheter for å være hjemme, og en kultur for tradisjonalt, kan ha noen samspillseffekter som også virker inn på kvinners høye deltidsarbeid på Sørlandet. Den kvinnen som snakket om å treffe venninner på IKEA gir argumenter som tyder på at en slik tese kan ha noe for seg.

Selv når vi tar høyde for at flere av informantene hadde små barn for en del år siden, virker fedrenes uttak av fødselspermisjoner å være relativt beskjeden i materialet. De fedrene som har tatt ut mer enn det som pålegges dem,

er de som skiller seg ut. Som beskrevet ovenfor mente mennene at kvinnene selv ønsket å ha permisjonene, kanskje var det mer naturlig for dem osv. Noen av kvinnene hadde tilbudt seg å gi bort mer av permisjonene, men uten at mennene ønsket mer permisjon. Det er likevel vanskelig å kunne ane noen frustrasjon hos kvinnene i utvalget knytte til det faktum at de tok ut størsteparten av permisjonen. Ser vi på begrunnelsene informantene gir, ser det ut til at de mener det ikke ble opplevd som naturlig for mennene å ta ut lang permisjon. Her ble også forventinger og tradisjoner mobilisert som argumenter. I tillegg handler uttaket av permisjoner også om økonomi. Oppsummert: Økonomi, kjønnsstradisjonelle forventninger og individuelle ønsker spiller inn på familiens valg av arbeidsdeling. Til sammenligning fant Magnussen et al. (2005), som nevnt, at både kulturelle faktorer, og da spesielt forestillingen om 'den gode mor', og arbeids- og barnehagemarked har betydning for å forklare Agderkvinnens relative svake arbeidstilknytning.¹³

Vi ser at det domestiske repertoaret virker å være viktig for informantene. Flere gjør relevante slike tradisjonelle verdier når de snakker om egne valg, og samtidig er det slik at flere kritiserer også dette repertoarets sterke legitimitet på Sørlandet. Vi kan prøve å forenkles dette. Kanskje kan vi si at det er noen som mener det er helt greit at kvinner jobber redusert og menn jobber fullt (med de konsekvensene det har for hvem som jobber mest innad i familien), slik har det vært og slik er det greit at det fortsatt er. På den andre siden er det informanter som mener denne arbeidsdelingen er bakstreversk og hindrer både kvinner og menn å leve ut sine potensialer. I deres miljøer er det vanlig at begge skal jobbe fullt. På denne måten virker det som at denne formen for verdsetting skaper en tydelig polarisering i landsdelen.

4.3.3 Selvrealisering

Blant de kvinnene som jobbet fulltid ute var denne tilpasningen til arbeidslivet delvis begrunnet med et behov for pengene og delvis fordi de så på arbeidslivet som en viktig del av sitt liv. Slik sett kan jobben ses som en del av et selvrealiseringsprosjekt, selv om de selv ikke brukte dette ordet. Det over-

¹³ Når det er kvinnene som tar ut mesteparten av fødselspermisjonen, kan de miste ansiennitet, opprykksmuligheter, pensjonspoeng med mer. Fedrekvoten er i dag på 12 uker. Det er et politisk stridstema om denne bør utvides. En lovpålagt utvidelse av fedrekvoten vil gjøre at kvinnene taper mindre økonomisk og karrieremessig og mennene vil kunne få glede av mer samvær med barn. Mange menn ønsker også mer tid med barna og ser at det gir dem økt livskvalitet (Holter m.fl. 2007). Og ikke minst kan det argumenteres for at det er bra for barna å være med begge foreldrene. Denne diskusjonen har splittet venstresiden. Noen feminister på venstresiden støtter dette, andre er i mot og mener at graviditeten er en belastning som krever tid for å hente seg inn. Argumentet deres er at utvidelsen av fedrekvoten er å frata mødrene fremkjempede rettigheter. Høyresiden har vært motstander av fedrekvoten, og mener den enkelte familie best kan finne ut av dette selv (Holst 2009: 120-121).

ordnede verdiprinsippet i det *inspirasjonelle verdsettingsrepertoaret* er å bli lykkelig og finne inspirasjon og være kreativ. Vi kan se at noen kvinner mobiliserer et slikt repertoar i begrunnelsen for å jobbe fullt. Også fra vårt materiale ser det ut til at dette i en viss grad henger sammen med utdanning. Har man en utdanning, ønsker man å bruke denne for å realisere seg (også) i arbeidslivet. Men også en kvinne uten høy utdanning, er inne på dette med å realisere seg i jobb. Samtidig brukes tilsvarende argumenter for ikke å jobbe fulltid. Man kan realisere seg gjennom samvær med barn, gjøre andre saker, få mer ro osv. Det er få av mennene som knytter sin fulltidsjobb til selvrealisering og karriere. Flere er faktisk inne på at de ikke er opptatt av karriere osv. Bare en av informantene som var i ferd med å bygge opp å drive sitt eget firma, antydte noe i retning av at ønsker om suksess i arbeidslivet var viktig. Hva er det dette forteller? Det virker som at det er legitimt for kvinner å realisere seg både i familien (jobber redusert eller ikke i det hele tatt) og i jobben (arbeider 80 % eller mer). For menn ser det ikke ut til at det er legitimt å gjøre annet en nå jobbe fullt. Så til tross for at mennene i utvalget ikke virker å være utpreget opptatt av selvrealisering gjennom jobben (hvilket antyder at de muligens var ganske familieorienterte), så ser det ikke ut til å være noe uttalt legitimt ønske eller mulighet for dem å realisere seg ved å arbeidere redusert for å kunne være mer hjemme (se også Ellingsen og Lilleaas 2010).

4.3.4 Forståelser av likestilling

Når det gjelder de kvinnelige informantenes forståelse av likestilling, så knytter flertallet dette til arbeidslivet. Det handler om at kvinnene skal ha samme lønn som menn, at arbeidslivet må tilrettelegges slik at menn kan være mer hjemme, at kvinner skal ha de samme mulighetene i arbeidslivet med mer. I tillegg er de opptatt av valgfrihet og at det gis samme muligheter på alle områder. En av informantene minner om at hun ikke kunne si til mannen at han fikk bære fram det siste barnet, altså det er biologiske forskjeller man må forholde seg til og anerkjenne understreket hun., og en av informantene så på likestilling mer som «en slags følelse mer enn noe man praktisk kunne dele i tid og penger». Endelig er også kvinnene opptatt av å fordele arbeidsoppgavene hjemme på en rettferdig måte. De fleste er rimelig fornøyd med det, men et par kvinner mener de gjør for mye.

Mennene uttrykker at de er positive til likestilling. Noen tenker primært på likestilling i relasjon til arbeidslivet og argumenterer for at det må være lik lønn for likt arbeid. En informant er også opptatt av at det «dessverre ikke er lagt opp til likestilling i praksis i arbeidslivet», mens en annen sier han er skeptisk til kvotering og minner om at det også er biologiske forskjeller mellom kjønnene. Flere er opptatt av at likestilling handler om frie valg, at alle

selv må få bestemme hvordan de best kan organisere sine liv. En av informantene refererte til sin mor som opplevde å bli trakassert på 60- og 70-tallet fordi hun var hjemmeværende. Han sa at man må ha respekt for dem og ikke behandle hjemmeværende som snyltere som ikke gir noe tilbake til samfunnet. De mannlige informantene er også opptatt av at den totale arbeidsmengden mellom kvinnen og mannen må være så lik som mulig og at ingen må kue den andre. Man er altså opptatt av å dele på jobben hjemme likt, men det betyr ikke at man deler alle arbeidsoppgaver likt. Bare en person i utvalget er tydelig ambivalent når det kommer til likestilling. Han sier:

Jeg tenker på lik fordeling av ansvar og arbeidsoppgaver og slikt da. Det gjør jeg jo. Nei, det er jo det jeg tenker, men det er jo ikke slik det er i praksis. Men nå er ikke hun sånt skikkelig for likestilling hun heller da, for så vidt, så vi har ikke hatt noen diskusjoner på det. (Fredrik).

Det er altså ikke helt enkelt å sortere dette, men det ser ut til at både menn og kvinner i utvalget knytter likestilling til tre ulike områder. Delvis knytter man dette til arbeidsliv og økonomi – det skal være lik lønn for likt arbeid, delvis til familielivet – det skal være en rimelig 50 – 50 deling av arbeidsoppgaver i hjemmet (men ikke nødvendigvis de samme oppgavene), og svevende over dette ligger en oppfatning om at likestilling handler om å kunne velge fritt.¹⁴

Uansett om aktørene relaterer seg til arbeidslivet eller hjemmesfæren ser vi at det *sivile verdsettingsrepertoaret* blir mobilisert. Når det gjelder likestilling handler det om borgernes frihet og rettigheter, solidaritet mellom kjønnene osv. Samtidig er denne verdsettingsformen litt for løs til å fange opp de spenningene som finnes i de ulike måtene å forstå likestilling på. Selve begrepet likestilling er problematisk og har endret innhold gjennom historien. Diskusjonen om likestilling har gjennomgått ulike faser fra åpen diskriminering (kvinner ingen adgang), til kjønnsnøytralt regelverk (formelt like rettigheter), til særtiltak (kjønnskvoltering) til det som i dag kalles kjønnsintegret politikk (gender mainstreaming) der kjønnsperspektivet tas hensyn til i alle saks- og politiske spørsmål (Nilsen og Skarbø 2009: 142).

Det er åpenbart at informantene mener likestilling handler om likelønn. Det er også tydelig at de ønsker likestilling som noe mer enn formallikhet. Flere antyder noe i retning av det Gudmund Hernes (1974) omtalte som sjanselik-

¹⁴ På det politiske nivået har debatten om valgfrihet i familiepolitikken oftest vært ført av partier i sentrum og på høyresiden (se f.eks. Magnussen et al. 2001 for en diskusjon av kontants-tøtten).

het. Med det kan vi forstå at like talenter skal behandles likt å ha lik tilgang til posisjoner i samfunnet. Da må man samtidig også fjerne virkningene av sosial klasse, kjønn, etnisitet på sjanselikheden. Dette er en form for ”svak resultatlikhet” (se Føllesdal 1999). Slik vi tolker informantene snakker de om en form for sjanselighet på arbeidsmarkedet når de snakker om likestilling. Det betyr at man må etablere et arbeidsliv som er heterogent og en arbeidslivskultur som bedre muliggjør at både kvinner og menn i perioder kan være noe hjemme eller at det tilrettelegges slik at begge lettere kan jobbe fulltid. Samtidig snakker de også om likestilling som en form for kulturelt likeverd. Man må respektere frie valg, at hver familie ordner dette på sin måte osv.

Informantene mobiliserer her en forståelse av likhet og likeverd. Det kan se ut til at aktørene både ønsker at samfunnet strukturelt sett legger til rette for økonomisk og yrkesmessig likhet, og at det kulturelt sett utvikles en likeverdstoleranse. Vi mener å ha dekning for å si at aktørene selv utviser en kritisk kompetanse knyttet til dette spørsmålet ved implisitt å peke på både strukturelle og kulturelle faktorerens betydning. Flere har også diskutert hva som kan skje ved skilsmisse, at pensjonene blir dårligere for kvinner som jobber mindre osv. Det er generelt vanskelig fra dette materialet å snakke om noen form for ”falsk bevissthet” eller ”taus undertrykkelseskultur”, men det vi kan si er at det er kvinner (og noen menn) som er (eksplisitt) bevisste både på at det eksisterer kjønnsforskjeller på arbeidsmarkedet og at det også finnes kulturelt nedfelte verdier og normer som forfekter kjønnsstradisjonelle roller. Disse innsiktene møtes med både irritasjon og skuldertrekk, men det ser ikke ut til at de konverteres i politisk engasjement. Flere er riktignok opptatt av politikk, men det er få som i diskusjonene om likestilling faktisk trekker fram muligheten for at det er kollektiv handling som kan skape mer individuell frihet i denne sammenhengen.

Som nevnt mente en kvinnelig fagarbeider i helsesektoren at det den sektoren trengte var menn for å heve prestisjen og lønnene. Hun peker altså på det strukturelle behovet for å endre rekrutteringsmønsteret til yrkeslivet. Samtidig er hennes resonnement ganske likt det forskeren Mari Teigen sier i Morgenbladet 4.-10. februar 2011.

Når det gjelder det kjønnsdelte arbeidsmarkedet hører man jo stadig vekk at kvinner velger tradisjonelt. Og det stemmer jo til en viss grad, men kvinner har også gjort sitt inntog i utdanning og på arbeidsplasser som tradisjonelt er blitt sett på som mannsdominerte. Menn, derimot har ikke beveget seg inn i kvinneyrkene. Spørsmålet bør ikke derfor være hvorfor kvinner velger tradisjonelt, men hvorfor menn gjør det.

Den politiske utfordringen blir kanskje nettopp det som fagarbeideren og forskeren uttrykker på hver sin måte: hvordan få menn til å velge utradisjonelt på arbeidsmarkedet? I sin studie av etableringen av hjelpepleierutdanningen, sier Håkon Høst at årsaken til at denne yrkeskategorien kunne feste seg så raskt i det norske systemet kanskje skyldtes tre ulike moderniseringsprosjekter: utbyggingen av det moderne helsevesenet, etableringen av det moderne utdanningssystemet og moderniseringen av kvinneverken (Høst 2009: 231). Men forsøket på å ”skolarisere” hjelpepleierutdanningen gjennom å gjøre dette til et fast utdanningsløp i Reform 94 har ikke gitt yrket mer status. Det er lav søkning til yrket og det tidligere rekrutteringsgrunnlaget som fantes blant eldre kvinner har også forsvunnet, noe som paradoksalt nok kan gi eldre kvinner færre innganger til yrkeslivet, kanskje særlig på mindre steder? I tillegg til denne fagarbeideren var det også en annen som diskuterte likestilling mer som et fagpolitisk spørsmål. Han nevnte at en sekstimersdag for småbarnsforeldre lett kan løses av partene i arbeidslivet. Men generelt ser det ikke ut til at bevisstheten om ”uliketillingen” følges av politisk engasjement og handlingsvilje. I en travel hverdag ser det snarere ut til at man tilpasser seg dagens krav og kultur.

4.4 Menn og kvinner: om arbeid i hjemmet

Hilde Danielsen åpner sin framstilling av husmorepoken i norsk historie med å skildre en kvinne i kvinnelaget til Arbeiderpartiet i Klosterskogen på 1950-tallet (Danielsen 2009: 65-66).

Alle årstider har sin sjarm, sies det jo, men jeg kan ikke se noe til sjarm når jeg hutrende og frysende rusler ned trappa kl 5 om morgenen, for da begynner nemlig dagen for meg. Jeg står forsiktig opp og lister meg forbi barnesengen, og puster lettet når jeg er velberget ute på gangen uten at den minste våkner. Det første jeg gjør når jeg kommer ned på kjøkkenet, er selvsagt å sette over kaffien, så kommer det andre frem i en fart som en profesjonell kokk ville misunt meg. Endelig er alt klart og jeg kan gå og vekke ”herren i huset” hvilket åpenbart er en prosess i flere faser. Endelig har jeg ham av gårde, så deilig, tenker jeg nå skal det bli godt med en kopp kaffe, men jeg har ikke før tenkt tanken ut, før et vræl fra annen etasje i hvert fall får meg på andre tanker, og fra da av går det slag i slag. Først når den minste er i seng og de største er på skolen er mulig med en ½ times hvil. Men så er oppvask, støvtørring, gulvvask, stell av minsten, Så kommer de andre fra skolen, skal ha noe å spise, men så tar de minsten ut i vogna og det blir et pusterom før middagen skal lages og da begynner alt faktisk forfra igjen. Etter middag tar han far sjølv tøflene og avisa og okkuperer husets beste stil, mens en annen må til med oppvask og barnestell.

Når minsten er lagt er muligheten der til selv å lese avisa. Best som jeg sitter og slapper av hører jeg. Skal vi ikke snart ha kaffe da? Så er det over med Lars igjen, og få ropt inn de andre barna, det kan være litt av en jobb. Når de også de eldste er i seng, er det å kose seg med et par fillete sokker eller et strikketøy til en begynner å gjespe igjen.

Husmora skulle være innkjøpssjef, kokke, stuejente, vaskekone, syerske, barnepleier og mye annet minner Danielsen om. De siste tiårene har endret både samfunnet og arbeidsdelingen i hjemmet. Det dominerende familieidealet i dag er ”the adult worker family modell” (Sue Lewis i Nilsen og Skarbø 2009). Likestilling defineres her som økonomisk uavhengighet mellom partene og deling på husarbeid og omsorg for barna. Det betyr at menn må gjøre mer hjemme og kvinner må øke sin innsats i yrkeslivet (Knudsen og Wærness 2009). Kvinner bidrar forholdsvis mer til forsørgelsen, og menn bidrar forholdsvis mer til barneomsorg spesielt og de bidrar noe mer til husarbeid. Vedlikeholdsarbeid har alltid vært mannsarbeid. En av informantene sier at i hans oppvekst bar faren inn bagene etter en helgetur og så var han ferdig med sine huslige plikter. Slik er det ikke nå, selv gjør han mye mer, og konen og han prøver å ha lik fritid. Det er også vårt hovedinntrykk er at mennene i utvalget gjør langt mer hjemme enn tidligere generasjoner. Alt annet ville vært overraskende. Samtidig er det fremdeles noen forskjeller på hvem som utfører de forskjellige oppgavene.

Mennene i utvalget har ofte hovedansvaret for ytre vedlikehold av hus, båt, bil, plenklipping osv. Slik sett samsvarer våre data med tidsbruksundersøkelser fra SSB (<http://www.ssb.no/ssp/utg/200501/01/tab-2005-03-03-05.html>). Det ser ut til at mennene har hovedansvar for mye av det praktiske arbeidet. Dessuten er det slik at flere av mennene forteller at de ofte kjører i barnehagen og på ulike aktiviteter på ettermiddagene. Flere lager også mye mat, men vasking og rydding inne virker det som ektefellene har hovedansvaret for. Noen av fedrene er aktive trenere (3 stykker) og har, kan det se ut til, et hovedansvar for mange av de aktivitetene som barna er med på. Flere fedre er også glade i å ta ungene med på uteaktiviteter (tur, aking, dykking, sykling, ballspill, ski osv), spiller spill, leker og tøyser osv. Det er også noen menn som lever i parforhold der de har helt klare oppgaver som å støvsuge, lage middag, mens ektefellen tar seg av andre saker. Samtidig er det også mange ting foreldrene er sammen om, f.eks. oppussing, dra på turer osv. Når det gjelder det administrative ansvaret i familien er det kvinnene som styrer. De vet når barna skal i bursdagsselskap, skal ha med kakao i barnehagen, trenger nye votter, sjekker lekser osv. Mødrene er med andre ord familiens adm.dir, en tendens Magnussen et al. (2005:38) også fant. Som vi har vist er det mange måter å vise omsorg på. Ytterlige en måte er knyttet til å gi barna

trøst, kos og ta seg av kroppslig stell (bleieskifting, vasking, osv) og det virker som at kvinnene oftere tar på seg denne delen av omsorgen.

Kvinnenes perspektiv på arbeidsdelingen i hjemmet ligner mennenes, men skiller seg også på noen måter. De kvinnene som jobber redusert tar klart mer av arbeidet hjemme enn sine ektefeller. I vårt material er det bare to kvinner som mener at det er noe som ligner en 50 -50 deling av arbeidet hjemme. Våre data tyder på at også de kvinnene som jobber 100 % ute og flere av dem som jobber mye ute, også tar forholdsvis mye av arbeidet hjemme. Det er to kvinner som eksplisitt uttrykker irritasjon over dette, riktig nok i en mild variant. En fordi hun gjør det meste hjemme (er i 100%) og en annen fordi det etter hennes oppfatning er «utrolig at mannen aldri kan få oversikten over hva som skal legges der og hva som skal i den boksen osv». Bare en kvinne mener at mannen har like god oversikt over, og deltar like mye i administrasjonen av familien. Ellers forteller *også* kvinnene om fedre som er aktivt med på leking og aktiviteter både i og utenfor hjemmet. Det kan også se ut som at arbeidsdelingen i hjemmet i deres fortelling ligner mennenes i den forstand at flere av kvinnene forteller at mennene tar mye av utarbeid på hus og hytte. Flere kvinner forteller også om menn som er flinke til å kjøre og hente. Bare et par av kvinnene nevner at mennene er flinke til å vaske, rydde osv. Kvinnene i materialet mener de gjør mesteparten av det arbeidet.

Flere av de kvinnelige informantene uttrykker eksplisitt at de ikke er så opptatt av at begge skal gjøre like mye av alt. Hvem som faktisk gjør hva ser ut til å spille mindre betydning. Det blir snakket om anerkjennelse av forskjeller i preferanser osv. Samtidig er mange opptatt av at den samlede arbeidsbelastning ute og hjemme til sammen bør være så lik som mulig. Og det ser ut som at selv når vi tar i betraktning deltidsstillingene til flere av kvinnene så tyder materialet på at kvinnene i utvalget har større total arbeidsmengde enn sine menn. Men her må vi også være litt forsiktige og ta høyde for at flere av mennene i utvalget og flere av kvinnenes ektefeller faktisk kan jobbe mer enn 100 %.

4.5 Aktivitetsfedre og omsorgsfulle kvinnelige administratorer

Alle kvalitative analyser har den metodiske utfordringen at informantene kan si at de gjør noen annet enn det de faktisk gjør, for eksempel i forhold til arbeidsdelingen i familien. For å redusere denne risikoen har vi i denne studien

bedt informantene fokusere på konkrete episoder. Vi har for eksempel spurt hva de gjorde før de gikk på jobb og etter de kom fra jobb dagen før, hvem som kjøpte bursdagsgave den siste gangen datteren/sønnen var i selskap osv. Slik har vi introdusert en del tematikker ved at informantene har måttet redegjøre for konkrete hendelser, som beskrevet i kapittel 2.

Ut fra våre data kan de mannlige informantene beskrives som *aktivitetsfedre*. De drar på teltturer, tar ungene med til hytta, drar i svømmehallen og på kulturskolen, de lærer ungene å reparere sykler, gå på ski, spille spill, de tøyser med dem og de er ofte fotballtrenere. Kvinnene er også med på mye av dette, men det ser ut til at de er det i noe mindre grad enn menn. I stedet har de ansvaret for det vi tidligere har kalt driften av familien, alle de små oppgavene som må huskes på og gjøres for at familiehverdagen skal gå opp. Det ser også ut til at kvinnene føler ansvar for at barna får nok nærhet. De er med andre ord både administrasjonssjefer og omsorgsansvarlige. Kanskje er det slik at i overgangen til "adult worker family modell" så har kvinnene fortsatt med å gjøre mange av de oppgavene de også gjorde i husmor-epoken av historien, men med bruk av mindre tid, mens mennene er mer tilretteleggere og bidragsyttere i den delen av barnas hverdag som har å gjøre med aktiviteter og lek. Det er også et mer moderne fenomen å kjøre barna rundt til alle slag organiserte aktiviteter, og dette, sammen med at de selv deltar i leken og i mange av aktivitetene, gjør at fedrene kanskje framstår som moderne utad? Deres deltakelse er muligens mer synlig? (se også Brandt og Kvande 2003 for en mer utfyllende diskusjon av farskap).¹⁵

¹⁵ Våre funn i denne delen av studien korresponderer med funn gjort i lignende analyser tidligere (Magnussen m.fl. 2001, 2005). Det bilde som framkommer ser derfor ut til å være relativt stabilt de siste ti årene.

5 Om sosialiseringen

Vi har i det foregående diskutert hvordan aktørene forholder seg til arbeidsdelingen ute og hjemme. I dette kapitlet vil vi diskutere sosialiseringen og konsentrere analysen om tre tema. For det første er vi interessert i å utdype hva foreldrene gjør med barna, og vi vil legge fram de forestillingene foreldrene har om hva som er en god oppvekst? Hvordan konstruerer de en god barndom for sine barn? For det andre vil vi legge fram de verdier foreldrene legger vekt på at barna skal lære gjennom oppdragelsen, og vi diskuterer om det finnes kjønnsforskjeller knyttet til dette. Det siste temaet vi diskuterer er hvilken betydning foreldrene mener de har som rollemodeller for utviklingen av barns kjønnsidentitet og hvordan de selv forstår denne rollen.

På bakgrunn av analysene har vi valgt å legge vekt på to ulike diskurser som utpeker seg; diskursen om «det gode liv» og diskursen om trygghet. Diskursbegrepet henviser til hvordan et fenomen omtales og forstås, og hvilke tema og problemstillinger som gjøres relevante i forhold til det aktuelle fenomenet.

5.1 "Det gode liv"- diskursen

Informantene ble i intervjuene bedt om å beskrive en vanlig hverdag i familien. Gjennom beskrivelsene deres kommer det frem noen trekk som går igjen hos flere og som synes å kjennetegne vanlig norsk familieliv. I korte trekk dreier det seg om et høyt aktivitetsnivå, et fokus på natur og uteliv, og tid som det ubestridte godet. Dette er tendenser ved moderne norsk familieliv som har blitt kommentert av flere (bl.a. Aarseth 2010), og som fra et normativt perspektiv ser ut til å regnes som godt og positivt. Det gode liv i en norsk småbarnsfamilie handler med andre ord i stor grad om disse tendensene. Vi vil i det følgende diskutere hvordan oppfatninger av det gode livet kommer til uttrykk i materialet i dette prosjektet.

5.1.1 Høyt aktivitetsnivå

Intervjuene vitner om at informantenes barn deltar på en rekke organiserte fritidsaktiviteter; fotball, svømming, kulturskole, idrettsskole, turn, friidrett, musikk, kor, karate, speider, dans, pikeforening i kirken, og barneidrett nevnes. De fleste barna deltar på flere ulike organiserte aktiviteter, der ulike egenskaper fremdyrkes, og de er opptatt mange dager i uken. Intervjuene vitner i så måte om en tendens som synes å kjennetegne det moderne samfunn og den moderne oppvekst. Frønes (2003) omtaler barns økende delta-

kelse i organiserte fritidsaktiviteter som en side ved barndommens økende institusjonalisering. Foreldres innsats for å melde barna på organiserte aktiviteter kan ses som et uttrykk for en form for målrettet investering i barnas sosiale og kulturelle kapital, omtalt som “enrichment activities” (Vincent og Ball 2007). Til tross for dette gir foreldrene i *svært* liten grad uttrykk for at de har ambisjoner i form av at barna skal prestere innenfor eksempelvis idrett eller musikk. Tvert om vektlegges trivsel fremfor prestasjoner, som dette sitatet vitner om:

Jeg følte jo at jeg leste på en måte han, jeg tror det var Eriksen i USA, at han ikke var interessert i at barna skulle bli flinke, han var interessert i at de skulle bli snille. Det synes jeg egentlig var ganske godt. Jeg har ikke noen veldige ambisjoner på ungene sine vegne. Jeg håper de kan oppføre deg ordentlig og slike ting (Arne).

Det kommer også tydelig frem gjennom intervjuene at fritidsaktivitetene ikke bare sysselsetter barna, men også foreldrene.¹⁶ Det mest vanlige er at foreldrene bidrar med å kjøre og hente barna på aktivitetene, men flere av foreldrene forteller at de også er trenere eller på annet vis er involvert i selve aktiviteten. I familier med flere barn går derfor mye av fritiden for hele familien med til organiserte fritidsaktiviteter. Dette gjelder imidlertid i all hovedsak barn som er over skolealder. For barn som er under skolealder nevnes det sjeldnere at de deltar på organiserte aktiviteter. I den grad de gjør det dreier det seg om aktiviteter som hele familien er involvert i, for eksempel aktiviteter i tilknytning til religiøse fellesskap.

Av uorganiserte aktiviteter er det også et tydelig skille mellom barn over og under skolealder. Foreldrene til barn som er over skolealder nevner at barna er med venner, spiller dataspill, ser på TV og sykler. Intervjuene gir inntrykk av at foreldrene har god oversikt over hva barna gjør når de ikke er på skolen eller deltar på organiserte fritidsaktiviteter, og begrepet “helikopterforeldre”, som henviser til den alltid-overvåkende mor eller far, synes å passe på flere av informantene. Foreldrene som har barn under skolealder forteller i større grad om aktiviteter der de som foreldre deltar aktivt. Det kan dreie seg om å pusle, tegne, perle, bygge lego, lese bok, spille gitar, spille spill eller leke hjemme. I disse aktivitetene oppgir foreldrene, uavhengig av kjønn, at det er mor som pleier å delta i de “rolige” aktivitetene, mens far oftere leker og herjer med barna. En mor forteller dette om fars lek med barna:

¹⁶ Kanskje kan det også være slik at foreldre kan oppleve at de er gode foreldre dersom barna er med på mange aktiviteter. Det kan vise at de prioriterer barnas utvikling og trivsel.

Han er flink til å være hundre prosent med dem. Så han ligger gjerne på gulvet, ja de elsker jo når han vil leke, for han er mye flinkere enn meg til å være der. (Lise)

En annen mor, i en familie med sterk likestillingsorientering, sier dette om mors og fars rolle i aktiviteter med barna:

[Mannen] kan komme på at dersom han har lyst til å gå og fiske for eksempel (...) da tar han gjerne med seg ungene på slike ting. Det gjør ikke jeg. Jeg er nok litt mer sånn, tegne, pusle, lage mat og å være ute med dem på lekeplassen og slike ting, ja. Mens han kanskje mer tar de med på ting ute, turer eller andre aktiviteter. Spiller fotball på fotballbanene i nærheten, ja, det kan forsåvidt jeg også gjøre, men ja. (Karen)

Felles for både fedrene og mødrene er imidlertid at de deltar aktivt i barnas hverdagsliv. I så måte skiller disse familiene seg tydelig fra 1950-tallets husmor-familie der voksne og barn levde mer adskilte liv, til tross for at mor var hjemmeværende. Det at foreldrene arbeider og barna er i barnehage eller skole er dermed ikke ensbetydende med mindre deltakelse fra foreldrenes side; tvert i mot viser tidsbruksundersøkelser at foreldre i dag bruker mer tid til “aktiv omsorg” enn før, og endringen er størst for far (Kitterød 2003). Intervjuene vi har foretatt vitner om det samme. Denne moren, som har to døtre på 2 og 8 år begrunner sin deltakelse i den eldste datterens hverdagsliv med at det er koselig, og at hun selv satte pris på det å bli tett fulgt opp gjennom oppveksten:

Jeg føler jo at det å følge henne opp – jeg er klar over at hun går i tredje klasse og hun kan sikkert gå på mye selv – men jeg er litt der enda at jeg synes det er koselig. Og det er jo det som jeg har med hjemmefra, for jeg synes jo at det var koselig at mamma og de var med meg, jeg synes det er koselig at de vet hva jeg gjør. Hun ønsker det jo selv også. Så jeg bruker jo tiden til å følge henne opp. (Gudrun)

Foruten barnas deltakelse i organiserte og uorganiserte fritidsaktiviteter nevnes en rekke familieaktiviteter som å gå på tur i skog og mark, dra på teltturer, fisketurer e.l., se film sammen, klatre, eller å gå på besøk til familie og kjente.

Det er særlig fremtredende i intervjuene at alle omtaler det å gå være på tur utendørs som en vanlig familieaktivitet i helgene. I en undersøkelse om den norske utdanningsmiddelklassen finner Skarpenes (2007) en utbredt “kultur for natur”, der friluftsliv virker å være en mer sentral fritidssyssel enn for eksempel kunst, klassisk musikk og litteratur. Naturens og friluftslivets plass i

den norske kulturarven synes klart å gjøre seg gjeldende også i intervjuene våre. Ikke minst kommer dette til uttrykk i form av en normativ føring for hva som er god oppvekst. Det at barna er mye ute og leker fremstår som viktig for foreldrene – ofte uttrykt i form av hva barn *bør*. Denne faren, som har to sønner i barnehagealder, forteller i følgende utdrag om en vanlig ettermiddag:

Når klokka var vel fem, så var vi jo ute. (...) Men jeg lurer på om det var dårlig vær, på fredag tror jeg. Så vi var ikke ute så lenge. (...) I og med at vi har vært ute en tur også, i tillegg, så er det altså å se barne-TV. (Daniel)

Informanten gir her uoppfordret en form for begrunnelse for hvorfor de var inne mer enn vanlig om ettermiddag dagen i forveien i stedet for å leke lenge ute etter middagstid, slik man *bør*.

5.1.2 TID – det ubestridte godet

Et tema som stadig gikk igjen i intervjuene med foreldrene er spørsmålet om tid. Tid synes å bli regnet som en av de viktigste ressursene i barndommen, og mange tar til orde for å tilbringe mer tid med barna og å unngå en stressende hverdag. Tiden fremstår som det knappeste godet familiene har til rådighet, og følgelig er det tid som kapitaliseres, i langt større grad enn for eksempel penger. Først og fremst dreier det å ha tid seg om å ta godt vare på barna sine, som dette sitatet, hentet fra en mor som jobber mindre enn 50 % er et eksempel på:

Det eneste jeg tenker er at jeg ikke skjønner hvordan noen kan ha tid til at begge jobber fullt. For når er de da sammen med barna sine? (Nora)

Mange tar til orde for at barna *bør* ha kortere tid i barnehagen, og at de ikke skal komme hjem til tomt hus etter skolen. Tid er med andre ord synonymt med foreldrenes tilgjengelighet. For mange er bildet av barnet som kommer hjem til tomt hus nærmest symbolet på det stressende livet der foreldrene ikke er tilgjengelige og barnet blir overlatt til seg selv. Motsatt er hjemkomsten til et hus med folk symbolet på trygghet, som disse sitatene er eksempler på:

Det er jo noe trygt og godt med det å komme hjem til et hus som det er folk i (Einar)

Det er jo slik at jeg velger å bruke mye tid hjemme, og jeg har jo alltid hatt en mamma som har vært hjemme. Og det kjenner jeg jo på den følelsen ved å

komme hjem fra skolen, åpne døren, og kunne rope til mamma "Hallo", eller "Hva skal vi har til middag?" Du visste jo at de alltid var der. (Gudrun)

Ofte synes det å oppstå en konflikt mellom tid til jobb og tid med barna. For noen er dette også et spørsmål om penger – hvorvidt familien har råd til å tilbringe mer tid med barna. Som denne faren uttrykker:

Jeg ville nok tenkt at en type 50 % [stilling] for en av partene ville ha vært det mest ideelle. Fordi at dagene synes jeg er lange nok, som 100 % dagarbeider. Men så blir det jo lengre for barna i barnehagen. Så jeg ville nok kanskje hatt – hvis økonomien hadde tilsagt det – så hadde, ville jeg vært 50 %, at en av oss var 50 %. Og det hadde vært det samme for meg om det hadde vært meg eller... sånn sett. Bare det at en kunne fått litt, litt mer tid på morgenen, og kanskje hentet litt tidligere. (...) Ikke sant, sånn at dagene ble kortere, og det ble mer, en rolig greie. (Daniel)

Spørsmålet om tid er også et spørsmål om *hvem sin tid* – hvem sin tid til å jobbe, hvem sin tid med barna? Dette er et spørsmål som i stor grad handler om makt og ulike former for makt, og der noen kjønnsstrukturer kommer tydelig til uttrykk. Argumentet om tid med barna dreier seg i de aller fleste tilfellene om mors tid med barna. For at barna skal få ha mer tid hjemme og for at familien skal ha en mindre stressende hverdag, er det klare mønsteret at det er mor som jobber mindre (Jfr. Magnussen et. al. 2005). For å kompensere for det inntektstapet det innebærer jobber ofte far tilsvarende mer. Tid med barna er derfor i de fleste tilfellene ensbetydende med at mor har mer tid med barna, og at far har mindre tid. Den samme faren som er gjengitt over tar i første omgang til orde for at det er det samme hvem av de to som jobber 50 %. Men bedt om å utdype dette sier han følgende:

For min del så kunne jeg greit ha gjort det hvis det var, hvis det var på min jobb det ble muligheter for det, så hadde ikke jeg vært så mye i mot det. Men... men hun tenker, jeg har mer, jeg tror hun har mer lyst til å være hjemme enn det jeg har. (Daniel)

Med andre ord opplever denne mannen at mor har mer lyst enn ham til å ha tid med barna, så uten å sette ord på egen eventuelle "ulyst" gir han uttrykk for at mor, basert på hans antakelse om hennes større lyst til å ha mer tid med barna enn hans egen, er den som antakeligvis ville jobbet redusert. Mer vanlig er det at argumentasjonen knyttes til lønn, som omtalt i kapittel 4:

Dersom noen av dem er i den rette alderen, altså i sånn barnehagealder, så tror jeg de har godt av å være i alle fall noe hjemme. Vi har ikke hatt våre

fullt. Om det er mannen eller damen, konen som er hjemme det har jeg ikke så veldig mye forhold til. Det blir jo som oftest damen som blir hjemme, og ofte, men ikke alltid, så har jo det litt med lønn å gjøre. Vi ville jo tape mye mer på at jeg var hjemme, eller om [kone] var hjemme. Så hun jobber for eksempel 80 % nå. (Einar)

Slik vi også har beskrevet dette i kapittelet ovenfor knyttes rettferdiggjøringen av arbeidsfordelingen både til arbeidsmarkedet og det tradisjonelle (markedets, det industrielle og det domestiske repertoaret). Det er imidlertid noen av informantene som gir uttrykk for at tid med foreldrene ikke nødvendigvis er den beste bruken av tid for barnas del. Typisk for dem som uttrykker slike holdninger er at det er høyt utdannede kvinner i fulltidsarbeid. En mor som har to barn i barnehagealder sier dette:

Det at det er et verdivalg, det vet jeg ikke om jeg tror så mye på. Det spørres hva man legger i det da, men jeg tror at blant annet dersom en ønsker å være 50 % hjemme og at en velger i tillegg, dersom en har små barn da, å være hjemme sammen med barna – det tror jeg rammer barna mer enn at det er et verdivalg at en skal være sammen som familie eller at de har det best hos mor eller hva det er. For i hvert fall så opplever jeg det slik at barnehagen er absolutt en av de beste arenaer for unger å være, for der får de stimuli, der møter de både kompetente voksne og unger som de kan utvikle sin sosiale kompetanse sammen med. (Marte)

Oppsummert vitner intervjuene om at foreldrene konstruerer en barndom for barna sine som innebærer et høyt aktivitetsnivå og der natur og friluftsliv står sentralt. Det er interessant å bemerke hvordan enkelte av informantene heller prioriterer å delta aktivt i barnas fritid enn å jobbe fullt, til tross for at ingen gir uttrykk for å ha store ambisjoner eller prestasjonskrav rettet mot barna sine. Med andre ord synes mange av familiene ikke å være avhengige av to fulltidsinntekter for å få hjulene til å gå rundt. Penger fremstår dermed ikke som et knapt gode for flertallet. Derimot fremstår tid som det ubestridte godet i familielivet. Tid med barna, i betydningen foreldrenes tilgjengelighet, synes å bli oppfattet som nærmest ensbetydende med en god oppvekst. Magnussen et. al. (2005) fant at det for mødre først og fremst var kvantitetstid som var ettertraktet, mens det for fedrene var mer akseptabelt å kutte ned på kvantitetstiden til fordel for kvalitetstid. Den samme tendensen finner vi i dette materialet, men med den forskjell at mødre her både legger vekt på kvantitetstid og kvalitetstid. Man skal ha mye tid med barna, og denne tiden skal fylles med meningsfulle aktiviteter. Et betimelig spørsmål er imidlertid hvem det er som skal ha tid med barna? I de alle fleste tilfellene er det mors tid med barna det er snakk om. Spørsmålet som springer ut fra dette er hvordan et slikt mønster spiller inn på barnas oppfatninger av kjønn

og deres egen kjønnsidentitet. Dette vil vi blant annet se nærmere på i neste kapittel.

5.2 Trygghetsdiskursen

Ved siden av diskursen om det gode liv finner vi en diskurs som vi har valgt å kalle trygghetsdiskursen. Sentralt i denne diskursen er en forståelse av omsorg som beskyttelse (se diskusjon om omsorgsbegrepet i kapittel 3.2.3).

Som vi har vært inne på over er tilstedeværelse (det at barna ikke kommer hjem til et tomt hus) forbundet med trygghet for barna. Nettopp trygghet står sentralt når foreldrene blir bedt om å beskrive hvilke verdier de legger vekt på i sosialiseringen av barna, og da særlig knyttet til hjemmet som en trygg og forutsigbar arena:

SP: Hva mener du, eller dere da kanskje, skal til for at [barna] skal få et godt liv?

SV: Nei, jeg tror... litt sånn faste rammer og rutiner er utrolig viktig. Og at hjemmet er en trygg base. At det.. jeg tror at hvis du...det er jo veldig vanskelig å være foreldre for tiden, for du har så mange krav og forventninger, og de...egentlig så skal de være helt A4, ungene, og de skal sånn og sånn (...) Det viktigste tror jeg nok er at mor og far er enige.(Daniel)

SP: Hva mener du egentlig skal til for at guttene dine skal få et godt liv?

SV: Det er vel ingen garanti for det, men jeg føler nok at de har en trygg oppvekst. At de har noen som viser at de er glad i dem og at de får lov til å prøve ting. Jeg tror det er viktig at de får positive tilbakemeldinger.(Arne)

En annen ting som vektlegges er at barna skal bli trygge på seg selv – at de skal få utvikle seg i sin egen retning.

SP: Hva mener du er det viktigste i oppdragelsen av barna dine?

SV: Jeg tenker jo at det er å få frem det som er ungen. Jeg er jo litt opptatt av at ungene skal få lov til å være som de er. At jeg ikke skal forme de på en måte, men at jeg pusher de frem. Å få de til å føle seg stolte og krye over den som de er. (Gudrun)

På samme vis som at foreldrene i liten grad setter ord på forventninger eller ambisjoner på barnas vegne når de gjelder fritidsaktiviteter, er det påfallende mange som gir uttrykk for at det ikke er så viktig at barna tar lang utdanning, så lenge de gjør noe de liker og har det godt med seg selv. Dette verdisynet står i sterkt kontrast til et mer målorientert verdisyn, der det å prestere anses som viktig for å lykkes i samfunnet. Det er interessant å bemerke at foreldrenes egen bakgrunn i liten grad gjøres gjeldende – iallfall ikke i den forstand at foreldrene forventer at barna skal følge i deres fotspor. To informanter kan tjene som eksempel. Det første er en kvinne som representerer det “tradisjonelle”; hun bor i en liten by, jobber 50 % og har høyskoleutdanning, men har en jobb som krever en kortere, eller ingen, utdanning. På spørsmål om hva hun tenker skal til for at barna får et lykkelig liv svarer hun:

Altså, jeg tror at utdanning er viktig, rett og slett. Du har flere bein å stå på og det gjør deg friere. (...) dersom du tar høyskoleutdanning så kommer du bort herfra. Det tror jeg også er viktig – å se litt andre ting. (...) Jeg kan jo ikke på en måte si at jeg synes du må ta det. Jeg kjenner jo litt på det at de kanskje kan bli like lykkelig som en kassadame på Rimi som ikke har noen utdanning, men jeg synes jo at det er viktig for at du har flere bein å stå på og du har faktisk flere muligheter og det gjør deg friere. (Gudrun)

Denne kvinnen fremhever utdanning som noe viktig og noe som bidrar til frihet og valgmuligheter. Det å kunne velge fritt er med andre ord ikke noe hun tar som en selvfølge. Kvinnen under, som er mor til to barn i barnehagealder, jobber fullt, har lang utdanning og en lederstilling. I motsetning til kvinnen over setter hun ikke utdanning som en forutsetning for valgfrihet – det at barna fritt kan velge hva de vil jobbe med ser snarere ut som noe hun tar for gitt.

SP: Er det viktig for deg at de tar lang utdanning eller?

SV: Nei det er det ikke. (...) jeg tenker at dersom de velger et yrke eller tar en utdanning som de har lyst til å ta og som de kan få en fin jobb som de er fornøyd med, så spiller det ingen rolle for meg om det er legeutdanning eller en snekkerutdanning, elektrikerutdanning eller hva det nå er. Jeg håper jo selvfølgelig at de skal gjøre noe annet enn å sitte i kassa på Rimi, men har de lyst til det for en periode så kan de godt prøve seg på det, men jeg tenker at det viktigste er jo at de gjør noe som de er fornøyd med. (Marte)

De to sitatene uttrykker to ulike orienteringer til spørsmålet om frihet og valg; mens den første kvinnen uttrykker at frihet til å velge er noe man må skaffe seg, uttrykker den andre kvinnen at frihet er noe man har, og at gitt

denne friheten kan man også velge det tradisjonelle. Den siste kvinnens uttalelse kan i så måte tas som et uttrykk for det som i det refleksive, moderne samfunn blir omtalt som “valgets tvangløse tvang” (Giddens 1991) – man har riktignok mange valg, men ikke valget om å la være å velge. Det er ellers interessant å bemerke at begge kvinnene referer til det å være kassadame på Rimi som en jobb som i utgangspunktet er uønsket, eller nederst på rangstigen.

I korte trekk er det trygghet, trivsel og utvikling av sosiale egenskaper som vektlegges mest av foreldrene. Trygghetsorienteringen kan ses i sammenheng med en omsorgsforståelse som kretser rundt beskyttelse, slik dette beskrives av Andenæs(1996; 2002). Det at barna ikke skal komme hjem til et tomt hus, det at de skal ha en forutsigbar hverdag og klare rammer, det at foreldrene bør være enige, er alt uttrykk for at barna skal skjermes fra ytre påkjenninger og de krav som stilles av samfunnet utenfor hjemmets fire vegger. Samtidig vitner foreldrenes begrunnelser for trygghetsorienteringen om en antakelse om at trygghet bidrar til selvstendigjøring. Trygghet forbindes ikke bare med det som ligger i omgivelsene rundt barna. Målsetningen med trygghetsstrategien synes å være orientert mot barnet selv – at barnets skal bli *trygg på seg selv*, og basert på en slik iboende trygghet gjøre gode valg ut fra egne preferanser og ikke ut fra samfunnets forventninger. Av den grunn står trivsel i sentrum, forstått som at barnet skal trives med sine valg, og ikke status, forstått som at barnet skal leve opp til forventninger diktert utenfra. Foreldrene gir sjelden uttrykk for å bevisst anvende det Andenæs (ibid) omtaler som utviklingsstøttende strategier, som å tidlig utstyre barnet med egen nøkkel og ansvar for å låse seg inn hjemme etter skolen, eller å sende barnet med buss til en fritidsaktivitet. Det er likevel eksempler, særlig blant de eldste barna, på at barna har og får ansvar. Det kan tenkes at retorikken knyttet til hva som forstås med god oppvekst og godt foreldreskap i så stor grad er knyttet til et “trygghetsregime” der eventuelle utviklingsstøttende aktiviteter ikke blir verbalisert.

Når vi ser ”det gode liv diskursen” i sammenheng med ”trygghetsdiskursen”, er det et relativt klart bilde som kommer til syne. Aktørene gjør relevante verdier som autentisitet, pasjon og lykke – man skal få fram det som bor i barnet osv (et inspirasjonelt repertoar). Videre mobiliseres verdier som trygghet og tradisjon, man skal ikke komme hjem til et tomt hus, det skal være faste rammer – det skal ligne litt på måten man selv ble oppdratt (et domestisk repertoar). I tillegg finnes det verdier knyttet til kjærligheten til egne barn som er hinsides rettferdigjøring. Det er en form for nestekjærlighet som også gjør seg gjeldende i disse delene av intervjuene. I tilnærmingen

til Boltanski tilhører nestekjærlighet et annet handlingsregime enn rettferdiggjøringsregime. Dette kjærlighetsregime (*agape*) har sin egen grammatikk, og vi kan ikke her gå videre inn på denne dimensjonen. Men oppsummert kan vi si at oppdragelsen av egne barn beskrives både i nestekjærlighetens språk (kjærlighetsregime) og med argumenter knyttet til inspirasjonelle og det domestiske repertoaret (rettferdiggjøringsregime). Det som ikke er tydelig er oppdragelsen til konkurranse, prestasjoner, selvfokusering osv (se kapittel 6).

5.3 Likestilling og rollemodeller

I diskusjonen av likestilling og arbeidsdelingen så vi at de fleste argumenterte for likhet for alle i arbeidslivet, men at også flere minnet om likeverd når det gjaldt spørsmålet om hvordan familiene hadde ordnet sin situasjon. Vi skal nå utvikle likestillingsdiskusjonen ved å se på hvordan den kommer til uttrykk i selve barneoppdragelsen. Uavhengig av kjønn uttaler alle foreldrene i utvalget at gutter og jenter bør få like muligheter og oppdras relativt likt. På det retoriske planet er dette uttrykk for en kjønnsnøytralitet, der kjønn som kategori i utgangspunktet ikke tillegges vekt. Dette gjelder både foreldre som har barn av samme kjønn og de som har barn av ulikt kjønn. Blant de som har barn av samme kjønn er det flere som i forlengelsen av tilsynelatende politisk korrekte kjønnsnøytralitets-utsagn, innrømmer at de nok ville oppdratt barna litt annerledes hvis de var motsatt kjønn. Denne kvinnen, som er mor til to jenter, sier dette:

Jeg tenker nok at det hadde vært annerledes med gutter – det hadde det nok uansett. Men jeg tror ikke vi er så dillete. Vi har ikke noen rosa jenter, altså, det har vi aldri hatt. Ikke til nå iallfall. (Gudrun)

Det er interessant å registrere at begreper som “dill” og “rosa jenter”, som i dette sitatet, går igjen der man snakker om jenter. Ofte synes slike begreper å ha negative konnotasjoner, og som denne moren, tar de fleste informantene avstand fra det de oppfatter som jentete “dill”. Liknende negative beskrivelser finner man ikke i like stor grad om guttene. Man snakker for eksempel ikke om “blå gutter” eller “tøys”. Derimot synes det å være en oppfatning av at gutter har et høyere aktivitetsnivå enn jenter, uten at det beskrives med samme negative konnotasjoner som “jentete dill”. Intervjuene kan videre tyde på at foreldrene har større toleranse for at jenter uttrykker “maskuline” egenskaper enn at gutter uttrykker “feminine” egenskaper. Med andre ord synes jentenes aksepterte handlingsrom å være større enn guttenes.

Denne faren forteller at han leker mye med sønnene sine og at de er opptatt av mye av det samme som ham selv, som biler, snekring o.l.:

SP: Hvis du hadde hatt to jenter da (...) hadde du gjort det samme med dem da eller?

SV: Nei det spørs. (...) jeg har ikke lagt noen føringer for at de skal være interessert i bil. Det er bare noe de på en måte har plukket opp, og kanskje fått noe fra barnehagen og sånn. Så hvis jeg hadde hatt to jenter...så hadde det kanskje ikke vært så interessant å hive seg inn og leke med dem. (...) jeg hadde ikke gjort det samme, nei.

SP: Du hadde ikke lekt med dukker og mor og far og barn og...?

SV: Nei det kan være det. Det er vanskelig å si altså, men... hadde nok gjort det, men det faller jo mer naturlig, som samme kjønn liksom at de... (Daniel)

Intervjuene med foreldre til barn med samme kjønn kan gi inntrykk av en mer rendyrking av leker som enten forbindes med jenter eller gutter, og mindre grad av blandet lek. Flere av informantene som har barn av samme kjønn gir uttrykk for at de er overrasket over hvor ulike barna deres er som personer. Denne faren forteller om sønnene sine som begge er i barnehagealder:

Han [yngste] er veldig interessert i biler og det har han eldste aldri vært. Han har jo fått pakker fulle av biler, men han har aldri åpnet de engang. Men tog, han har hatt en vanvittig togbane som han har bygget da, men biler har han aldri interessert seg for i det hele tatt. Så det er veldig stor forskjell på de to altså. For han her er det biler, så har han et verktøysett med hamring og saging. Der han andre vil fingerhekle og slik [latter], perle og fingerhekle og slik. Det er veldig forskjell på de. Det er i grunnen veldig spesielt at det kan være så stor forskjell. (Arne)

Faren er overrasket over at sønnene har så ulike preferanser i leken; der han ene er opptatt av leker som forbindes med "guttelek" (biler, verktøy), er han andre også opptatt av leker som gjerne forbindes med "jentelek" (perling, fingerhekling).

Kvinnen som siteres under har tre barn; to gutter og ei jente. Om betydningen av kjønn i oppdragelsen sier hun dette:

Vi prøver å være bevisst på ikke å gjøre noe veldig forskjell på dem. Altså ikke bare snill fin pike, holdt jeg på å si, og tøffe kule gutter, for vi prøver å være litt opptatt av det. Men jeg merker jo allikevel at jeg hører meg selv si,

ikke akkurat det, men slike ting som ligger i den gaten. Så til en viss grad så tror jeg nok at de kan merke en forskjell, kanskje. Samtidig som en ikke prøver å legge opp til en veldig stor forskjell da. Men samfunnet er i ganske stor grad lagt opp til, eller hva skal en si, at en allikevel gjør det. En blir påvirket til, det er jo prinsesser og dill og dall til jenter, og det synes de er gøy. Og til guttene er det ofte Spiderman, og ja... (Karen)

Målet for denne kvinnen er ikke å gjøre forskjell på barna, og strategien hun anvender er blant annet å tilstrebe et kjønnsnøytralt språk. Hun opplever imidlertid at kjønnsnøytralitet vanskelig lar seg oppfylle på grunn av trykket utenfra – i omgivelsenes “kjønnede” uttrykk. Dette er en problemstilling flere av informantene tar opp. Til tross for deres egen ideologiske orientering mot kjønnsnøytralitet, rammes de av et kjønnstorsamfunn, som i all hovedsak kommer til uttrykk i forbruksmønstre, som klær, leker og gaver. Informantenes svar på spørsmål om gaver til barna vitner om at det er stor forskjell på hva gutter og jenter får. Ofte er det imidlertid ikke foreldrene som opprettholder dette, men besteforeldre, slektninger og venner. Utgangspunktet for hva barna får synes i all hovedsak å være ønskene deres, hva de liker å gjøre. Et eksempel kan hentes fra intervjuet med en mor til to barn i barnehagealder:

Han har mange biler og hun har nok noen dukker, men jeg tror nok ikke at vi har kjøpt verken det ene eller det andre til dem. Det har de fått. Vi har aldri kjøpt dukker til [datter], nei, det har vi ikke. Men det er klart det at vi nok tenker litt, sånn ut fra at hun synes at det er veldig stas med bamser og dukker og slikt noe, at en tenker at vi må jo kjøpe noe som hun liker. Og motsatt med han da, som er veldig opptatt av superhelter, Pokemon og Spiderman og slike ting, ja. (Marte)

Intervjuene viser en annen interessant tendens, nemlig at det er jentene som i størst grad synes å ha fått utvidet sitt handlingsrom som en følge av det økte fokuset på likestilling. Et konkret eksempel omhandler klær, og hva jenter og gutter kan ha på seg.

Men selvfølgelig så er det veldig lite av tøyet som hun har som han kan arve, egentlig. For det er jo på en måte jentetøy. (Lise)

Dette er interessant og fremtrer som en privat ekvivalent til Mari Teigens poeng om det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. Problemet er ifølge henne ikke først og fremst at kvinner velger tradisjonelt på arbeidsmarkedet, men at menn gjør det. Det er altså langt flere kvinner som har gått ut i mannsdominerte yrker enn det er menn som har gått ut i kvinnedominerte yrker. Samtidig tyder våre data på at det er flere jenter som får en mer ”guttete” oppdra-

gelse enn det er gutter som får en ”jentete” oppdragelse. Sammenhengen her er jo åpenbar, og selvsagt har temaet vært en del av likestillingsdebatten lenge, men kanskje det fremdeles må minnes om at kjønnssegregert sosialisering i det private rom kan ha kjønnssegregerende konsekvenser i det offentlige rom.

Så langt har vi sett på foreldrenes bevisste strategier for å fremme kjønnsnøytralitet. Det kommer tydelig frem at det er et visst sprik mellom intensjoner og handling i den forstand at foreldrene, til tross for et uttalt syn på at gutter og jenter bør ha like muligheter, likevel behandler guttene og jentene ulikt. Dette spriket oppstår i spenningsfeltet mellom egne verdier og et markedspress fra storsamfunnet og omgivelsene. Mange setter ord på at de ikke handler i tråd med sine verdier, og mange er inne på hvilken rolle de selv spiller som rollemodeller for barna. På spørsmål om hvordan de tror barna tilegner seg verdier og normer, svarer samtlige av informantene at den viktigste innfallsporten er gjennom handling, det vil si ved å være en rollemodell.

Ett eksempel kan hentes fra en mor som har fire barn; to gutter og to jenter. Her forteller hun ved hjelp av et eksempel om hvordan barna bruker foreldrene som rollemodeller:

*Når vi fikk vår nummer tre, når hun jenta kom, så fikk han gutten vår en dukke av oss. Og det var litt morsomt fordi han tok denne opp og satt den på fanget, også leste han bok for henne. Også brukte han ikke den så mye mer, men dette var interessant. Så tenkte jeg, ”hva er det pappen deres pleier å gjøre?” Jo han pleier på ettermiddagen når han kommer hjem å ta de på fanget og lese bok for dem. Så det var den referansen han hadde til dette.
(Helle)*

Informanten gjengir her en situasjon der hun observerte barnet gjenskape forelderens adferd. Det er imidlertid interessant å bemerke at hun oppfatter at sønnen etterligner faren sin, og ikke kommenterer sin egen rolle som rollemodell. Faren er rollemodell for sønnen, og selv om det også kan tenkes at moren fungerer som rollemodell blir ikke dette nevnt.

I et likestillingsperspektiv er det verdt å utforske rollemodelltenkningen grundig og stille spørsmål ved i hvilken grad foreldrene lykkes med å fremme likestilling gjennom å være rollemodeller. Kapittelet om arbeidsdelingen mellom foreldrene vitner om et klart mønster; mens mor utgjør hjemmets beredskapstropp - den som administrerer familielogistikken og som alltid forventes å være tilgjengelig for hjemmet - er far i større grad aktivtør og bro til verden utenfor hjemmets fire vegger - den som oftest tar barna med på aktiviteter utenfor hjemmet og som har hovedansvar for forsørgelsen (se

også Brandt og Kvande 2003). Gitt at barn lærer sosiale normer og tilegner seg sosiale roller gjennom å observere foreldrenes adferd, må man derfor anta at barna i ytterste konsekvens lærer at kvinners rolle er å administrere hjemmet og menns rolle er å ivareta kontakten med verden utenfor hjemmet. Bildet er selvsagt mye mer nyansert enn dette. Likevel er mønsteret som avtegner seg såpass klart at det er all grunn til å dvele ved. I og for seg er imidlertid ikke dette noe nytt. Det som imidlertid er oppsiktsvekkende er at foreldrene i svært liten grad reflekterte over dette i intervjuene. Som eksemplifisert i avsnittet foran fortalte informantene at de var bevisste på hvordan de snakker til jenter og gutter, hvilke leker de får, hvordan de kler seg, men så vidt vi kan forstå reflekterte de i langt mindre grad over hvordan deres egen arbeidsdeling og deres egne roller direkte påvirker barna, og er med på å forme deres kjønnsidentitet.

Det oppstår et sprik mellom foreldrenes arbeidsdeling og delvis også deres rolle som signifikante sosialiseringpersoner for egne barn, og de idealene de forfekter. Som rollemodeller synes med andre ord foreldrene i noen grad å videreføre en praksis som er kjønns spesifikk, tross bestrebelsene deres på å fremme kjønnsnøytralitet.

6 Verdiorienteringer hos informantene

Er det slik at disse synspunktene og begrunnelsene som er diskutert ovenfor også støttes opp av informantenes generelle verdiorienteringer? Kan vi forstå mer av arbeidsdelingen, familielivet og sosialiseringen ved å vite mer om de enkelte informantene? Vi skal forsøke å forankre informantenes synspunkter ved å brette ut i litt bredde de verdiorienteringene som på visse områder kan fungere som mentale kart i informantenes liv. Informanter i utvalget stemmer SV, AP, Høyre og sentrumspartiene. Det er bare en person som antyder muligheten for å stemme FrP. Flere forteller at religion ikke er viktig, men det er også en stor minoritet som er religiøst aktive. Når det gjelder hva som er viktig å lykkes med i livet forteller disse informantene stikkordsmessig. Vi gjengir her flere utdrag for å vise bredden, og disse utdragene er systematisert av oss, ikke direkte sitater:

(...) Harmoni, ok på jobben, ikke store ambisjoner, ikke interessert i karriere, liker å dra på lange gode ferier, men ikke opptatt av materielle ting.

(...) Å bli anerkjent for det han jobber med og de meningene han har. Det gir integritet.

(...) Leve normalt. Ha en jobb å gå til. Se barnebarna. Hjelp dem. Ta dem med på en båttur.

(...) Har alt nå. Bare å la det dure og gå. Vil også verne om sin egen tid.

(...) Familien.

(...) At det er godt hjemme. Er mest fornøyd i sommerferien. Har tid til kone, unger og venner. Trene selv-

(...) Barna.

(...) Være et godt menneske, være tydelig og ærlig.

(...) Ulike faser i livet. Nå handler det om å ha en grei hverdag der ungene settes først, at de trives og har venner, klarer seg bra på skolen, også må jeg lykkes i jobben, ha et godt samliv og en økonomi som gir oss mulighet til å gjøre noe.

(...) At ungene har det godt. God helse. Trygt og godt.

(...) Familie, venner og jobb. Barna har det bra, at jeg har venner som betyr noe for meg. Håper barna klarer å velge ut i fra deres verdier, men tror det er viktig å ha venner og familie rundt seg.

(...) Først: Ta et hovedfag (på normert tid). Det var viktig. Så få en jobb. Ikke viktig med karriere, men med noe hun trivdes med. Håper hun lykkes med å framstå som en person som folk liker og synes er real. Har ikke vært noe mål å gifte seg å få familie osv, ventet lenge. Men nå har hun jo to flotte barn og gode familieopplevelser gjør henne glad.

(...) Ha tid til ungene, ha kapasitet til å være sammen med dem på ordentlig. Det med å være der å se dem-

Ser vi på disse utdragene fra intervjuene er det tydelig at det viktigste i livet er familien. At barna har det bra (jfr også Ellingsen og Lilleaas 2010). De to kvinnene som også snakker om jobben, er kvinner med lengre utdanning. Men alt i alt er bildet tydelig. Familien er det som betyr noe. I lys av vår samtids mediefokus på karriere og selvrealisering, samtidig som skilsmissestatistikken går til værs, er det interessant at familien (samt nære relasjoner) fremstår som det viktigste og lykkes med i livet. Dette er et også et funn i en større analyse av de høyt utdannede i Norge (Skarpenes og Saksli 2011).¹⁷

¹⁷ Verdiundersøkelsen fra 2007 (NSD nytt nr 2/2008) viser at det bare er 17 % i Norge som mener at ekteskapet er en umoderne institusjon. Kanskje et noe mer overraskende funn fra studien av de høyt utdannede i Norge, er det at i de dataene ser det ut til at moralske verdier er det middelklassen vektlegger sterkest i barneoppdragelsen. Det er også innslag av det man vanligvis forbinder med mer ”typiske middelklasseverdier” som individualisme, prestasjonskrav, men hvis komparasjonen er andre lands middelklasser (f.eks. Devine 2004) virker det som at dette innslaget er mer beskjedent. I dette materialet virker det som at solidaritet og nestekjærlighet er viktigere i oppdragelsen, enn utviklingen av selvstendighet, konkurransemotivasjon, skolesuksess og lignende. Også i dataene fra Sørlandet ser vi at familien er det som vektlegges når det snakkes om hva man vil lykkes med i livet.

I tillegg til å gjennomføre intervjuer delte vi ut et ark til våre informanter med følgende verdier påskrevet: Høflighet, ansvar, likhetsorientering, uavhengighet, arbeidsom, nestekjærlighet, toleranse, konkurransementalitet, kultiverthet, målorientert, religiøs tro, fantasi, dannelse, mestring, solidaritet og ærlighet, og vi ba dem finne de fem verdiene de mente var viktigst i barneoppdragelsen. Disse fem skulle de rangere fra 1 til 5, der 5 var det viktigste. Rangert etter hva som fikk høyest poengsum fant vi at ansvar, ærlighet, nestekjærlighet, mestring og solidaritet var viktigst i barneoppdragelsen. Bortsett fra mestring ser vi at typiske moralske verdier vektlegges i barneoppdragelsen. Funnet gir assosiasjoner til strofen i den velkjente barnevisen "selv om man glemmer at en og en er to, så må man ikke glemme å være snill og god". Også på spørsmål om hvem man ser opp til/beundrer og hvem man ser ned på, stiger det fram en ganske tydelig, om enn noe svakere og moralsk profil hos våre informanter. Her er det nemlig også noen informanter som er opptatt av personer med klare mål, suksess osv., det er informanter som er mer opptatt av åpenhet og mennesker med mye kunnskap og dannelse (se Lamont 1994). For eksempel er det en informant som sier han beundrer de som klarer å bygge opp bedrifter «å få det til å svive». Samtidig må det ikke bli for stort, for det er fråtsing og går utover miljøet. En annen ser opp til Bjørndalen, Alsgaard (fokuserte, når mål), og ser ned på folk som røyker inne, banner osv, og som senere synes det er rart at ungene har astma. Her er det mer suksess og målorientering som er i fokus. En annen informant beundrer folk som får fram det de mener, ikke er feige, engasjerer uten å provosere andre. Romslige og gode mennesker liker han, men han misliker de infame, intrigemakerne. Denne informanten er både opptatt av åpenhet og kunnskap og mer typisk moralske evalueringer. Ytterligere en annen person trekker på kulturelle evalueringer når hun sier hun beundrer personer som har møtt mange mennesker, sett mange steder og kan mye kultur.

Men det er moralske verdier som dominerer når man skal finne karaktertrekk ved mennesker man beundrer/liker og mennesker man ikke liker. Igjen vil vi vise dette med flere (av oss systematiserte) intervjuutdrag:

(...) Ser opp til de som ofrer mye for andre, uegennyttig, bra med velferdsstaten, betaler skatt med glede, solidaritet er det viktigste. Liker ærlighet. Misliker FrP, syting.

(...) Beundrer de som brenner for noe. Folk som er i Røde Kors for eksempel ut i fra idealisme. De ser jeg opp til. Men ikke folk som har tjent penger, eller skrevet en bok. Ser ned på: Noen politiske holdninger og røykere. Misliker

politikere på høyresiden, er selv til venstre. Politiske saker han brenner for: Bevare likhetssamfunnet. Solidaritetssamfunnet.

(...) imøtekommende, rause, oppriktige folk med overskudd. Vanskelig å finne noen hun misliker.

(...) trofaste og som gir av seg selv til andre. Og de som står for det de mener, og ekte og ærlige mennesker. Misliker de som går bak ryggen.

(...) Beundrer en kollega som har valgt å leve på veldig lite og samtidig bygget opp et senter i XXXX for bevaring av en stammekultur. Kan nesten skamme meg når vi drar til Hellas i høstferien og han drar dit. Ser ned på: Mange her i (LB) som har forkastelige meninger overfor innvandrere, eller når Fevennen slår stort opp at en fyr er stolt over sin tjeneste i den israelske hæren.

(...) Det er sikkert noen, men ikke mange hun ser ned på. Skal ikke dømme noen før man kjenner dem". Og så er det flere som både har moralske evalueringer og kombinerer disse med andre: (...) type: Mor Theresa – gjort noe helt og fullt for andre – kanskje litt underlegen henne. Men synes også Nor-tug kan være kul - gjør som han vil, misliker triksing og miksing med penger. Liker de som satser helt og tør å gå inn for noe ordentlig. De som sier ting rett ut og ikke etterpå. Vi er for konfliktsky her på Sørlandet.

(...) Folk som er flinke til å møte andre mennesker, de som er flinke på jobb. Misliker de som spiller på frykt og fordommer i politikk, som ser alt svart – hvitt. F.eks. Frp.

(...)Liker sin tidligere sjef. Han kunne gi litt blaffen. Heve seg over detalj-ting. Skulle ønske hun var flinkere til det. Og så kanskje Jens Stoltenberg. Og Støre. Gode formidlere med integritet. Ser ned på/lite respekt for: Politikere som mener noe annet. Siv Jensen og co. Dessuten: Jålete folk som er opptatt av å vise seg fram gjennom statussymboler. Materialisme. Hun brenner for velferdsstaten og mener staten burde eid mer. Betaler sin skatt med glede.

(...)Ingen hun ser ned på, men syntes synd på muslimske kvinner som er undertrykt. Glad hun ikke er vokst opp i den kulturen. Kan kanskje se litt ned på menn i den kulturen. Beundrer: Kanskje friluftsmennesker. Drømmer om å være mer i naturen og overnatte i telt.

Det er informanter som bruker negative karakteristikk når de kommer inn på Sørlandet (mørkemenn, jantelov, konfliktskyhet, lukkethet). Men moral og familieorientering dominerer når informantene blir bedt om å snakke om hva de vil lykkes med i livet og når de blir bedt om å beskrive mennesker de liker/ikke liker, beundrer/ser ned på. Som sagt er ikke dette nødvendigvis noe som særmerker Sørlandet. Skal vi likevel trekke tolkningen litt videre, antyder muligens dataene at familien har ekstra stor betydning (og her tilsvarer våre funn Ellingsen og Lilleaas 2010). Og det er sannsynlig at den sterke familieorienteringen og de tydelige moralske verdsettingene *sammen med* et i deler av regionen lite heterogent arbeidsmarked og en tradisjonell kultur (blant annet kjønstradisjonalisme), støtter opp under enkelte av aktørenes ulike oppfatninger av arbeidsdeling, sosialisering og likestilling. Det virker troverdig at disse verdiorienteringene gir tyngde til den enkelte informants synspunkter og begrunnelser. Satt på spissen: Hvis det er et lite heterogent arbeidsmarked og få jobber, da vil kanskje familieorienteringen – også den mer tradisjonelle varianten – stille seg til rådighet som et kulturelt sett legitimt verdirepertoar?

7 Avsluttende diskusjon:

Problematiske konsekvenser av manglende likestilling og framtidige utfordringer

Statistikken forteller oss altså at Sørlandet scorer dårlig på likestilling. Vi vet også at parallelt med en i mange tilfeller artikulert likestillingsideologi knyttet til arbeidsmarkedet er det samtidig fremdeles slik at mange kvinner jobber deltid i landsdelen og kvinner og menn har fremdeles ulike sosialiseringssoppgaver. Rollene i hjemmet er kjønnet. Årsakene til dette bør som vi har diskutert antakelig ses som et samspill mellom arbeidsmarkedet og kulturen i landsdelen. I etterkant vet vi at individualiseringstesen som preget de mer essayistiske (eller sosialfilosofiske) bidragene på 1990-tallet - der individet ble opplevd å være frigjort fra familie, religion, kjønn, klasse osv – og som derfor selv ble pålagt ansvaret for egen suksess og egne nederlag – har møtt en del motstand. Tony Blair hevdet f.eks. (og han hadde sosiologen Anthony Giddens som rådgiver) at problemet med sosiale ulikheter ikke er materiell fattigdom og nød, men negative selvbilder som de berørte selv har ansvar for å styrke (Vetlesen 2011: 16). Individualiseringstesen i denne nyliberale varianten har møtt både politisk og forskningsmessig motstand. Men også den noe svakere varianten av individualiseringstesen som hevder at tradisjonelle kollektiver mister betydning og forklaringskraft har møtt både teoretisk og empirisk motbør. Ulrich Beck og Zygmunt Bauman var bekymret for fremveksten av en overdrevet individualisme. På ulike måter beskrev de hvordan de nye mulighetene for individuell selvrealisering fort ble transformert til eget ansvar dersom man ikke lyktes. Beck har endog gått så langt som å beskrive de gamle kategoriene (kjønn, klasse, religion osv.) som zombikategorier – de er døde, men de ligger ikke stille -, og Baumans forfatterkap har beveget seg i en retning hvor etterlysningen etter felleskap og fast modernitet er tydelig. I Norge har ulike sosiologiske studier bidratt til å gjendrive noen tolkninger av denne individualiseringstesen (for bare å nevne noen, Seljestad 2003, Nilsen og Brannen 2005, se også bidragene i Dahlgren og Ljunggren (red.) 2010). Klasse, kjønn og etnisk tilhørighet er fremdeles avgjørende variabler i samfunnsviters forklaringsmodeller.

Kjønn er vårt fokus i denne rapporten, og dersom det er slik at kvinner og menn på Sørlandet fortsetter å velge (eller må velge?) kjønnsstradisjonelle yrker, og det kjønnssegregerte arbeidsmarkedet i tillegg har som konsekvens at kvinner jobber mer deltid enn kvinner andre steder i landet, har vi en situasjon hvor kjønnsforskjeller reproduseres i større grad enn ellers i landet.

Vi har sett at sosialiseringprosessen kjennetegnes av diskurser om det gode liv og om trygghet som begge delvis er forankret i tradisjonelle verdier og mønstre, og vi har diskutert hvordan likestillingsidealene og -begrunnelsene som er tydelig artikulerte blant informantene delvis motvirkes av aktørenes handlinger som rollemodeller. Men er dette problematisk? På hvilke måter? For hvem?

7.1 Likestillingen "ute" og "hjemme"

Vi skiller vanligvis mellom familie og arbeidsliv (eller hushold og markeds- sfære) og videre mellom privatliv og offentlighet (intimsfære og samfunns- politisk deltakelse) (se Solheim 2005). Konstruksjonen av dette skillet mel- lom "ute" og "hjemme" følger av framveksten av det moderne samfunnet og fram til i vår tid har arbeid og familie i realiteten vært en motsetning mellom arbeid og kvinnelighet. På denne måten kan vi betrakte den moderne kjønns- figurasjonen som en historie om tiltakende *privatisering og intimisering* av det kvinnelige (Solheim 2005: 393). Husmorepoken kan betraktes som høy- depunktet i denne utviklingen. De siste tiårene har gitt utviklingen en annen retning med framveksten av toinntektsfamilier (kvinnene har i større grad igjen gått ut i lønnet arbeid, slik de også var før husmorepoken) og med en privatisering og intimisering av deler av farsrollen. Likevel når vi ser på må- tene informantene ordner sine liv, hvilke argumenter de bruker for å begrun- ne disse og måten de betrakter likestilling, så er det slik at skillet mellom "ute" og "hjemme" fremdeles er kjønnssegregert.

Vi har diskutert ovenfor at informantene ofte knytter likestilling til arbeidsliv- et. Her skal alle ha like rettigheter og muligheter. Det er mulig vi trekker tolkningene langt, men for oss fremstår på mange måter informantene som likhetsfeminister når de diskuterer arbeidslivet og arbeidsdelingen. Både den vertikale og horisontale kjønnssegregeringen på arbeidsmarked ser ut til å bli oppfattet som samfunnskonstruksjoner og når de er urettferdige bør de også endres. I den grad dette er de dekkende synspunktene til majoriteten av in- formantene må det kunne sies at likhetsfeministiske synspunkter er en del av den sørlandske kulturen. Kanskje kan vi derfor si at likhetsfeminismen er knyttet til "utesfæren".

Samtidig er det kvinner som er mest hjemme på dagtid, dvs. at menn i større grad representerer linken til "utesfæren" når det kommer til arbeid. I tillegg til dette ser vi at de oppgavene som menn har overtatt i "hjemmesfæren" også ser ut til å være oppgaver som knytter familielivet til utelivet. De er aktive til å hente og bringe barna, delta i fritidsaktiviteter osv. Mennene i ut-

valget tar som nevnt ofte på seg brobyggerrollen mellom ”hjemmesfæren” og ”utesfæren”. Slik sett blir skillet mellom ute og hjemme også i en viss grad reproduisert i privatsfæren. Det betyr som nevnt ikke at kvinner ikke også deltar i disse aktivitetene, men når vi ser på arbeidsdelingen i hjemmet kan det se ut til at det fremdeles er kvinnene som *administrerer det private* og håndterer de fleste *omsorgsoppgavene knyttet til trygghet og nærhet*. Og selv om det også er slik at kvinnene tar mer av det samlede arbeidet hjemme enn menn, virker det på informantene i denne studien å være slik at de fleste ønsker at arbeidsbyrden skal være så jevn som mulig. Samtidig minner mange om at de ikke trenger å dele alle oppgavene likt. Det er som om at når det kommer til oppgavene i hjemmet så oppfattes kvinner og menn forskjellige og derfor er det greit at de gjør ulike oppgaver. Til sammen utfyller man hverandre. Selv om vi igjen skal være litt forsiktige med å trekke tolkningene for langt, antyder dette at en del av informantene bruker forskjellsfeministiske synspunkter (eller likeverdsfeministiske synspunkter) når det kommer til ”hjemmesfæren”. Fra et likhetsfeministisk ståsted er det imidlertid viktig å se på de ulike institusjonene i sammenheng. Menn som jobber fulltid har oftere enn kvinner som jobber fulltid ektefeller som gjør mer av husarbeid. Manglende likestilling i arbeidslivet påvirker arbeidsdelingen i familien, og motsatt kan man argumentere for at manglende likestilling i familien også kan påvirke likestillingen i arbeidslivet. Videre kan det være en utfordring fra et likhetsfeministisk ståsted at dersom menn og kvinner blir værende i ulike roller i ”hjemmesfæren” så vil også barna sosialiseres inn i en rolleforståelse som de har sannsynlighet for å ta med seg ut i arbeidslivet. Fra dette ståstedet kan man derfor argumentere for at det private er politisk, særlig i generasjonsperspektiv. Med dette som bakgrunn kan vi se på potensielle problematikker:

Fra et samfunnsøkonomisk perspektiv kan det være ulønnsomt at ikke flere jobber mer utenfor hjemmet. Dersom det er slik at det både det nåværende og det framtidige arbeidslivet vil bli organisert på en slik måte at det krever at folk arbeider mer og lengre, kan det føres argumenter for at det er samfunnsøkonomisk problematisk dersom dagens barn ikke har gode utearbeidende kvinnelige forbilder. Med flere kvinner som jobber mer enn små deltidsstillinger vil barna kunne se at arbeid er viktig for levekår og at det i seg selv kan være en kilde til et godt liv. Andre vil legge vekt på likestilling også er bedriftsøkonomisk lønnsomt siden en heterogen arbeidsstokk kan bidra til mer innovasjon og lignende.

Fra et levekårs- og livskvalitetsperspektiv kan vi argumentere for at et tradisjonelt kjønnsrollemønster hindrer en del kvinner i å jobbe mer. Å være full-

tidsarbeidende kan utvikle sosial nettverk og gi større økonomisk frihet og selvstendighet. Det er også slik at når kvinner tar ut mesteparten av permisjonene, og er de som oftest har deltidsjobber, vil det ha økonomiske konsekvenser for dem ikke bare i nåtid, men også i framtiden ved at pensjonene vil bli dårligere. Dessuten vil mindre kontakt med utearbeid også kunne stenge eller forsinke utviklingen av yrkeskarrieren. I tilfeller av samlivsbrudd kan nedprioriteringen av eget arbeid ha store økonomiske konsekvenser for kvinner. Samtidig kan vi argumentere for at tradisjonelle kjønnsroller gir menn for lite samværstid med sine barn. Det kan argumenteres for at dette er urettferdig sett fra mannens og barnas perspektiv, og at det innebærer at menn er mer utsatt for å miste kontakten med barna ved eventuell skilsmisse. Bildet av mannen som hjemmeværende omsorgsperson vil også bli mer diffust enn nødvendig. Og som vi diskuterte ovenfor kan tydelige kjønnsroller også bidra til å sosialisere barna inn i tilsvarende roller. Vi vet at likestilling fremmer kvinners, men spesielt menns livskvalitet (Holter m.fl. 2008).

Fra demokratisk perspektiv kan vi argumentere for at et tradisjonelt kjønnsrollemønster i hjemmet bidrar til sementere arbeidsdelingen mellom kjønnene i yrkeslivet og at det er lite demokratisk. Å bryte ned skillene mellom typiske kvinneyrker og typiske mannsyrker krever en arbeidslivskultur som tillater variasjon. Et virkelig inkluderende arbeidsliv må kunne inkludere begge kjønn i ulike typer av yrker og posisjon (og legge til rette for syke, eldre, funksjonshemmede, innvandrere osv). Kvoteringen i arbeidslivet har åpenbart gjort at flere kvinner har kommet inn i mannsdominerte stillinger. Kvinner som jobber relativt mye er mer politisk aktive enn de som arbeider mindre. Det er få kvinner i ledende stillinger i Agder noe som har konsekvenser når beslutninger om regionens framtid utvikles. Kvinner som arbeider deltid opplever oftere å ha liten kontroll på egen arbeidssituasjon. Alt dette vitner om at likestilling henger tett sammen med demokratiutvikling.

7.2 Men hva med friheten til å velge?

Slik kan man argumentere at ulikhetene mellom kjønnene på gruppenivå kan være problematiske og kan ha negative konsekvenser for både kvinner og menn som grupper og samfunnet som helhet. På gruppenivå ser vi kjønnsurettferdighet og informantene våre peker også på dette. Men dersom vi holder oss en stund til på makronivå kan vi minne om at ulike indekser får fram at sørlendinger scorer svakt på likestilling. Selv om slike indekser aldri vil bli helt dekkende, er dette viktig informasjon. Likevel er av og til også viktig å stoppe opp å se hva slike indekser egentlig forteller. Dale (2011) problema-

tiserer likestillingsindeksen, og vi ønsker også å minne om at statistikken ikke bare registrerer virkeligheten, men også kan bidra til å konstruere denne (om dette har f.eks. Alain Desrosières (1998) og Ian Hacking (1990) skrevet inngående). Statistiske data ble tidligere oppfattet som en statshemmelighet. Statistikk betyr "tall for staten". Først på 1800-tallet ble det produsert og *offentliggjort* tall for alt som kunne være av interesse for staten. Man fikk det Ian Hacking kaller for et snøskred av trykte tall. Samtidig med framveksten av statistikken oppstod ideen om det normale som en motsetning til det patologiske, og man begynte å kvantifisere, tabellføre og publisere tall om sykdom, selvmord, kriminalitet og en rekke andre fenomen. Det normale ble sidestilt med det gjennomsnittlige. Normalitet og statistikk fikk et sammenfall, og normalfordelingen begynte å bli tatt for gitt som "normal". Og det "normale" var ikke lenger bare slik vi *er*, men også slik vi *burde være*. Slik blir deskriptiv statistikk preskriptiv (se Hacking 1990, og Hacking intervjuet av Madsen, Servan og Øyen 2010). Vi har vist i diskusjonen at aktørene mobiliserer mange kulturelt nedfelte begrunnelser for hvordan folk ordner sitt liv, samtidig som det flere som pragmatisk begrunner sine livsvalg og samtidig peker på kjønnsurettferdighet. Vi har forsøkt å legge fram en forståelse av hvorfor folk gjør som de gjør. Det innebærer at folk som velger tradisjonelt enten fordi de ønsker det, fordi arbeidsmarkedet "tvinger" dem til det eller fordi de er sosialiserte inn i slike tradisjonelle roller eller som følge av et samspill av disse faktorene er personer som man skal være varsomme med å stemple som avvikere. Det er flere informanter i materialet som reflekterer over at de som ikke har fulgt det "normale" livsløpet står i fare for å bli stigmatisert. En mannlig informant fortalte om sin mor:

Min mor slet veldig med det at hun var hjemmeværende utover på 60- og 70-tallet da virkelig disse rødstrømpene begynte å gjøre seg gjeldende. Hun følte seg trakassert av dem, de sa det jo rett ut, og det toppet seg med Jagland. Da han var statsminister sa at du ikke kunne få trygdeytelser og pensjonsytelser dersom du ikke var med å yte noe til samfunnet. (...) Det var jo det samme som å si at det at er du hjemmeværende er du en last og ikke en nytte for samfunnet. (Bendik).

På spørsmål om hva som det har vært viktig å lykkes med i livet forteller en av de kvinnelige informantene:

For meg er det å ha tid og ikke ha det jaget hele tiden. Den største lykkefølelsen det var jo, det er jo barna og det når jeg ble gravid, jeg kan huske at det var et stort øyeblikk da jeg fant ut at jeg var gravid med (NNN). Og da var det liksom slik at jeg følte at livet begynte på en måte, for da kunne jeg

begynne den drømmen som jeg hadde med å få barn og å være hjemme med mine barn. Det har liksom alltid ligget der. Og så brukte jeg veldig mange tanker og tid på å la meg få lov til og bare være hjemme. For det er jo slik en blir sett på – som å bare være hjemme. (Lise).

Disse informantene viser at det å falle utenfor statistikkens normalfordelingskurve kan føre til eksistensielt ubehag, kanskje til og med trakassering. Og det er jo ingen fedre som forteller «at de bare vil være hjemme», det er kanskje ikke mulig innenfor de rammene som definerer det maskuline. Samtidig er det i mange miljøer på Sørlandet ikke det vanlige (normale) at kvinnen jobber fullt. Normen er mange miljøer å jobbe redusert. Det betyr at kvinner som jobber mye også møtes med reaksjoner:

«Herregud, hun har tre unger, men går på jobb hver dag» (Ida)

Og som tidligere nevnt var det en kvinne som mente at utradisjonelle valg (i betydning at hun jobbet fullt og han redusert) ville virket merkelig i hennes omgangskrets. Og hun sier videre:

Og svigermor synes jo jeg jobber alt for mye. En må jo snart roe ned, du trenger ikke jobbe så mye, du trenger ikke være så aktivt. (...) Nei, men jeg gjør det jo for min egen del. Det er jo ikke fordi at jeg må. (Nora).

Informanter snakker her om det normale i hennes omgangskrets og familie. En annen av informantene som selv var i full jobb bekymret seg for sin datter:

(...) Hun er nok mer påvirket, hun eldste, av den mentaliteten som er på Sørlandet, spesielt innenfor, ja den kristne tradisjonen som hun på en måte har beveget seg inn i, Det med at kvinnen kanskje, det blir sett på som naturlig at kvinnen er hjemme med ungene og at de velger veldig tradisjonelt, selv om hun har en plan å studere (et universitetsfag) så sier hun likevel at hun ønsker å være hjemme i mange år som hjemmeværende og det tenker jeg at ... (...) Når jeg stiller spørsmål så merker jeg, er dette hennes ønske da, slik som du spør om å få et lykkelig liv, eller er det forventninger som samfunnet her nede legger på henne, og da er jeg redd for at hun skal velge feil. (Ida).

Det er både en normalitet som skapes av statistikk og en normalitet som skapes i lokale kulturer. Brudd på slike oppfatninger av «det normale» kan bety mye for enkeltmennesker. Så når vi beveger oss ned på individnivå ser vi at det er ganske komplekse bilder som aktørene maler fram. I denne rapporten har vi lagt vekt på å få fram aktørenes egne forståelser og begrunnelser for hvordan de har ordnet sine liv. Vi har forsøkt å vise fram hvilke verdsettinger som aktørene gjør relevant i diskusjonen av arbeidsdeling og likestilling, og vi antar at dette er verdsettinger som har kollektiv legitimitet.

Det er ikke vårt inntrykk basert på dette materialet det foregår noen utbredt taus undertrykkelse. Informantene er bevisste og redegjør for at det finnes mekanismer i arbeidslivet og samfunnet for øvrig, samt at det eksisterer normer og verdier i kulturen som kan samvirke slik at ikke alle gis de samme mulighetene. Generelt virker informantene å være mindre opptatt av resultatlikhet på gruppenivå enn av sjanse/mulighetslikhet på individnivå. Noen av dem som velger å jobbe deltid eller være hjemme uttrykker noen ganger irritasjon over situasjonen, andre ganger ikke. De som har valgt et annet liv enn fulltidsarbeid er klar over at dette har økonomiske og karrieremessige konsekvenser, og flere av dem har også mulighet til å jobbe mer. Det betyr vel at kvinner som ikke er fulltidsarbeidende ikke per definisjon er undertrykte og ufrie? Andre legger mer vekt på at deres situasjon er skapt av forholdene på arbeidsmarkedet og peker således selv på en kjønnsurettferdighet. Hvis vi med tradisjonelle tenker oss familier der kvinnen ikke er fulltidsarbeidende ute og gjør mer enn mannen i hjemmet, mens mannen arbeider fulltid ute og mindre i hjemmet, og vi med moderne familier tenker oss at begge jobber tilnærmet fulltid ute og deler på det meste hjemme, da bør også slike dikotomier fylles med innhold. For noen kan være hjemme pga. arbeidsmarkedets organisering, noen kan ha følt et kulturelt press, noen fordi de ønsker det, noen har kanskje ikke reflektert så mye over det, men det mest troverdige er at disse faktorene spiller sammen. Derfor er det ikke så enkelt å identifisere monokausale sammenhenger når man skal forstå hvordan folk organiserer sine liv – det er komplekse relasjoner mellom kulturelle normer og forventninger og strukturelle begrensninger og muligheter. Noen jobber fulltid fordi de har lyst, noen fordi de må (økonomisk), noen kan ha følt et press for å jobbe fulltid og noen kan kanskje ikke reflektert så mye over det, men igjen: faktorene må ses i sammenheng.

Vi har viet storparten av denne delen av rapporten til å diskutere aktørenes egne kritiske forståelser av likestilling og begrunnelser for arbeidsdelingen og sosialiseringen og slik sett fått fram hvordan aktørene selv peker på strukturelle utfordringer og kulturelle normer som har betydning for hvordan

kvinner og menn ordner sine liv. Samtidig har vi diskutert hvordan kjønns-segregeringen i ”hjemmesfæren” kan ha reproduktive sosialiseringsekvenser og påvirker kommende generasjons deltakelse i arbeids- og familie-liv. Vi har også minnet om muligheten for eksistensen av ”frie” tradisjonalis-ter og mindre ”frie modernister”.

I samfunnsvitenskapen er det en tradisjon for å diskutere i hvilken grad in-dividens handlinger er begrenset av det sosiale systemet og den kulturen som omgir dem (se f.eks. Berger og Luckmann 1966). Også i denne studien har vi forsøkt å folde ut noen av de begrensningene og mulighetene som påvirker menns og kvinners fordeling av arbeid og deres sosialiseringsspraksis, og vi har forsøkt å få fram hvilke verdsettinger som kulturen stiller til rådighet når de begrunner egne valg og synspunkter. Den enkeltes valgfrihet kan ikke lø-ses fra den kontekst valget fattes i. Dermed er det grunn til å anta at et opp-levd fritt valg kan se annerledes ut på Sørlandet enn for eksempel i Oslo.

Litteraturliste

- Aanby, A.T. (2010) «Kjønnsroller og likestilling på Agder – eit historisk perspektiv», i Johnsen, B. E (red.) *Sørlandsk kultur. Mangfoldet og motsetningene*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Andenæs, A (2002): Tidsnød som diagnose og foreldres valgfrihet som medisin – blir det bedre barndom av slikt? i *Årsrapport om barn og unges psykiske helse*, s 18-29, Oslo: Voksne for barn
- Andenæs, A.(1996): *Foreldre og barn i forandring*. Pedagogisk forum.
- Berger P, og T. Luckmann (1966): *Den samfundsskabte virkelighed: en videnssociologisk afhandling*, København: Lindhardt og Ringhof
- Bernstein, B. (1971). *Class, codes and control*. Vol 1. London: Routledge.
- Bourdieu, P. & J.-C. Passeron (1990) [1970]. *Reproduction in education, society and culture*. London: Sage.
- Boltanski, L. (2002). "The left after May 1968 and the longing for total revolution", i *Thesis Eleven*. Nr. 69, 1-20. London/ Thousand Oaks/ CA/ New Delhi: Sage.
- Boltanski, L. (2011). "Kritisk sociologi og kritikkens sociologi" i Boltanski, L. Pragmatisk sociologi. København: Hans Reitzels Forlag.
- Boltanski, L. og L. Thévenot (1999). "The Sociology of Critical Capacity", i *European Journal of Social Theory*, vol. 2, nr. 3, 359-77.
- Boltanski, L. og L. Thévenot (2006). *On Justification: Economies of Worth*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Brandt, B. og E. Kvande (2003): *Fleksible fedre*. Oslo: Universitetsforlaget
- Butler, J. (1990): *Gender Trouble: feminism and the subversion of identity*, New York: Routledge
- Christensen, K. og L. J. Syltevik (red.) (2009). *Kvinnens arbeid*. Bergen: Unipub.

- Dahlgren, K. og J. Ljunggren, Jørn (red.) (2010). *Klassebilder: ulikhet og sosial mobilitet i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dale, A.L. (2011) *Regional Monitor*, Agderforsknings FoU nr. 2/2011
- Danielsen, H. (2009). "Husmorarbeid og yrkesarbeid", i Christensen, K. & L.J. Syltevik (red.) *Kvinnens arbeid*. Bergen: Unipub.
- Desrosières, A. (1998). *The politics of large numbers: a history of statistical reasoning*. Cambridge, Mass. Harvard University Press
- Devine, F. (2004). *Class Practices: How Parents Help Their Children Get Good Jobs*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eidevald, C. Og H. Lenz Taguchi: *Genuspedagogik och förskolan som jämställdhetspolitisk arena*. Unpublished paper at the 2nd Nordic ECEC Conference in Oslo May 19-20 2011
- Ellingsen, D. (2008). *Levekårsutfordringer i region Agder*. Agder forskning: Fou rapport nr. 26/2008.
- Ellingsen, D., M. Jeppesen, H. Røed og N. Jentoft. (2009a). *Levekår i Vest-Agder*. Agderforskning: FoU rapport nr.1/2009.
- Ellingsen, D., A.C. Nilsen og A. Meling. (2009b). *Ung og marginalisert. Et aldersperspektiv på utsatt ungdom*. Agderforskning: FoU-rapport nr. 2/2009
- Ellingsen, D. og Lilleaas, U.-B. (2010). *Det gode liv på Sørlandet og tradisjonelle kjønnsroller*. Kristiansand: Universitetet i Agder, Senter for likestilling
- Ellingsæter, A. L. Og A. Leira (2006): *Politicising parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states*. Bristol: The Policy Press
- Frønes, Ivar (2003): *Moderne barndom*, Oslo: Cappelen.
- Føllesdal, Andreas (1999): Hvorfor likhet? – hva slags likhet? Normative føringer på forskning om makt og demokrati, i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr 2: 123:147.

- Giddens, A. (1991): *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*, Cambridge: Polity Press
- Giddens, A. (1992): *The transformation of intimacy: sexuality, love and eroticism*, Oxford: Polity Press.
- Giddens, A. (1997): *Modernitetens konsekvenser*. Oslo: Pax
- Gulbrandsen, L.M. (1998): *I barns dagligliv. En kulturpsykologisk studie av jenter og gutters utvikling*. Universitetsforlaget.
- Hacking, I. (1990). *The taming of chance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Held, L. (2011). "Introduktion til Luc Boltanskis sociologi", i Boltanski, L. *Pragmatisk sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hernes, G. (1974). *Om ulikhetens reproduksjon: hvilken rolle spiller skolen?* Oslo: Norges almenvitenskapelige forskningsråd.
- Holter, Ø. G., Svare, H. & Egeland, C. (2008). *Likestilling og livskvalitet 2007*. AFI-rapport 2008:1, Arbeidsforskningsinstituttet, Oslo.
- Holst, C. (2009). *Hva er feminisme?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Høst, H. (2009). "Hjelpepleierutdanningen - en suksesshistorie fra 1960-tallet ved veis ende?" i Christensen, K. & L.J. Syltevik (red.) *Kvinnens arbeid*. Bergen: Unipub.
- Haavind, H. (1987): *Liten og stor, Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jónasdóttir, A.G.(1994): *Why women are oppressed*, Philadelphia: Temple University Press.
- Jørgensen, P. S. (1999) Familieliv - i børnefamilien. I Dencik, I. & P. S. Jørgensen. *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København : Hans Reitzels Forlag.
- Kitterød, R.H. (2003): *Tid til barna? Tidsbruk og samvær med barn blant mødre til barn i kontantstøttealder*. Rapport nr 5. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

- Kjelvik, M. (2005): *Legger det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret føringer for gutter og jenters identitetsutvikling? En likestillingstest av barnehage og SFO i Vegårshei kommune*. Rapport 1/2005. Steinkjer: Kunnskapssenter for likestilling.
- Knudsen, K. og K. Wærnes (2008). "National contexts and spouses' house work in 34 countries". *European Sociological Review*, 24, 1, 87-113.
- Kvale S. (1997): *Det kvalitative forskningsintervju*, Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Lamb M.E & C.S. Tamis-Lemonda (2004): "The Role of the Father. An Introduction". Kap 1, s 1-31 i Lamb M. E. (ed.): *The Role of the Father in Child Development*. Fourth Edition. New Jersey: Wiley and Sons.
- Lamont, M. (1994). *Money, Morals, and Manners: The Culture of the French and American Upper-Middle Class*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lamont, M. (2000). *The dignity of working men: morality and the boundaries of race, class, and immigration*. New York: Russell Sage Foundation; Harvard University Press.
- Senter for likestilling (2011): *Likestillingsmonitor Agder 2011*. Utarbeidet av Senter for likestilling, UiA og Agderforskning.
- Lamont, M. og L. Thévenot (eds). (2000) *Rethinking comparative cultural sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Loga, J. (2002). "Godhetsdiskursen" i K. L. Berge, S. Meyer og T. A. Trippstad (red): *Maktens tekster*. Oslo: Gyldendal.
- Madsen, O. J., J. Servan og S. A. Øyen (2010). "En interaktiv type." (Intervju med Ian Hacking), i *Nytt norsk tidsskrift*, nr.1 og 2.
- Magnussen M-L., B. Godal og A. Leira (2001): *Hvem skal passe barna? Kontantstøtte, barnetilsyn og foreldres lønnsarbeid*. Rapport 1/2001. Universitetet i Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.

- Magnussen, M-L., T. S. Mydland og G. Kvåle. (2005). *Arbeid ute og hjemme: Sørlandske mødres valg og vurderinger*. Agderforskning: FoU rapport 5/2005.
- Magnussen, M-L. (2007a). Likestilling i kommune- og fylkesplaner på Agder. Agderforskning: Prosjektrapport nr. 4/2007.
- Magnussen, M-L. (2007b). *Likestillingsarbeid: Prosesser og tiltak*. Agderforskning: Prosjektrapport nr 5./2007.
- Marsdal, M. E. og B. Wold (2005). *Tredje venstre: for en radikal individualisme*. Oslo: Oktober.
- Mead, G.H. (1972): *Mind, Self, & Society*. The University of Chicago Press.
- Mishler, E.G. (1986): *Research Interviewing, Context and Narrative*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Moen, R.M (2009): *Jovisst nytter det! Likestilling i det pedagogiske arbeidet i Kvinesdal 2007-2009*. Steinkjer: Senter for kunnskap og likestilling
- Morgenbladet 4.-10. februar 2011
- Moxnes, K (1990): *Kjernesprengning i familien? Familieförändring ved samlivsbrudd og dannelse av nye samliv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nilsen, A. & A.M. Skarsbø (2009). "Familie, jobb og karriere – noen dilemmaer for likestilling", i Christensen, K. & L.J. Syltevik (red.) *Kvinnens arbeid*. Bergen: Unipub.
- Nilsen, A. og J. Brannen (2005). "Individualisation, choice and structure: trends in current sociological analysis", i *Sociological Review* vol. 53, nr. 3: 412-428.
- Nilsen, A.C.E, S. Sagatun og D. Ellingsen. (2009). *Fjerne fedre og nære mødre. Barns erfaring med å ha liten kontakt med far*. Agderforskning: FoU rapport nr 7/2009.
- Olsen, T. S., N. Jentoft og H. C. Jensen. (2009). "Et liv jeg ikke valgte". Om unge uføre i fire fylker. UiA og Agderforskning: FoU rapport nr. 9/2009.

- Orvik, M. B.(2008). ”Familieverdiar og moral i endring”, *NSD-Nytt* 2, s. 1.
- Pleck J.H.(1997): ”Parental involvement: Levels, Sources and Consequences” i Lamb M.E. (ed): *The Role of the Father in Child Development* (third ed.): N.Y: Wiley and Sons.
- Røed, H (2010). ”Et politisk annerledesland”, i Johnsen, B. E (red.) *Sørlandsk kultur. Mangfoldet og motsetningene*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Røed, H. og A. Vangstad (2011). Regional Monitor, Agderforsknings FoU 2/2011
- Røthing A. og H. Aarseth (2006): ”Kjønn og familie” i Å. Røthing: *Kjønnforskning*, Oslo: Universitetsforlaget
- Sagatun, Solveig (2005): *Vanlig og uvanlig. Miljøarbeid hjemme med 14-18 åringer*. Dr. avh. NTNU 2005:220
- Schweder R.A. (1990): Cultural psychology – what is it? I J.W. Stigler, R.A. Shweder og G. Herdt (red): *Cultural psychology. Essays on comparative human development*. Cambridge: Cambridge University Press
- Seljestad, L. O. (2003). "Frisatt eller forankra", i *Sosiolog-nytt*. Nr. 2, 7-19.
- Senter for likestilling (2011): *Likestillingsmonitor for Agder*. Senter for likestilling, Universitetet i Agder
- Sirnes, T. (2003). *Godhetsregimet*. Prosjektbeskrivelse. Søknad til Program for kulturforskning.
- Skaar, K., A. Halvorsen og K. Andresen. (1996). *Mi he det så greit. En beskrivelse av levekår på Agder*. Agderforskning: FoU rapport nr.22/1996
- Skarpenes, O. (2007): ”Den ‘legitime kulturens’ moralske forankring” i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr 4: 531-559
- Skarpenes, O. og R. Hestholm (2007). ”Den 'nye' franske pragmatikken”, *Sosiologisk Årbok* nr. 1-2, 2007: 71-102.

- Skarpenes, O. og R. Sakslind (2011). "Morality and the Norwegian Middle Class". Upublisert.
- Solheim, J. og M. Teigen. "Det kjønnssegregerte arbeidsliv -likestillingens snublestein?", i *Tidsskrift for kjønnsforskning*. nr. 3 2006.
- Solheim, J.(2005). "Feminisme, frihet og kvinnelighetsbegrepet", i *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 4 2005.
- Thévenot, L., M. Moody og C. Lafaye (2000). "Forms of valuing nature: arguments and modes of justification in French and American environmental disputes", i Lamont, M. og L. Thévenot (red.) *Rethinking comparative cultural sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tvedt, T. (2003). *Utviklingshjelp, utenrikspolitikk og makt: den norske modellen*. (Makt- og demokratiutredningen 1998-2003). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Ulvik, O.S. (2005): *Fosterforeldre som seinmoderne omsorgsarrangement. En kulturpsykologisk studie av fosterbarn og forsterforeldres fortellinger*. Dr. psychol avhandling ved Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo
- Ve, H. (2007) [1977]: "Sosialisering, kjønn og klasse" i A.M. Berg (red): *I kvinners bilde : bidrag til en kvinnesosiologi*, Oslo: PAX, her gjengitt i *Sosiologisk Årbok* 2007, 3-4
- Vetlesen, A.J, "Nyliberalismen – en revolusjon for å konsolidere kapitalismen", *Agora* nr. 1, 2011
- Vincent C. & S.J. Ball (2007): "Making up the Middle-Class Child: Families; Activities and Class Dispositions" i *Sociology* 41 (6)
- Vygotsky, L.S. (1978): *Mind in society*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Vaage, O.F. (2002): *Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971-2000*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Witoszek, N. (2011). *The origins of the "regime of goodness": remapping the cultural history of Norway*. Oslo: Universitetsforlaget.

Østerud, Ø., F. Engelstad og P. Selle (2003). *Makten og demokratiet: en sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Aarseth, H. (2010): «Moderne spydspisser eller de siste asketer?» i *Nytt Norsk Tidsskrift* 1-2:33-45.

Aarseth H. (2011): *Moderne familieliv. Den likestilte familiens motivasjonsformer*, Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Vedlegg 1: Intervjuguide

Personalia

Alder

Kjønn

Sivilstatus

Antall barn

Barnas aldre

Arbeid (før og nå) (også partneren)

Utdanning

Lønn (også partneren)

Bosituasjon

Familiesituasjon i oppveksten

Arbeid og familie

Beskriv kort hva du gjorde i går morges før du gikk på jobb?

Beskriv kort hva du gjorde i går ettermiddag?

Et eksempel:

Familie 1: Begge 100 % i utearbeid. Familie 2: Han 100 % ute, hun 50 % ute og 50 % hjemme. Familie 3: Hun 100 % ute, han 50 % ute og 50 % hjemme. Familie 4: Han 100 % ute, hun 100% hjemme.

Hvilken familie mener dere har ordnet dette best? Hvorfor?

Hvordan har dere selv ordnet fordelingen mellom utearbeid og arbeid i hjemmet? Hvorfor?

Hvordan har dere tatt ut fødselspermisjoner? Hvorfor?

Hvis dere hadde skilt dere, hva hadde skjedd med deg/dere da? Arbeid? Økonomi? Bolig? Barnefordeling? (Tenkt på pensjon?) HUSK OGSÅ: Kvinnen rammes økonomisk – mannen rammes sosialt ved skilsmisser (og bestefedre rammes enda sterkere sosialt).

Når dere skal dele på arbeidsoppgavene i hjemmet? Hvem gjør hva?

Hvorfor? Konkrete eksempler.

Hva tenker dere på når dere hører ”likestilling”

Hva ville dine venner/din familie sagt hvis du plutselig hadde ønsket å jobbe helt tid/ slutte å jobbe ute/jobbe redusert ute?

I ditt miljø vil du si at det er normen at man skal være mer hjemme når barna er små, eller er normen den at man skal ut i jobb så fort som mulig? Hvorfor er det slik?

Mange sier det er et verdivalg å være hjemme. Heller tid med barna enn å tjene mer penger/dyrke karriere osv. Men ofte er det likevel kvinnen som er hjemme og får mer tid med barna, kunne en ikke også tenkt seg at begge jobbet mindre (f.eks. 80%).

Oppdragelse

Beskriv kort den tiden du var sammen med barn(a) dine i går? Hva gjorde dere?

Var partneren din sammen med barna i går? Hva gjorde de sammen? Hvorfor gjorde dere ulike ting?

Når dere i familien skal starte en ny uke, så vet dere at det er mye som skal skje. Kanskje det er en tur i barnehagen og de må huske kakao og ekstra skift, de skal på ulike aktiviteter (kor, fotball, speider) om kvelden, men et av barna skal spise middag hos en kompis før kveldsaktiviteten, det skal være foreldremøte i barnehagen, en skal til tannlegen, en av besteforeldrene har bursdag osv. osv. Hvem har oversikten over alt dette? Evt. Hvem gjør hva? Da ditt barn var i bursdags-selskap hos en kompis forrige gang, hvem av dere kjøpte gaven.

Hva mener du er viktig i oppdragelsen av sønnen/datteren deres? Hva fikk din jente/gutt av deg/dere i bursdagspresent forrige bursdag? Er det noe som ville vært annerledes hvis hun/han var en gutt/jente? Hvis du har barn med ulikt kjønn? Noe ulikt i oppdragelsen?

Hva legger du mest vekt på i oppdragelsen? Hvorfor? Hva legger du i det?

Hvordan overfører du disse holdningene/verdiene rent praktisk? Verbalt/handling? Gi konkrete eksempler.

Var barna (evt. hvor mye) i barnehage? Hvorfor/Hvorfor ikke?

Hva gjorde barn(a) dine i går ettermiddag?

Hva liker barna deres å gjøre? / Hva liker dere at de gjør? Hvorfor?

Hva mener dere skal til for at barna deres skal få et godt liv?

Mennesker og venner

Er det noen mennesker du føler deg underlegen/overlegen?

Hvilke mennesker er det du beundrer? Hvilke mennesker liker du ikke/ser ned på? (Enten offentlige personer eller andre). Hvorfor?

Beskriv de menneskene/vennene du/dere omgås med. Hva har disse menneskene felles? Hvor treffer dere hverandre? Beskriv kort hva dere gjorde forrige gang dere traff hverandre. Hva gjør dere vanligvis sammen? Fritidsaktiviteter.

Hvem vil du absolutt ikke omgås med? Hvorfor? Hva er de har felles?
Hvilke arbeidskolleger liker du/liker du ikke? Hvorfor?

Lykke

Hva er det viktig for deg å lykkes med i livet? Hva gjør livet bra å leve? Hvorfor? Begrunn. Eksempler.

Tror du det dette blir det viktigste også for at dine barn skal få et lykkelig liv? Hvorfor/Begrunn:

Religion

Hvilken rolle spiller religion i livet ditt? Beskriv. Eksempler (gjorde du noe i går?)

Politikk

Hva er den viktigste politiske saken? Hvorfor. Eksempler.

Hvilket parti stemmer du? Hvorfor?

Viktig: Be informantene hele tiden gi konkrete eksempler. Forklare hva de mener.

Vi vil også gi informantene et ark med noen verdier. Informantene skal plukke ut 5 verdier de legger mest vekt på i barneoppdragelsen og rangere (?) disse.

Høflighet, ansvar, likhetsorientering, uavhengighet, arbeidsom, nestekjærighet, toleranse, konkurransementalitet, kultiverthet, målorientert, religiøs tro, fantasi, dannelse, mestring, solidaritet.

Vedlegg 2: Informasjonsbrev

Agderforskning
v/ Ann Christin Nilsen
Ove Skarpenes
2010

Kristiansand 10. september

Forespørsel om å delta som informant

Denne henvendelsen gjelder forespørsel om du er villig til å delta som informant i forskningsprosjektet ”Sosialisering og likestilling”. Prosjektet er finansiert av Sørlandets kompetansefond og administrert av Agderforskning. Prosjektgruppen består av Ann Christin Nilsen og Ove Skarpenes. Vi er ansatt på Agderforskning.

Prosjektet tar for seg arbeidsdelingen mellom foreldrene i hjemmet. Vi er interessert i å forstå ulike måter familier organiserer sitt liv og sin hverdag, og hvilke idealer og verdier man legger vekt på i oppdragelsen av barna.

Derfor kommer vi til å stille spørsmål om hva foreldre gjør sammen med sitt/sine barn og hvilke verdier de ønsker å formidle. For å danne oss et mest mulig helhetlig bilde av familier på Sørlandet i dag, vil vi også spørre om politikk, religion, lykke m.m. Målet er utvikle kunnskap om ulike familieliv på Sørlandet (ikke å registrere ”korrekte” eller ”ukorrekte” holdninger).

Alt innsamlet material vil bli anonymisert. Det er bare prosjektgruppen og en person som skriver ut intervjuene som vil ha adgang til det innsamlede kildematerialet. Vi er alle underlagt bestemmelsene om taushetsplikt for forskere i Forvaltningsloven. Utskrifter/referater fra intervjuene vil bli anonymisert eller makulert når arbeidet er over. Lydfiler vil bli slettet. Intervjuarbeidet vil bli gjennomført høsten 2010 og våren 2011. Planen er slette filer og makulere utskrifter når prosjektet er ferdig i begynnelsen av 2012. Arbeidet skal resultere i en rapport og en vitenskapelig artikkel, men opplysninger som fremkommer i disse arbeidene vil være anonymisert og kan ikke tilbakeføres til enkeltpersoner. Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Medvirkning i undersøkelsen er naturligvis frivillig. Det er lov å ombestemme seg selv om en først har sagt ja, og innsamlede opplysninger vil da bli

slettet. Men prosjektet er helt avhengig av velvilje fra informanter, og vi er derfor svært takknemlige hvis du kan avse tid til å delta. Intervjuet vil vare 1-2 timer. Vi kan intervju deg i ditt hjem eller et annet egnet sted. Ønsker du ytterligere opplysninger om prosjektet, kan du henvende deg til en av oss:

Ann Christin Nilsen: +47 932 43 562, E-post:

ann.christin.nilsen@agderforskning.no

Ove Skarpenes: +47 970 43 369, E-post: ove.skarpenes@agderforskning.no

Med vennlig hilsen

Ann Christin Nilsen

Ove Skarpenes

Vedlegg 3: Liste over verdier

Kan du plukke ut de 5 verdiene du legger mest vekt på i barneoppdragelsen og rangere dem?

Høflighet	
ansvar	
likhetsorientering	
uavhengighet	
arbeidsom	
nestekjærlighet	
toleranse	
konkurransesementalitet	
kultiverthet	
målorientert	
Religiøs tro	
fantasi	
dannelse	
mestring	
solidaritet	
ærlighet	

Fou informasjon

Tittel	Kjønnforskjeller i en likhetskultur. En studie av arbeidsdeling, sosialisering og likestilling i Agder
Prosjektnr	1619 SOSLIK
Oppdragets tittel	Arbeidsdeling, sosialisering og likestilling i Agder
Prosjektleder	Ove Skarpenes
Forfattere	Ann Christin Nilsen og Ove Skarpenes
Oppdragsgiver	Sørlandets kompetansefond
Rapport type	FoU
Rapport nr	4/2011
ISSN pdf:	1892-0497
ISSN trykk:	0803-8198
ISBN pdf:	978-82-7602-148-6
ISBN trykk:	978-82-7602-149-3
Tilgjengelighet til rapporten	Åpen
4 emneord	kultur, kjønnssegregering, sosialiseringskonsekvenser, roller